

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАМОТЕНКО ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

УДК 343. 3/.7

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ
ПОВОДЖЕННЮ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО
ОПОДАТКУВАННЯ

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.П. Мамотенко

Науковий керівник:
Куц Віталій Миколайович,
кандидат юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Мамотенко О.П. Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2019. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019.

Робота є комплексним дослідженням проблемних аспектів правового регулювання та практичного застосування засобів кримінально-правової протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Її актуальність зумовлюється тим, що практика застосування ст. 204 КК супроводжується низкою проблем, пов'язаних з неоднозначним розумінням механізму протидії проявам злочинності взагалі та вказаному злочину зокрема, а також засобів кримінально-правового реагування в зазначеному механізмі. Предметом попередніх теоретичних досліджень була лише кримінальна відповідальність за цей злочин, причому через суттєві зміни податкового та кримінального законодавства частина їх результатів втратила своє значення.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження; розкривається стан розробки проблеми та зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначаються мета, задачі, об'єкт і предмет дослідження, формулюється методологічна основа його здійснення; аргументується наукова новизна одержаних результатів, їх наукове та практичне значення; наводяться дані щодо особистого внеску здобувача, апробації та опублікування результатів дослідження.

В роботі спочатку сформульовано теоретичні основи дослідження, зокрема, методика його здійснення, термінологічні особливості та зміст. В основу методики покладено діалектико-матеріалістичний та системно-функціональний підходи до пізнання об'єктивної дійсності, що охоплюють традиційні методи дослідження.

З'ясування сутності засобів кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування здійснювалось виходячи з того, що воно було б неповним, по-перше, без попереднього розгляду соціальної зумовленості їх запровадження через криміналізацію вказаного діяння; по-друге, без характеристики об'єктивних та суб'єктивних його ознак, як матеріально-правової підстави кримінальної відповідальності за його вчинення. Вказане зумовило послідовність викладу результатів дослідження, його зміст.

Підставами (причини) криміналізації незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування в роботі визнаються суспільна небезпечність діяння, включно з небезпечністю його суб'єкта, а також неможливість протидіяти його вчиненню без застосування кримінально-правових засобів. Крім підстав, з'ясовано дві групи умов криміналізації цього діяння: 1) соціально-психологічні, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, відповідність нової заборони рівню суспільної свідомості та стану громадської думки; 2) системно-правові, що забезпечують внутрішню несуперечливість між відповідними нормами права. Вказаним підставам та умовам криміналізація незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування відповідає.

При з'ясуванні місця кримінально-правових засобів протидії цьому злочину в механізмі протидії злочинності зауважується, що такий механізм утворюють два компоненти – динамічний і статичний. Перший з них складають заходи кримінально-правового реагування на вчинення вказаного правопорушення. Другим охоплюються засоби кримінально-правового

реагування, такі як кримінальна відповідальність та інші по відношенню до неї засоби. Вони є первинною ланкою вказаного механізму, від якості якої залежить його ефективність.

Наявність складу злочину є підставою, тобто причиною застосування лише головного засобу кримінально-правового реагування на його вчинення – кримінальної відповідальності. Щодо інших, допоміжних засобів такого реагування, склад злочину виступає лише передумовою їх застосування.

При здійсненні кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст. 204 КК, доведено, що предметом цього злочину є не підакцизні товари, як визначено в законі, а замінники таких товарів, їх аналоги.

Основним безпосереднім об'єктом вказаного злочину визнається установлений законодавством порядок виготовлення та обігу підакцизних товарів. Податкова система є обов'язковим додатковим об'єктом цього злочину, а за наявності обставин, передбачених ч. 3 ст. 204 КК, страждає і факультативний об'єкт – безпека життя та здоров'я населення.

У ст. 204 КК відсутнє чітке розмежування між діянням та способами його вчинення. Придбання, збуту, зберігання, транспортування певних товарів (частина 1) та їх виготовлення (частина 2) є не окремими діяннями, як вважається, а виступають способами вчинення одного злочинного діяння – незаконного поводження з певними предметами. В роботі характеризується кожен із них, а такий, як виготовлення аналогів підакцизних товарів, визнано системоутворюючим способом, що обумовлює існування інших.

Важливу роль у структурі суб'єктивної сторони незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів відіграє мета його вчинення – збут таких товарів. Саме він «перетворює» незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів з адміністративного делікту на злочин.

Суб'єкт у складах злочинів, передбачених ст. 204 КК, загальний. Наявність судимості за аналогічне правопорушення (ч. 2 ст. 204 КК) не

трансформує його у спеціального суб'єкта. Пропонується розширити сферу дії вказаної кваліфікуючої ознаки шляхом включення до тексту закону вказівки на осіб, які мають судимість не лише за цей злочин, але й за деякі однорідні.

В основу дослідження кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування як головного засобу протидії цьому злочину, покладено її офіційне розуміння, висловлене в рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року у справі про депутатську недоторканність. Окремо розглядаються дві існуючі в Україні форми такої відповідальності: 1) засудження із застосуванням обмежень; 2) засудження без застосування обмежень.

При з'ясуванні змісту інших засобів кримінально-правового реагування, акцентується увага на тому, що стосовно діяння, передбаченого статтею 204 КК, можливе лише звільнення за статтями 47-49 КК України. Спеціальне звільнення при вчиненні цього злочину законом не передбачене. Вноситься пропозиція включити до ст. 204 КК України відповідну заохочувальну норму про таке звільнення.

Розглядаються в роботі й спеціальна конфіскація та засоби кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб при вчиненні в їхніх інтересах злочину, передбаченого ст. 204 КК. Вносяться пропозиції щодо удосконалення кримінально-правового забезпечення їх реалізації.

Механізм кримінально-правового реагування на вчинення вказаного злочину утворюють динамічні та статичні компоненти. Першими з них є заходи кримінально-правового реагування на вчинення вказаного злочину (притягнення, покладання та реалізація засобів кримінально-правового характеру).

Другими є засоби кримінально-правового реагування (кримінальна відповідальність, інші по відношенню до неї засоби). Вказані засоби є первинною ланкою в механізмі реагування на незаконне поводження з

товарами у сфері акцизного оподаткування, від належної якості якої залежить ефективність протидії злочину, передбаченого ст. 204 КК України, а також усього комплексу злочинів у сфері господарської діяльності.

Підсумковим результатом дослідження є пропозиція нової редакції статті КК, що могла б визначати засоби кримінально-правового реагування на вчинення цього кримінального правопорушення.

Ключові слова: незаконне поводження; підакцизні товари; аналоги; кримінально-правове реагування; засоби; кримінальна відповідальність; інші засоби реагування.

SUMMARY

Mamotenko O.P. Criminal law methods of countering unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a scientific degree of candidate of legal sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law (081 – Law). – Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, 2019. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2019.

The presented paper is a complex research of the problem areas in the legal regulation and practical application of criminal law methods of countering unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation.

The topicality of the work is determined by the fact that the practice of application of the article 204 of the Criminal Code of Ukraine is accompanied by a number of issues, caused by ambiguous interpretation of the mechanism of countering the manifestations of the criminal activity in general and the specified criminal act in particular, as well as of the methods of criminal law response within the scope of the specified mechanism. The subject of previous theoretical researches was related exclusively to criminal responsibility for this crime while,

eventually, the findings of such researches have partially lost their significance due to considerable changes in tax and criminal legislation.

In the introduction, the paper provides substantiations for the topicality of the research subject; the chapter expands upon the state of current developments on the topic and the connection of the presented work with scientific programs, plans and topics; the paper further provides the objective, task, object and subject of the research, establishes methodological foundations for research realization; the introductory part comprises the justifications for the scientific novelty of the attained research findings, their scientific and practical significance as well as the evidence of the personal contribution of the applicant for the degree to approbation and publication of corresponding research findings.

The paper initially focuses on formulating the theoretical foundations of the research, in particular the methodology of conducting the research, its terminological peculiarities and its content. The framework of the methodology employs dialectical and materialistic approach on par with system and functional approach to the cognition of objective reality, which both encompass traditional research methods.

Identification of the subject matter of criminal law methods of countering unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation was conducted based on the assumption, that it would not be sufficient, firstly, without preliminary consideration of social conditionality of their implementation through the criminalization of the above-noted act; secondly, without providing characteristic of its objective and subjective attributes such as substantive grounds of criminal responsibility for committing this act. The abovementioned determined the sequence of presentation of research findings and its contents.

The grounds (causes) for criminalization of unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation are identified in the work as the public danger of the act, including the danger from its subject, as well as the impossibility to prevent the offence without the enforcement of criminal law measures. Apart from grounds

for criminalization, the paper comprises definitions for two groups of conditions for criminalization of such act: 1) social and psychological, which provide for social adequacy of criminalization, compliance of the new prohibition with the social consciousness and state of public opinion; 2) system-related and legal, which ensure internal consistency of corresponding legal provisions. The criminalization of unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation conforms with specified grounds and conditions.

In the course of determining the position of criminal law methods of countering the specified crime within the mechanism of crime prevention it is indicated that such mechanism comprises of two constituents – dynamic and static. The former is composed of measures of criminal law response to committing the specified criminal act. The latter encompasses such measures of criminal law response as criminal responsibility and other measures, distinct from it. They serve as a primary link of the mentioned mechanism which predetermines its entire efficiency.

Presence of elements of the crime is a ground, i.e. a cause for enforcement of only the basic measure of criminal law response to committing the crime – the criminal responsibility. With regard to other complementary measures of such response, elements of the crime act as a premise for their enforcement.

When conducting criminal law related characterization of elements of the crime under the article 204 of the Criminal Code of Ukraine it is proved that the subject of this crime is not excisable goods as it is defined in the law, but their substitute goods, similar goods.

The main direct object of the specified crime is considered to be the procedure of production and distribution of excisable goods established in accordance with current legislation. The fiscal system is a mandatory additional object of this crime and, in the presence of circumstances, outlined in paragraph 3 of article 204 of the Criminal Code of Ukraine, the damage is also inflicted to the optional object – safety of life and health of the population.

The article 204 of the Criminal Code of Ukraine does not contain a clear delineation of acts and methods of their execution. Purchase, distribution, storage, transportation of specific goods (part 1) and their production (part 2) are not separated acts, as generally interpreted, but rather serve as methods of execution of the same criminal act - unlawful handling of specific goods. The presented work provides characterization for each of these methods while such one as the production of goods similar to excisable goods is regarded as a backbone method which stipulates the existence of all other methods.

Key role within the structure of the subjective side of unlawful handling of goods similar to excisable goods is assigned to the purpose of committing this act - distribution of such goods. Namely this attribute 'transforms' the unlawful handling of goods similar to excisable goods from administrative delict into the crime.

The subject in elements of crimes under article 204 of the Criminal Code of Ukraine is a general one. Previous criminal record for similar offence (paragraph 2 of article 204 of the Criminal Code of Ukraine) does not transform the perpetrator into special subject. It is suggested to expand the scope of application of specified qualifying attribute by means of introducing amendments to the text of the law to include the reference to individuals who have the criminal record not only for this specific offence but also for other kindred offences.

The basis for investigating criminal responsibility for unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation as the main method of counteracting to this crime rests upon its official interpretation stated in the ruling of the Constitutional Court of Ukraine dated October 27th, 1999 in the case of parliamentary immunity. Two types of such responsibility, existing in Ukraine, are considered separately: 1) conviction with application of restrictions; 2) conviction without application of restrictions.

In the course of identifying the contents of other methods of criminal law response, it is emphasized that, with regard to the act under the article 204 of the

Criminal Code of Ukraine, the release from custody is only possible under the articles 47-49 of the Criminal Code of Ukraine. Special release from custody in the case of committing this crime is not provided for in the legislation. Proposal is submitted to include the corresponding stimulatory norm about release from custody into the article 204 of the Criminal Code of Ukraine.

The paper further considers special confiscation and methods of criminal law nature related to legal entities when crime is committed in their interest under the article 204 of the Criminal Code of Ukraine. Suggestions are provided with regard to improvements to criminal law provisions for their realization.

Mechanism of criminal law response to committing the specified crime create dynamic and static constituents. The former constitute methods of criminal law response to committing the specified crime (holding responsible, assignment of responsibility and realization of methods of criminal law nature).

The latter constitute methods of criminal law response (criminal responsibility, other methods related to this responsibility). These specified methods serve as a primary link in the mechanism of response to unlawful handling of goods in the sphere of excise taxation, with dependence of the efficient counteracting to the crime under the article 204 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the full scope of crimes in the sphere of business activities, on the proper quality of this link.

The conclusive result of the research is represented by the suggestion to implement a revised version of the article of the Criminal Code of Ukraine that could be utilized to determine the methods of criminal law response to committing of the scrutinized criminal offence.

Key words: unlawful handling; excisable goods; similar goods; criminal law response; methods; criminal responsibility; other methods of response.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мамотенко О.П. Місце незаконного обігу підакцизних товарів у структурі економічної злочинності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 313–322.

2. Мамотенко О.П. Сучасний стан незаконного обігу підакцизних товарів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 22–26.

3. Мамотенко О.П. Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого статтею 204 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Випуск 6-1. Том 3. С. 148–152.

4. Мамотенко О.П. Уголовная ответственность за незаконное обращение с подакцизными товарами в Украине. *Leges si viata: международный научно-практический правовой журнал*. 2015. № 12/2. С. 69–72.

5. Мамотенко О.П. Кримінально-правове покарання за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування. *Юридична Україна*. 2018. № 10. С. 28–33.

6. Мамотенко О.П. Методика дослідження соціальної обумовленості криміналізації незаконного звертання з підакцизними товарами. *Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку: матеріали науково-практичної конференції (12 березня 2004 року, м. Харків)*. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2004. С. 73–75.

7. Мамотенко О.П. Санкція за злочин, передбачений статтею 204 КК України. *Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 травня 2004 року,*

м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2004. Ч. I. С. 138–140.

8. Мамотенко О.П. Проблеми спеціальної конфіскації в санкції статті 204 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 травня 2005 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2005. Ч. I. С. 84–86.

9. Мамотенко О.П. Суб'єктивна сторона незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (31 жовтня 2008 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2008. Ч. II. С. 109–112.

10. Мамотенко О.П. Щодо предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК України. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (15 жовтня 2010 року). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С. 141–144.

11. Мамотенко О.П. Чи можуть підакцизні товари виступати предметом злочину? *Людина, суспільство і держава в умовах реформ та інновацій*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (25 лютого 2016 року, м. Київ). К.: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 162–164.

12. Мамотенко О.П. Недоліки кримінально-правового забезпечення протидії незаконному виготовленню та обігу підакцизних товарів. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26 жовтня 2018 року, м. Київ). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 274–277.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ	26
1.1. Методика й термінологічні особливості дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поведженню з товарами у сфері акцизного оподаткування та його зміст	26
1.2. Соціальна зумовленість визнання незаконного поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування кримінальним правопорушенням	43
1.3. Кримінально-правові засоби реагування на незаконне поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування в механізмі протидії злочинності та перспективи їх удосконалення	56
1.4. Стан дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поведженню з товарами у сфері акцизного оподаткування	64
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ	79
2.1. Предмет та об'єкт незаконного поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування	79
2.2. Об'єктивна сторона незаконного поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування	91
2.3. Суб'єктивні ознаки незаконного поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування	105
Висновки до розділу 2	113

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ	119
3.1. Загальна характеристика кримінальної відповідальності як засобу кримінально-правового реагування	119
3.2. Засудження із застосуванням додаткових обмежень як перша форма кримінальної відповідальності за незаконне поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування	129
3.3. Засудження без застосування додаткових обмежень як друга форма кримінальної відповідальності за незаконне поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування	137
Висновки до розділу 3	147
РОЗДІЛ 4. ІНШІ ЗАСОБИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ	150
4.1. Загальна характеристика інших засобів кримінально-правового реагування	150
4.2. Звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності	161
4.3. Спеціальна конфіскація в санкціях ст. 204 КК України	174
4.4. Засоби кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб при вчиненні в їхніх інтересах злочину, передбаченого ст. 204 КК України	181
Висновки до розділу 4	190
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВС – Верховний суд

ГУНП – головне управління Національної поліції

ЄС – Європейський Союз

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

ПВС України – Пленум Верховного Суду України

ПдК України – Податковий кодекс України

ст. – стаття

ч. – частина

п. – пункт

ВСТУП

Актуальність теми. Життєдіяльність суспільства значною мірою залежить від стану правового забезпечення та організації господарської діяльності в ньому, тобто від правопорядку в зазначеній сфері, що є значною соціальною цінністю. Як основний об'єкт злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», вказана цінність зазнає деструктивного впливу, в результаті чого спричиняється суттєва шкода індивідуальним, суспільним та державним інтересам. До числа таких правопорушень належать і діяння, передбачені ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів».

Їх суспільна небезпечність зумовлюється низкою обставин, серед яких сприяння росту тіньової економіки (за експертними оцінками значна частина ринку спиртних напоїв, тютюнових виробів та паливно-мастильних матеріалів в Україні перебуває в «тіні»), недоотримання бюджетом доходів (рівень фіскальної віддачі від акцизного податку в Україні є найнижчим у світі – трохи більше 20 %), небезпека для життя і здоров'я людей через потрапляння на споживчий ринок фальсифікованого алкоголю, тютюнових виробів, паливо-мастильних матеріалів та деяких інших товарів. Особливістю незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування в останні роки є спричинення нехарактерних для попередніх періодів особливо тяжких наслідків.

Кримінально-правову основу протидії вчиненню зазначених правопорушень складає комплекс відповідних правових засобів, передбачених КК України. Майже двох десятилітня практика їх застосування супроводжується низкою теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з неоднозначним розумінням механізму протидії проявам злочинності взагалі та злочинам у сфері господарської діяльності зокрема, бланкетністю диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 204 КК України,

техніко-юридичними вадами її формулювання, недосконалістю встановлених нею та іншими положеннями КК України кримінально-правових засобів реагування на незаконне поводження з визначеними цією статтею товарами та іншими обставинами.

Кримінально-правові проблеми протидії злочинам у сфері акцизного оподаткування в контексті більш загальної проблематики протидії тінізації економіки, одержанню нетрудових доходів стали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних учених, зокрема, П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, П.С. Берзіна, А.М. Бойка, В.І. Борисова, Л.П. Брич, П.А. Вороб'я, О.М. Готіна, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, В.М. Киричка, О.М. Костенка, В.М. Куца, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, О.І. Перепелиці, В.М. Поповича, А.В. Савченка, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка та ін.

Кримінально-правовим аспектам протидії злочину, передбаченого ст. 204 КК України, було присвячено кандидатську дисертацію М.М. Мінаєва (2006 рік). Частково зазначену проблему відображено в дисертації В.В. Костенка (2013 рік) з кримінологічних аспектів протидії злочинам у сфері акцизного оподаткування, а положення кандидатської дисертації Павлик Л.В. (2013), присвяченій диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, стосуються й кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Віддаючи належне науковим здобуткам названих вище та інших вчених, слід зауважити, що у зв'язку з суттєвими змінами, яких останнім часом зазнало вітчизняне кримінальне та податкове законодавство, що регулює сферу акцизного оподаткування, частина цих здобутків втратила своє значення. При цьому нових теоретичних розробок із вказаної проблематики, судячи з відсутності належної кількості наукових публікацій, майже не здійснюється. Потреба ж у таких розробках існує як з точки зору

кримінально-правової теорії, так і з боку практики протидії злочинності у сфері господарської діяльності. По-перше, кримінально-правова заборона незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування в українському кримінальному законодавстві є відносно новою, а тому ще недостатньо дослідженою. По-друге, диспозиція кримінально-правової норми, передбаченої статтею 204 КК України, що встановлює цю заборону, будучи бланкетною, зумовлює необхідність знання відповідних положень податкового законодавства, яке відзначається своєю динамікою, що ускладнює розуміння та практичне застосування вказаної норми. По-третє, навіть перше, неглибоке ознайомлення з текстом ст. 204 КК України виявляє вади юридичної техніки її закріплення в законі. Зокрема, викликає сумніви щодо своєї адекватності назва передбаченого нею злочину, в якій ідеться про «підакцизні товари», в той час, коли в процесі його вчинення суб'єкт оперує якимось іншим, відмінним від такого товару предметом. По-четверте, наявна редакція ст. 204 КК України унеможливорює визначення співвідношення між злочинним діянням та способами його вчинення. По-п'яте, характер і ступінь суспільної небезпечності некваліфікованого незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів обумовлює можливість визнання його кримінальним проступком що потребує відповідних теоретичних розвідок. При всьому цьому, в публікаціях за означеною тематикою спостерігається переважно індиферентне ставлення до означених вище її проблемних аспектів.

Вказаними обставинами й зумовлюється потреба в продовженні наукового дослідження незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, а також кримінально-правових засобів протидії йому, не обмежуючись лише кримінальною відповідальністю. Отже, актуальність обраної для дослідження теми, доцільність її теоретичного осмислення та практичного вирішення зумовлені потребами теорії і практики протидії злочинності у сфері виробництва й обігу підакцизних товарів та

акцизного оподаткування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження спрямоване на подальшу реалізацію положень Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 року, Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України № 311/2008 від 8 березня 2008 року та відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016 – 2020 роки, затверджених рішенням загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року. Тема дисертації відповідає планам наукової роботи кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету на 2015–2020 роки.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вирішення конкретного наукового завдання, що полягає у здійсненні на основі кримінально-правової характеристики незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування теоретичного аналізу засобів протидії його вчиненню, а також формулюванні науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення їх змісту. Для досягнення зазначеної мети в роботі розв'язуються наступні основні задачі:

- висвітлити методику пізнання кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування, деякі інші загальнотеоретичні положення теми, а також стан наукового дослідження таких засобів;

- визначити місце кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування в механізмі протидії цьому злочину;

- охарактеризувати стан дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування у вітчизняній кримінально-правовій доктрині;

- здійснити кримінально-правову характеристику об'єктивних та суб'єктивних ознак незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, як матеріально-правової підстави чи передумови застосування відповідних кримінально-правових засобів реагування на нього;

- проаналізувати форми кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, як головного засобу кримінально-правового реагування на вчинення цього правопорушення;

- дослідити інші по відношенню до кримінальної відповідальності засоби кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування;

- розробити обґрунтовані пропозиції з удосконалення редакції ст. 204 КК України.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові засоби протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності.

Предметом дослідження є кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Методи дослідження. Дослідження здійснено з позицій діалектичного матеріалізму. Для вирішення поставлених задач з урахуванням особливостей об'єкта й предмета дослідження застосовано два підходи до пізнання дійсності: матеріалістично-діалектичний та системно-функціональний. Основу першого з них склав діалектичний метод та використовувались формально-логічний, герменевтичний і деякі інші методи. Їх застосування забезпечило здійснення загальної характеристики кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування (підрозділ 1.1.), сприяло з'ясуванню обґрунтованості

криміналізації незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування (підрозділ 2.1), характеристики об'єктивних (підрозділ 2.2) та суб'єктивних (підрозділ 2.3) ознак складу цього злочину як підстави кримінальної відповідальності за його вчинення. Також за допомогою вказаного методологічного підходу з'ясувались кримінально-правова природа, сутність, зміст і форми кримінальної відповідальності (підрозділ 3.1) та інших засобів кримінально-правового реагування на вчинення злочину (підрозділ 3.2.), передбаченого ст. 204 КК України.

Емпіричну основу дослідження склали матеріали понад п'ятисот вивчених кримінальних проваджень з Єдиного державного реєстру судових рішень, відкритих за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України; публікації ЗМІ за означеною тематикою, а також результати анкетування працівників податкових органів, прокурорів, слідчих та представників науково-викладацького складу правничих ЗВО (304 особи).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за своїм характером та змістом дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування після законодавчих змін щодо статусу акцизних платежів в Україні та ст. 204 КК України.

В дисертації запропонована низка нових теоретичних та важливих у практичному відношенні положень, що відображають вирішення конкретного наукового завдання і становлять наукову новизну, зокрема:

вперше:

- встановлено, що предметом у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є аналоги підакцизних товарів, які характеризуються:
а) незаконністю їх виготовлення; б) нездатністю підлягати акцизному оподаткуванню;

- аргументовано висновок, що придбання, збут, зберігання, транспортування товарів у підакцизній сфері (ч. 1 ст. 204 КК України); їх виготовлення (ч. 2 ст. 204 КК України) є не самостійними злочинами, як прийнято вважати, а лише способами вчинення злочинного діяння «незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів», що слід відобразити у назві цієї статті;

- показано, що з урахуванням незначного ступеню суспільної небезпечності некваліфікованого незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів його слід визнати кримінальним проступком та встановити за його вчинення замість кримінальної відповідальності інший засіб кримінально-правового характеру у формі кримінально-правового стягнення визначеного законом виду;

- обґрунтовано необхідність посилення кримінальної відповідальності за кваліфіковане незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів шляхом: 1) розширення обсягу спеціального рецидиву в ч. 2 ст. 204 КК України; 2) визнання особливо кваліфікуючою ознакою вчинення цього злочину організованою групою; 3) запровадження додаткового покарання у виді штрафу; запропоновано включити до ст. 204 КК України заохочувальну норму, згідно з якою особа звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів за наявності відповідної підстави та визначених у цій статті умов; визнано доцільним включення діяння, передбаченого ст. 204 КК України, до переліку кримінальних правопорушень, що міститься в ст. 96-9 КК України, вчинення яких в інтересах юридичної особи тягне за собою ліквідацію такої особи;

удосконалено:

- наявну доктринальну класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності: діяння, передбачене ст. 204 КК України, запропоновано відносити до числа кримінальних правопорушень проти

порядку заняття господарською діяльністю (основний безпосередній об'єкт цього злочину), а не проти системи оподаткування чи фінансової системи (додатковий безпосередній об'єкт цього злочину), як прийнято вважати сьогодні;

- визначення об'єктивної сторони незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, кваліфікованого такою обставиною, як створення загрози для життя чи здоров'я людей, яку слід вважати шкідливим наслідком діяння, а відповідний склад злочину не формальним, а матеріальним;

- розуміння умислу в структурі суб'єктивної сторони незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, що створило загрозу для життя чи здоров'я людей, а саме – у зв'язку з наявністю у цьому випадку матеріального складу злочину, умисел може бути не лише прямим, але й непрямим;

набули подальшого розвитку:

- теоретична гіпотеза, що предметом у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є не підакцизні товари, як це визначено чинним законом, а їх нелегальні замінники;

- висновок, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння, що містить склад злочину в напрямі його розповсюдження на інші засоби кримінально-правового реагування, щодо яких склад такого правопорушення доцільно вважати не підставою, а передумовою їх застосування;

- класифікація засобів кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, зокрема кримінальну відповідальність визнано головним засобом такого реагування, а інші засоби, передбачені законом, допоміжними.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації мають прикладне значення і можуть

бути використані:

– у *правотворчості* – в процесі підготовки законопроектів, спрямованих на протидію кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 204 КК України;

– у *правозастосовній діяльності* – під час підготовки коментарів до ст. 204 КК України, методичних рекомендацій з організації запобіжної діяльності та кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів (акт впровадження у діяльність слідчих підрозділів ГУНП в Дніпропетровській області від 15 січня 2019 року);

– у *науково-дослідній сфері* – для подальших теоретичних розвідок з питань протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів та кримінально-правового реагування на це правопорушення;

– у *навчальному процесі* – під час викладення навчальної дисципліни «Кримінальне право: Особлива частина» та спецкурсу «Злочини у сфері господарської діяльності», а також при підготовці відповідних навчальних і методичних посібників.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету. Висновки та пропозиції автора оприлюднювались на наступних науково-практичних конференціях: «Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку» (12 березня 2004 року, м. Харків); «Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства» (28-29 травня 2004 року, м. Запоріжжя); «Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства» (20-21 травня 2005 року, м. Запоріжжя); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах» (31 жовтня 2008 року, м. Запоріжжя); «Протидія злочинності: теорія та практика» (05 жовтня 2010 року, м. Київ); «Людина, суспільство і держава в умовах реформ та

інновацій» (25 лютого 2016 року, м. Київ); «Протидія злочинності: теорія та практика» (26 жовтня 2018 року, м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в дванадцяти наукових публікаціях, чотири із яких є статтями у вітчизняних фахових виданнях з юридичних наук, одна – у зарубіжному виданні, а також у семи тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (184 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких основного змісту 188 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

1.1. **Методика й термінологічні особливості дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поведженню з товарами у сфері акцизного оподаткування та його зміст**

Обов'язковою передумовою теоретичного дослідження певного предмета є визначення методологічних засад його здійснення. Повною мірою це стосується й кримінально-правових досліджень. Однак, серед криміналістів не існує усталеної думки щодо сутності та змісту вказаних засад, зокрема про співвідношення понять «методологія» і «методика» та сутнісного їх наповнення. Одні вчені їх майже ототожнюють, визначаючи методологію як системну єдність прийомів, методів та засобів наукового мислення [177, с. 43; 171 с. 38] або систему методів та вчення про методи, що лежать в основі досліджень [128, с. 23]. Інші – дещо автономізують методологію і методику пізнання об'єктивної дійсності, вважаючи, що методологією є світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони й категорії, на яких ґрунтується дослідження, а методика – це система методів та прийомів пізнання дійсності, заснована на певній методології [86, с. 45; 136, с. 28]. На нашу думку, друга позиція, що розглядає методологію та методику не ототожнюючи їх, є більш переконливою. Саме її покладено в основу нашого дослідження. Ми виходимо з існуючого в теорії права висновку, що методологію юридичної науки утворює система філософсько-світоглядних підходів (матеріалістичний, ідеалістичний, діалектичний,

метафізичний), методів (загальнонаукових і спеціальних) та засобів науково-юридичного дослідження (емпіричні та теоретичні) [153, с. 215].

Отже, зміст методології не вичерпується сукупністю методів дослідження, тобто методикою. До нього включається низка інших явищ, а саме: світоглядні (філософські) позиції дослідника, керуючись якими він відображає оточуючу дійсність; засновані на певних світоглядних позиціях методологічні підходи до здійснення дослідження; обумовлені методологічними підходами методи здійснення ним відповідного дослідження; характерні для обраних дослідником методів дослідження засоби та прийоми його здійснення. Викладене узгоджується з висновком, що методологія не зводиться до одного з названих компонентів, зокрема до методики дослідження, оскільки у такому разі за її межами залишаться інші зазначені компоненти [49, с. 46]. Поняттям методики охоплюються методи дослідження та вище вказані менші за обсягом поняття: засоби, прийоми тощо. А методика є складовою методології. На ґрунті саме такого розуміння методології та методики і їх співвідношення нами здійснюється дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування. При цьому, ми виходимо з того, що дослідник не зобов'язаний керуватись суворо визначеним переліком методів, оскільки наукове пізнання – процес творчий [176, с. 27], тому допускає варіативність методів його здійснення. Важливим при цьому є дотримання відповідності застосованих методів обраних дослідником методології свого дослідження.

Методологічною основою дослідження нами незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування становлять матеріалістичний світогляд дисертанта, а також традиційні для кримінально-правових робіт прикладного характеру, заснованих на такому світогляді, два філософсько-світоглядні підходи: *матеріалістично-діалектичний та системно-функціональний*. Перший із них виходить з первинності матеріального, тобто

об'єктивного та його відображення в психічній сфері людської життєдіяльності, тобто в її суб'єктивній стороні. Крім того, такий підхід передбачає не лише матеріалістичний, але й діалектичний спосіб мислення, тобто відображення дійсності через призму основних діалектичних категорій та законів діалектики «як вузлових пунктів, моментів, сходинок у процесі пізнання правової дійсності» [49, с. 127-137], зокрема таких як сутність і явище, зміст і форма, загальне й окреме, частка й ціле та деяких інших. Вибір підходу, у свою чергу, визначає відбір конкретних методів та засобів дослідження відповідного предмета, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї [168, с. 11].

В основу методики пізнання кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування в межах зазначеного підходу кладеться діалектичний метод, що передбачає, зокрема, хід мислення від конкретного до абстрактного з подальшим поверненням до конкретного [49, с. 127-145]. Зазначене пізнання має спочатку пройти шлях від безпосереднього сприйняття кримінально-правових реалій щодо цього діяння та наявних засобів кримінально-правового реагування на них, тобто від своєрідного первинного відчуття цього феномену до з'ясування механізму протидії вчиненню цього злочину та ролі кримінально-правових засобів реагування на вчинення кримінальних правопорушень у цьому механізмі. Останнє має ґрунтуватись на складних абстрактних поняттях теорії та практики протидії злочинності, огляд основних положень яких було викладено вище. Далі, в процесі пізнання предмета нашого дослідження доводиться «рухатись» від абстрактного уявлення про механізм протидії злочинності до пізнання кримінально-правових засобів протидії конкретному її прояву – незаконному поводженню з певними товарами у сфері акцизного оподаткування. Далі виникає потреба знову зосередитись на конкретних проявах цього кримінального правопорушення та засобах реагування на його вчинення, на з'ясуванні ролі

засобів кримінально-правового реагування у механізмі протидії цьому виду злочинності. Причому, на завершальному етапі процесу дослідження кримінально-правових засобів реагування на незаконне поводження з товарами, названими в законі підакцизними, використовуються знання загальних положень протидії злочинності, здобутих на попередньому етапі дослідження.

Пізнання визначеного предмета дослідження за вказаним алгоритмом спрямовується на з'ясування кримінально-правових якостей незаконного поводження з певними товарами, сутності та змісту кримінально-правових засобів протидії вказаному злочину, а також на виявлення існуючих недоліків законодавчого регулювання та практичного здійснення такої протидії з обґрунтуванням пропозицій щодо їх удосконалення.

У процесі використання зазначеного методу дослідження, на першому етапі здійснюється накопичення і вивчення емпіричного матеріалу за темою дисертації, його систематизація і аналітична обробка. Осмислення зібраного матеріалу на другому етапі дослідження відбувається шляхом екстраполяції теоретичних уявлень щодо загальної характеристики злочинної поведінки на конкретний її прояв (різновид), відображений у ст. 204 КК України, а механізму протидії злочинності – на механізм застосування кримінально-правових засобів протидії вказаному злочину. При цьому враховується, що рух мислення від конкретного до абстрактного виявляє спільність відповідних правових явищ і процесів у “чистому” виді, без урахування своєрідності кожного окремого правового явища чи процесу, що породжує певні суперечності між абстрактним і конкретним. Але, як відомо, лише суперечлива єдність абстрактного й конкретного, їх взаємодія і постійні переходи одного в інше забезпечують реалізацію потенціалу абстрактного у пізнанні конкретного [49, с. 147-148]. Проведений таким чином аналіз, як ми вважаємо, дозволяє сформулювати більш високе за рівнем узагальнення, абстрактне уявлення щодо кримінально-правової характеристики злочину

взагалі та незаконного поводження з товарами у підакцизній сфері зокрема, а також кримінально-правових засобів реагування на його вчинення.

Завершальний етап використання цього методу (“зворотній шлях”) полягає у переході від абстрактних кримінально-правових понять до конкретних правових явищ. Результатом цього етапу наукового пізнання є конкретне уявлення про місце незаконного виготовлення та обігу підакцизних товарів у системі так званих господарських злочинів, а також про кримінально-правову характеристику цього злочину та відповідні засоби кримінально-правового реагування на його вчинення. У підсумку це дозволяє запропонувати оновлену модель кримінально-правового забезпечення протидії незаконному виготовленню та обігу підакцизних товарів.

Але при всій важливості діалектичного методу пізнання, підхід до дослідження кримінально-правових засобів протидії вказаному злочину таким методом не вичерпується. Крім нього, вказаний підхід передбачає й інші методи. Одним із них є логіко-догматичний. Мабуть, жодне кримінально-правове дослідження не обходиться без застосування цього методу, тому, що він забезпечує розуміння того, чи співпадають певні законодавчі положення з ознаками тих явищ, що визначаються цими положеннями. Завдяки саме цьому методу було виявлено невідповідність законодавчого визначення предмета у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України, про що йтиметься далі.

Загальноновизнано, що законодавче закріплення правових норм повинно здійснюватись за допомогою понять, що характеризуються чіткістю та формальною визначеністю. Це забезпечує точне відображення обсягу відповідних їм явищ реальної дійсності, а відтак правильне застосування закону. В процесі дослідження ми виходили з того, що слова, якими характеризуються підстава та умови застосування кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування, повинні відрізнятися семантичною усталеністю, високою

інформативністю, однозначністю. При цьому, кримінально-правова лексика повинна бути доступною і зрозумілою не лише для юристів, але й для пересічних громадян [137, с. 81]. Разом з тим слід зазначити, що розуміння кримінального закону ускладнюють оціночні поняття, точний обсяг і зміст яких визначається не законодавцем, а розкривається в процесі оціночно-пізнавальної діяльності особою, яка застосовує закон [78, с. 115-123; 95, с. 302-312]. Виключення таких понять з тексту закону усунуло б складнощі при застосуванні подібних норм, але й без них обійтися неможливо, а в деяких випадках вони є більш ефективними, ніж формально-визначені.

Визнаючи цей факт, а також виходячи з того, що законодавство є не чим іншим, як текстом, сенс і зміст якого створюється владою і тому текстова реальність права є об'єктом вивчення [1, с. 203] значну увагу в роботі нами приділено категоріально-понятійному апарату дослідження, особливо з'ясуванню адекватності вербального відображення в законі ознак складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України. При цьому враховувалось і те, що лінгвістичний підхід до аналізу юридичних понять дозволяє виявити причини помилкового тлумачення правових норм, а також усунути підстави для дискусій через невдалі формулювання закону [140, с. 107]. З огляду на вказане, зазначеній проблематиці присвячено окремий фрагмент цього підрозділу роботи.

Використання логіко-догматичного методу, в поєднанні з іншими, дозволило дійти інших, у порівнянні з традиційними, висновків щодо деяких усталених кримінально-правових положень. Зокрема, завдяки йому уточнено сутність і зміст не лише предмета, але й об'єкта злочину, передбаченого ст. 204 КК України. По-перше, вдалось уникнути приєднання до застарілої теоретичної позиції щодо визнання об'єктом злочину абстрактних суспільних відносин замість конкретних соціальних цінностей. По-друге, виявилась можливість уточнити сутність і зміст основного та додаткового об'єктів цього злочину, про що йтиметься далі.

Крім логіко-догматичного методу дослідження в межах першого методологічного підходу нами використовувався й герменевтичний метод, тобто напрям теоретичної діяльності, що полягає в змістовному, переважно філологічному тлумаченні відповідних понять [38]. В процесі дослідження ми виходили з того, що слова, якими характеризуються кримінально-правові явища, що складають предмет нашого дослідження, повинні відрізнятися семантичною усталеністю, високою інформативністю та однозначністю.

Другою складовою методології нашого дослідження, як зазначалось вище, є *системно-функціональний підхід* до його здійснення, основними категоріями якого є структура й елементи, цілісність та стійкість єдність і взаємодія тощо. Системно-структурний аналіз кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами, названими у ст. 204 КК України підакцизними, забезпечує розуміння складних динамічних цілісностей, складові яких, що являють собою підсистеми цих цілісних систем, перебувають між собою в органічній єдності і взаємодії [49, с. 240; 20, с. 41-42; 54, с. 50]. Зазначений підхід дозволяє виявити внутрішній механізм не лише дії окремих компонентів певного явища, але й їх взаємодію на різних рівнях [49, с. 243]. Це відповідає сучасним вимогам дослідження правових явищ, оскільки дозволяє розглядати їх у процесі взаємного функціонування і взаємодії. Крім того, як зазначається фахівцями, системне дослідження механізму кримінально-правового регулювання дозволяє виявити дефекти його елементів, ступінь їх узгодженості чи не узгодженості в процесі функціонування і, відповідно, визначити шляхи підвищення ефективності захисту правопорядку від злочинних посягань [75, с. 4].

Використання цього методу в процесі дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування розкиває внутрішню побудову системи кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за цей злочин; взаємозв'язок і взаємообумовленість як елементів всередині системи,

так і з іншими кримінально-правовими явищами. Зокрема, використовуючи цей метод вдалось з'ясувати обсяг та зміст відповідних понять, місце складу злочину, передбаченого статтею 204 КК України, в системі Особливої частини кримінального права та законодавства, а також з'ясувати які засоби кримінально-правового реагування на його вчинення застосовуються на практиці.

Завдяки цьому методу вдалося збагнути, що насправді є предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, тому що законодавчий підхід до вирішення цього питання викликав обґрунтовані сумніви. Зазначене, у свою чергу, дозволяє переосмислити низку наявних у доктрині кримінального права висновків. Зокрема, щодо об'єктів цього злочину та його місця в класифікації так званих господарських злочинів; щодо співвідношення діяння та способів його вчинення у структурі об'єктивної сторони цього злочину; щодо особливостей його суб'єктивної сторони тощо.

Відомо, що у праві системою найнижчого рівня, первинною утворюючою цю систему складовою виступає правова норма. Тому, застосовуючи системний підхід до дослідження вказаної проблеми, перш за все довелось проаналізувати правову норму, що визначає кримінальну відповідальність за вчинення цього злочину. Така норма являє собою комплекс взаємопов'язаних структурних компонентів (гіпотеза, диспозиція, санкція), що в сукупності утворюють структурно впорядковану цілісну єдність, якій притаманні відносна самостійність, стійкість і автономність функціонування. Зазначені структурні компоненти взаємодіють між собою, логічно утворюючи єдиний правовий зміст, у рамках якого не виключається можливість певного корегування його складових.

Наступним рівнем систематизації права виступає правовий інститут, що являє собою об'єктивно утворену всередині галузі права у виді її відособленої частини групу правових норм, що регулюють однорідну групу правовідносин, і в силу цього набувають відносної самостійності, стійкості і

автономності функціонування [49, с. 241]. В процесі дослідження вдалось з'ясувати наявність підстав для удосконалення кримінально-правового інституту, передбаченого розділом VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», зокрема, запропонувати відповідні зміни щодо класифікації норм цього інституту.

Додержання принципів системного підходу зумовило й необхідність вивчення цілісних системних утворень у їх взаємодії з іншими системами. Інститут кримінального права являє собою полісистемне утворення, оскільки об'єднує певну кількість структурних елементів. Що стосується кримінально-правового інституту відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, він складається з низки субінститутів, що, у свою чергу, утворюються з комплексів споріднених кримінально-правових норм. Кожна окрема норма права, як зазначалось, також являє собою систему елементів, але нижчого рівня. У свою чергу, правовий інститут входить у якості структурного компонента до системи більш високого рівня – галузі права, а остання – до національної системи права. Тому дослідження кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконне поводження з певними предметами, здійснювалось з урахуванням зазначених внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Внутрішні зв'язки дозволили з'ясувати місце кримінально-правових засобів реагування на злочин, що досліджується, в системах відповідних субінституту та інституту. Зовнішні зв'язки забезпечили можливість зрозуміти зміст відповідного складу злочину, адже розуміння основних його сутнісних ознак, таких як предмет злочину та спосіб його вчинення, обумовлюється бланкетним характером норми, закріпленої у ст. 204 КК України. Останнє потребувало виходу за межі кримінального права та звернення до положень інших галузей права, зокрема, господарського та податкового.

Важливим аспектом системно-функціонального підходу до здійснення нашого дослідження необхідно назвати оперування категорією

«кримінально-правова характеристика» певного кримінально-правового явища, що також є системою окремих елементів. Завдяки використанню зазначеної категорії вирішено низку проблемних аспектів, зокрема доведено соціальну зумовленість криміналізації незаконного поводження з так званими підакцизними товарами, з'ясовано сутність та зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього злочину та встановлених законом кримінально-правових засобів реагування на його вчинення.

Взагалі формування концепції нашого дослідження, відображенням складної системи якого є план його проведення (зміст), здійснено саме на основі системно-функціонального підходу до пізнання об'єктивної реальності. Система явищ та понять, у яких вони знаходять своє відображення, що склали предмет дослідження, утворюється з сукупності менших елементів, розташованих у певній послідовності. Саме тому у змісті (плані) дисертаційного дослідження виділено окремі розділи, що поділяються на відповідні підрозділи згідно зі структурою предмета дослідження. Вказаним забезпечується не лише належна глибина проникнення до сутності відповідних явищ, але й сприйняття тексту дослідження як єдиного цілого.

Зазначений підхід зумовив доцільність звернення до низки інших системних утворень та їх взаємодії між собою та з іншими системами. Зокрема, виникла необхідність з'ясувати співвідношення між такими системами як кримінальні правопорушення, злочини та кримінальні проступки; протидія злочинності та кримінально-правове реагування на вчинення кримінального правопорушення; засоби кримінально-правового реагування та кримінальна відповідальність; кримінальна відповідальність та покарання; кримінальна відповідальність і покарання та інші засоби кримінально-правового реагування й кримінально-правові стягнення та іншими. За допомогою цього методу вдалось виявити деякі неспівпадіння між елементами досліджуваних системних утворень, таких наприклад, як

склад злочину, передбаченого статтею 204 КК України, і запропонувати деякі рекомендації щодо їх усунення.

В межах зазначеного підходу використовуються й такі методи дослідження, як моделювання та класифікації. Метод моделювання застосовано в роботі при побудові деяких кримінально-правових конструкцій, зокрема оновленого складу незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, проекту відповідної кримінально-правової норми про відповідальність за вказані дії та відповідної статті КК України, що відображає зазначені конструкції. При використанні методу класифікації явищ ми керувались обов'язковою вимогою щодо дотримання при здійсненні будь-якої класифікації певного критерію.

Віддаючи належне системно-функціональному підходу до здійснення теоретичних досліджень, ми приєднуємося до позиції тих науковців, які розглядають його не як загальну стратегію дослідження, а лише як один з багатьох підходів до його здійснення. Ми виходимо з того, що вказаний підхід у відриві від інших страждає обмеженістю, що не дозволяє дослідити предмет з достатньою мірою глибини й ґрунтовності [3, с. 187].

Зокрема, в сучасному прикладному дослідженні кримінально-правових проблем неможливо обійтися без застосування соціологічних методів та окремих прийомів пізнання предмета дослідження, зокрема, анкетування. Завдяки застосуванню першого з них вдалось з'ясувати думку фахового середовища щодо: адекватності законодавчого відображення складу незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів; достатності чи недостатності встановлених засобів кримінально-правового реагування в санкції статті 204 КК України. Використовуються вони й при вивченні та аналізі практики кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення. В процес нашого дослідження було включено понад п'ятиста кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 204 КК, відібраних методом випадкової вибірки за період з 2013 по 2018 роки.

З урахуванням важливості історико-порівняльного та компаративістського методів дослідження, в тій чи іншій мірі вони нами використовувались, зокрема, при з'ясуванні часу появи та періодичної зміни кримінально-правової заборони на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, при встановленні соціальної зумовленості криміналізації незаконного поводження з так званими підакцизними товарами, при характеристиці засобів протидії йому, при порівнянні законодавчого визначення цього злочину та санкцій за його вчинення в різних країнах тощо.

У ході дослідження окрім вище зазначених методів використано й окремі прийоми збору інформації за темою, зокрема, вивчення прикладів вчинення цього злочину, викладених в наукових публікаціях, ознайомлення з відповідними повідомленнями у засобах масової інформації та інші.

Крім вище зазначеного, дослідження здійснювалось ще й за допомогою таких пізнавальних прийомів, як абстрагування, ідеалізація та узагальнення. Зокрема, абстрагуючись від існуючих законодавчих визначень, що містяться в ст. 204 КК України, з використанням так званої ідеалізації, подумки створювались моделі неіснуючих більш досконаліх правових конструкцій. Так, на певному етапі дослідження виникло уявлення про можливу, на наш погляд більш досконалу редакцію ст. 204 КК України, про доцільність трансформації некваліфікованого виду цього злочину у кримінальний проступок. За умови сприйняття законодавцем пропозиції визнати правопорушення, передбачене сьогодні ч. 1 ст. 204 КК України кримінальним проступком, уявляється доцільним запровадження за його вчинення замість кримінальної відповідальності якогось іншого засобу кримінально-правового реагування, застосування якого не тягло б за собою судимості, як цього вимагають відповідні положення Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні.

Таким чином, у процесі підготовки дисертації використовується значна

кількість традиційних методів та прийомів пізнання об'єктивної дійсності з метою отримання всебічної інформації стосовно кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування, та напрямів можливого їх удосконалення.

Теоретичне дослідження будь-якої проблеми здійснюється за допомогою певного *категоріально-понятійного апарату*. При цьому обґрунтованість теоретичних висновків значною мірою залежить від точності відображення явищ об'єктивної дійсності відповідними терміно-поняттями. Незважаючи на переважно прикладний характер дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування, його результати також сприйматимуться як обґрунтовані за умови точного використання термінології, причому не лише безпосередньо у сфері предмета дослідження, але й дещо ширше – у сфері протидії злочинності взагалі.

Неабияке значення для результатів дисертаційного дослідження є належна фіксація його результатів на відповідних носіях наукової інформації, у тому числі виклад його результатів у статтях та тезах повідомлень на науково-практичних конференціях. Від нього залежить сприйняття інформації фаховим середовищем. При цьому перед дослідником часто постають різноманітні перешкоди на шляху створення наукового тексту. Так, висуваючи ту чи іншу гіпотезу, з певного моменту викладення тексту дослідження доводиться одночасно описувати наявні обставини, передбачені кримінальним законом, та ті, що пропонуються їм на заміну як більш досконалі. У нашому дослідженні такі ситуації виникли на самому початку його здійснення. Зокрема, з'ясовуючи місце засобів кримінально-правового реагування в механізмі протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування стало зрозумілим, що в доктрині відсутнє узгоджене бачення не те, що такого механізму, а навіть уявлень щодо сутності й змісту злочинності та протистояння її проявам. До цього часу

неузгодженим залишається співвідношення між заходами й засобами протидії злочинності, в результаті чого вони або ототожнюються, або чогось одного з означеної пари теоретики взагалі не помічають.

Приклади прикрої невідповідності законодавчого визначення явищ їх сутності демонструє текст ст. 204 КК України. У ній ідеться про підакцизні товари в ситуації, коли їх не може бути аргіогі. Будь-яке поводження з підакцизними товарами, тобто товарами, виготовленими у законний спосіб, до ціни яких законодавством передбачене включення акцизного податку, цією статтею не охоплюється. Інша справа, що за допомогою такого товару може вчинюватись якийсь інший злочин, наприклад, знищення чужого майна шляхом його підпалу з використанням підакцизного пального чи контрабанда радіоактивних матеріалів з використанням підакцизного транспортного засобу тощо. Але в таких ситуаціях не може бути мови про застосування ст. 204 КК України. Тут мають місце зовсім інші злочини, знаряддям вчинення яких стали підакцизні товари. У злочині ж, що нами досліджується, підакцизний товар взагалі не фігурує. Його місце займає товар, що лише зовні нагадує підакцизний, не будучи таким насправді. Встановлюючи кримінальну відповідальність за правопорушення у зазначеній сфері законодавець чомусь не усвідомив цього беззаперечного факту та включив до тексту закону вказівку саме на підакцизні товари замість їх заміників. Через це дослідник будь-якого кримінально-правового аспекту поводження з не підакцизними/підакцизними товарами втрапляє до непростой ситуації при створенні відповідних текстів.

В коментарях КК України та в навчальній літературі при характеристиці складу цього злочину на вказану недоречність не звертається уваги. Предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК України майже одностайно визнаються підакцизні товари. Сумніви щодо обґрунтованості визнання законодавцем підакцизних товарів предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, висловлювались лише О.О. Дудоровим, який звернув увагу на

те, що нелегальні замітники підакцизних товарів, наприклад алкогольні сурогати, «не відповідають вимогам державних стандартів, а тому, виходячи з букви закону, не можуть визнаватися підакцизними товарами» [30, с. 825]. Крім того, М.М. Мінаєв у своєму дисертаційному дослідженні зазначив, що незаконно виготовлені товари, які стають у реальній дійсності предметом передбачених ст. 204 КК злочинів, як правило, не є підакцизними, оскільки не відповідають всім законодавчо визначеним ознакам підакцизних товарів [114, с. 14]. З огляду на логіку дослідження та текстового викладення його результатів питання про те, що насправді виступає предметом у складі цього злочину і чому, розглядається в підрозділі 2.1. дисертації.

Далі, з тексту ст. 204 КК України важко визначити співвідношення між злочинним діянням та способами його вчинення в об'єктивній стороні цього злочину. Вказане не дозволяє дійти узгодженого висновку щодо кількості злочинів та їх складів, передбачених цією статтею. Навряд чи це сприяє практиці протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Не витримують критики санкції, закріплені статтею 204 КК України: в них сьогодні йдеться про спеціальну конфіскацію, в той час, коли цей засіб кримінально-правового реагування не є покаранням. Його можливо застосовувати лише з посиланням на відповідні статті розділу XIV Загальної частини КК України.

Необхідно визначити авторське ставлення і до такого широко вживаного терміно-поняття та відповідного йому явища, як кримінально-правова характеристика певного кримінально-правового явища. Щодо її поняття та змісту також не існує єдиної думки. В поодиноких наукових публікаціях з цього приводу переважно відображено лише постановку проблеми кримінально-правової характеристики та її значення [12], а її вирішення ще чекає своєї черги.

У нашому дослідженні ми виходимо з того, що кримінально-правова характеристика правопорушення – це система інформації щодо його істотних ознак, відомості про його характерні особливості [102, с. 148]. Зазначені «відомості» починають з'являтися вже з початку з'ясування соціальної зумовленості визнання діяння злочинним. Тому, не має викликати сумніву те, що до змісту кримінально-правової характеристики діяння слід включати визначення соціальної зумовленості його криміналізації, тобто обґрунтованість визнання його злочином.

Через те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину (ч. 1 ст. 2 КК України), дослідника кримінально-правових заходів протидії вчиненню певного злочину перш за все цікавить склад цього діяння, а також те, чи адекватно відображені в тексті закону його ознаки. Тому, до структури кримінально-правової характеристики певного діяння слід, також, включати його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що утворюють відповідний склад злочину, та інформацію щодо адекватності законодавчого визначення цих ознак. Означені складові такої характеристики діяння, за аналогією з кримінологічною характеристикою, є основними. В окремих випадках дослідника можуть зацікавити й інші її аспекти, наприклад суспільна небезпечність діяння, його протиправність тощо [12, с. 181], але для цілей нашого дослідження зазначених вище основних, вочевидь, є достатньо. Тим більше, що суспільна небезпечність діяння досліджується в процесі з'ясування соціальної зумовленості його криміналізації.

Кримінально-правовій характеристиці складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України, поки що не приділялось належної уваги. Причому, справа не лише в незначній кількості публікацій на цю тему, а в індіферентному ставленні їх авторів до деяких сумнівних рішень законодавця, при визначенні ознак складу цього злочину в ст. 204 КК України. Тому, з'ясування основних параметрів кримінально-правової

характеристики цього злочину та формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавчого визначення його складу є одним із важливих завдань дослідження.

Отже, з'ясування зазначених вище соціальної зумовленості криміналізації незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, а також його об'єктивних і суб'єктивних ознак і є процесом його кримінально-правової характеристики. Без неї неможливо встановити сутність і зміст злочину, його суспільну небезпечність та відповідність їй запроваджених законодавцем засобів кримінально-правового реагування.

Наразі нами визначено авторські позиції лише щодо основоположних понятійних конструкцій у сфері кримінально-правового забезпечення протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів та протидії злочинності взагалі. Щодо деяких інших із них, зокрема таких як форми кримінальної відповідальності, покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо ставлення дисертанта висвітлюється у відповідних наступних підрозділах роботи.

Вище зазначеним пояснюється послідовність викладу результатів дослідження, тобто його зміст: спочатку висвітлюються загальні теоретичні положення стосовно досліджуваної проблематики, потім здійснюється кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 204 КК України, починаючи з виявлення соціальної зумовленості його криміналізації і закінчуючи аналізом складу незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування як підстави кримінальної відповідальності чи передумови застосування інших засобів кримінально-правового характеру. Затим характеризуються форми і види засобів кримінально-правового реагування, спочатку кримінальної відповідальності, як головного серед них, а далі – інших по відношенню до неї засобів, названих в роботі допоміжними.

1.2. Соціальна зумовленість визнання незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування кримінальним правопорушенням

До структури кримінально-правової характеристики діяння, як ми вже визначили, включаються дані щодо соціальної зумовленості визнання його кримінальним правопорушенням, об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього діяння та деякі інші показники. Соціальна зумовленість визнання діяння кримінальним правопорушенням загалом означає відповідність законодавчого рішення щодо встановлення за вчинення певного діяння кримінальної відповідальності або інших засобів кримінально-правового реагування інтересам суспільства. Іншими словами, з'ясування соціальної зумовленості визнання діяння кримінальним правопорушенням є відповіддю на питання, чи обґрунтованим було визнання цього діяння кримінальним правопорушенням (криміналізація). Підтвердженням обґрунтованості криміналізації того чи іншого діяння є відповідність такого рішення комплексу підстав та умов її здійснення.

Підставами криміналізації прийнято вважати процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей [133, с. 204-205]. Тобто, підстави криміналізації – це обставини, що обумовлюють дійсну потребу в кримінально-правовій забороні, своєрідні *причини* виникнення відповідної правової норми. В наукових публікаціях, присвячених зазначеній проблемі, пропонуються різні бачення кількості та змісту таких підстав. Нам в цілому імпонує позиція, що такими підставами є: 1) заподіяння діянням істотної шкоди; 2) антигромадська орієнтація осіб, які його вчиняють; 3) значна поширеність діяння і створення цим реальної загрози для суспільства; 4) неефективність не кримінально-правових заходів протидії; 5) здатність суспільної свідомості до сприйняття криміналізованого

діяння як злочину; 6) відповідність криміналізації принципам кримінального права [63 с. 34].

В дисертаційному дослідженні, присвяченому теорії криміналізації до підстав кримінально-правової заборони віднесено: 1) суспільну небезпечність діяння; 2) типовість і достатню його поширеність; 3) динаміку діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу на їх вчинення кримінально-правовими заходами; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [6, с. 155-156].

Деякі з дослідників цієї проблеми, погоджуючись в цілому з вище наведеним баченням комплексу підстав криміналізації, доповнює його іншими обставинами, у відповідності з інтересами власного наукового пошуку. Так, відомий прихильник широкого застосування в кримінальному праві абстрактної філософської категорії «суспільні відносини» М.Й. Коржанський, зазначав, що криміналізація неможлива без урахування соціальної цінності відповідних суспільних відносин [59, с. 29], О.І. Коробєєв вважає необхідним врахування під час криміналізації історичних традицій [60, с. 6], а П.О. Фефелов – деяких кримінально-правових принципів, зокрема принципу невідворотності покарання [169, с. 102–103] тощо.

Відомий український дослідник кримінально-правової політики Фріс П.Л. виокремлює три підстави криміналізації діяння: 1) оцінка діяння як суспільно-небезпечного, 2) визнання доцільності протидії йому заходами кримінально-правового впливу, 3) констатація збігу в оцінці конкретної поведінки як суспільно-небезпечної між законодавцем та соціально-правовою психологією народу [172, с. 258].

На наш погляд, жодна з наведених вище позицій не є бездоганною. Вони страждають необґрунтованим дробленням обставин, що претендують

на роль підстав криміналізації: частину з них можна об'єднати. Крім того, деякі з названих обставини навряд чи є підставами прийняття рішення про криміналізацію діяння. Найбільше, на що вони можуть претендувати – це слугувати умовами здійснення криміналізації, про які йтиметься далі. Ми не вбачаємо за можливе розширювати перелік підстав для криміналізації того чи іншого діяння. Доцільно виокремлювати суттєві з них, тобто такі, без урахування яких криміналізація вочевидь виглядає штучною, здійсненою з позицій доцільності, а не як результат відповідних закономірностей.

Дійсними підставами криміналізації з числа вище названих є, на наше переконання, суспільна небезпечність діяння включно з небезпечністю його суб'єкта, а також неможливість протидіяти вчиненню діяння не кримінально-правовими засобами. Все інше – це умови криміналізації, тобто додаткові вимоги щодо її здійснення, а не власне її причини. Так, стосовно врахування при криміналізації цінності суспільних відносин зауважимо, що, по-перше, ми не є прихильниками оперування в прикладних дослідженнях зазначеною абстрактною філософською категорією. До того ж, адепти теорії «суспільні відносини – об'єкт злочину» вдаються до підміни понять: говорячи про суспільні відносини, вони мають на увазі відносини між членами суспільства, що на думку дослідників цієї проблеми, з якою ми погоджуємось, далеко не одне й те ж [62, с. 74]. По-друге, те, про що йдеться в абстрактному «врахуванні цінності суспільних відносин», відображене не що інше, як реальна суспільна небезпечність діяння.

Щодо врахування в процесі криміналізації історичних традицій, слід зазначити, що не завжди такі традиції відповідають сучасним вимогам, не усі з них є позитивними. Наприклад, вітчизняна традиція вважати вбивством позбавлення життя на прохання людини, в сучасних умовах виглядає архаїчною, але поки що існує у вітчизняному кримінальному праві [159]. Дивним сьогодні сприймалося б і дотримання недавньої традиції неоднакового кримінально-правового реагування на злочини проти

державної і приватної власності. Не витримує випробування на обов'язковість врахування історичних традицій і криміналізація незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, оскільки подібної «традиції» раніше просто не існувало, адже криміналізацію цього діяння в Україні здійснено в 2001 році вперше.

Не може в умовах сьогодення служити підставою криміналізації діяння і необхідність забезпечення невідворотності покарання, через те, що це вже перестало бути принципом вітчизняного кримінального права. Аналіз чинного кримінального законодавства України засвідчує, що з запровадженням звільнення від покарання цей принцип втратив свою актуальність. Більше того, існування в Україні так званого звільнення від кримінальної відповідальності знівелювало й принцип невідворотності самої відповідальності. На думку фахівців, з якою неможливо не погодитись, сьогодні в Україні необхідно дотримуватись принципу невідворотності кримінально-правового реагування на викрите кримінальне правопорушення [80, с. 125-126].

Таким чином, *підставами* визнання діяння кримінальним правопорушенням (криміналізація), на нашу думку, можна вважати: його *суспільну небезпечність* та *неможливість* ефективно протидіяти проявам цього правопорушення *без застосування кримінально-правових засобів*.

Щодо першої з них слід зауважити, що суспільна небезпечність є кількісно-якісним показником злочинності діяння. Вона традиційно визнається матеріальною ознакою злочину, що відображає його соціальну сутність [98, с. 8-9]. Стосовно незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування суспільна небезпечність цього діяння зумовлюється, перш за все, цінністю об'єктів кримінально-правової охорони, що ставляться під загрозу спричинення їм шкоди цим діянням [52]. Такими об'єктами стосовно злочину, передбаченого ст. 204 КК України, на нашу думку, є встановлений порядок заняття господарською діяльністю, існуюча в

державі система оподаткування та безпека життя і здоров'я населення. Детальний аналіз об'єктів цього злочину здійснюється в наступному підрозділі, але й найзагальніші відомості щодо них свідчать про неабияку їх цінність.

Фахівці справедливо зауважують, що суспільна небезпечність діяння залежить і від інтенсивності посягання [156, с. 24]. Статистика свідчить, в Україні щороку реєструється значна кількість випадків незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, що суттєво порушує визначений законом порядок заняття господарською діяльністю, дезорганізує податкову систему держави, а в певних випадках створює загрозу життю та здоров'ю людей. Хоча за нашими спостереженнями питома вага злочинів, передбачених ст. 204 КК України, у загальній структурі злочинності складає в середньому лише 0,3 відсотка [108, с. 23], найбільш розповсюджений напрям незаконного обігу товарів у сфері акцизного оподаткування, яким є незаконне виробництво й торгівля алкогольними напоями, за деякими експертними оцінками складає від 40 до 50 відсотків їх загального виробництва в країні [105, с. 320]. Отже, про те, що ступінь суспільної небезпечності цього злочину є достатньо високим, свідчать і показники кримінологічної характеристики незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, а також дані щодо його розповсюженості та суспільно небезпечних наслідків вчинення.

Суспільна небезпечність, а точніше її ступінь, виступає критерієм відмежування злочинів від інших правопорушень, зокрема, від кримінальних проступків. Відомо, що до числа таких проступків планується віднести окремі діяння, що за чинним КК України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеню суспільної небезпечності [58]. Кримінально-правовим показником ступеню суспільної небезпечності діяння слугують санкції відповідних

кримінально-правових норм. Аналіз норми, відображеної статтею 204 КК України засвідчив, що законодавець до 2018 року вважав некваліфіковане незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів злочином невеликої тяжкості, оскільки частиною 1 цієї статті передбачалось максимальне покарання у виді штрафу розміром, що не перевищує двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України злочин з такою санкцією визнається злочином невеликої тяжкості, тому у некваліфікованого незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів були всі шанси опинитись серед кримінальних проступків, але це жодним чином не означало б декриміналізацію цього діяння, адже воно як було, так і залишилося б кримінальним правопорушенням. Наприкінці 2018 року ситуація змінилась. В результаті зміни редакції ст. 204 КК України санкцію у цій статті було обтяжено, в результаті чого і некваліфікований злочин, передбачений ч. 1 цієї статті став злочином середньої тяжкості [42]. Що стосується кваліфікованого (ч. 2 ст. 204 КК України) та особливо кваліфікованого (ч. 3 ст. 204 КК України) випадків вчинення цього злочину, то вони і раніше, і сьогодні, судячи з їх санкцій, були і залишаються злочинами відповідно середньої тяжкості та тяжким.

Суспільну небезпечність діяння характеризує, також, його негативна динаміка: воно має набути відносно значної розповсюженості, а не носити випадковий характер або характер загально вживаного способу досягнення певної мети. На це звертається увага фахівців, котрі виділяють верхню та нижню межі криміналізації. Сутність нижньої полягає в тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними, а верхньої – діяння не можуть бути занадто поширеними [45, с. 218]. Встановлення кримінальної відповідальності за одиничні, випадкові суспільно-небезпечні прояви розпорошувало б антикримінальні зусилля, а за занадто поширені діяння – демонструвало б безпомічність суспільства й держави в протидії

злочинності. Крім того, в останньому випадку законодавець визнавав би не виправдано значну кількість законослухняних громадян злочинцями.

Дані щодо стану незаконного поводження з підакцизними товарами наведені у вступній частині роботи, дають підстави стверджувати, що в Україні протягом останніх років кількість фактів незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування залишається доволі значною. Отже, вказані діяння перебувають у наведених вище межах, мають тенденцію до поширення, не є поодинокими та випадковими.

Викладене дозволяє дійти висновку, що суспільна небезпечність діяння, засоби реагування на яке досліджуються у цій роботі, має достатній рівень для криміналізації такого діяння.

Ще однією підставою криміналізації незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів ми назвали неможливість ефективної протидіяти його вчиненню без застосування кримінально-правових засобів. Своєрідним тестуванням на наявність такої підстави є з'ясування того, чи можливою є ефективна протидія цьому злочину одними лише кримінологічними, тобто запобіжними засобами. У свою чергу, сподіватись на правильну відповідь на це питання можна лише отримавши відповідь ще на одне – чи можливо нейтралізувати причини й усунути умови існування такого явища, як незаконне поводження з підакцизними товарами без застосування кримінально-правових засобів? Вочевидь, за наявної соціально-політичної та економічної ситуації в Україні причини та умови існування цього явища ще надовго збережуться, в усякому випадку, до тих пір поки серед підакцизних товарів будуть залишатись не лише предмети розкоші, але й товари повсякденного вжитку, що користуються підвищеним попитом, такі як пальне, алкогольні напої, цигарки тощо. Високий рівень рентабельності та ліквідності таких товарів, обіг яких, до того ж, забезпечується переважно готівковими коштами, що відносно легко приховуються від оподаткування, є потужним стимулом для вчинення незаконних дій з аналогами таких товарів,

спрямованих на одержання відносно легких злочинних доходів. Без застосування найбільш жорсткої державно-правової реакції на вчинення таких діянь, якою є кримінальна відповідальність та деякі інші засоби кримінально-правового характеру, спинити розростання незаконного виробництва, перевезення, збуту та інших незаконних дій з аналогами підакцизних товарів не вдасться. Викладене підтверджує наявність і другої підстави криміналізації вказаного діяння.

Поряд з підставами криміналізації діяння, необхідно враховувати необхідні *умови* її здійснення, оскільки без цього за наявності одних підстав криміналізація може й не відбутись. Умови криміналізації часто іменуються в прикладних кримінально-правових дослідженнях принципами криміналізації. Ми не є прихильниками ототожнення принципів з умовами, адже це – не співпадаючі явища та відповідні їм поняття. Принципами в праві прийнято вважати основоположні керівні засади, з яких, на відміну від інших правових приписів не може бути винятків, а умовами настання певного правового явища вважаються обставини формалізованого характеру без яких навіть за наявності підстав певне правове явище не відбувається. Виходячи з цього, в подальшому викладі тексту терміном «умови криміналізації» охоплюються й ті положення, що в інтерпретації інших авторів безпідставно вважаються принципами її здійснення.

В теорії кримінального права зазвичай виокремлюються дві групи умов криміналізації, щоправда необґрунтовано називаючи їх принципами: 1) соціально-психологічні, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки; 2) системно-правові умови, що забезпечують внутрішню несуперечливість між нормами кримінального права й інших галузей права [26, с. 49]. Із зазначених вище позицій нами розглядаються основні умови

криміналізації незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Першою з числа *соціально-психологічних* умов доцільно вважати перевагу позитивних соціальних наслідків криміналізації над негативними, що неминуче настають від визнання злочинним будь-якого діяння. Навіть не заглиблюючись у дослідження цього аспекту проблеми очевидними є позитивні наслідки криміналізації незаконного поводження з товарами в підакцизній сфері. Пам'ятаючи про загальнопревентивну мету покарання за злочин (ч. 2 ст. 50 КК України) що фактично є метою й інших форм реагування на кримінальні правопорушення, висловимо припущення, що наявність кримінально-правової заборони, сформульованої в ст. 204 КК України стримує не одну сотню, а може й тисячу «енергійних» суб'єктів нашого неспокійного суспільства від вчинення передбачених нею діянь. Крім того, визнання зазначених діянь злочинними уможлиблює відновлення почуття соціальної справедливості та порушених цим злочином прав і законних інтересів потерпілих. Можна називати й інші позитивні наслідки криміналізації цього діяння, але головне в тому, що вони переважають деякі негативні її наслідки, такі, зокрема, як обмеження або позбавлення певних можливостей суб'єктів вчинення цього кримінального правопорушення у зв'язку з відкриттям відповідного кримінального провадження чи їх засудження.

Ще однією обов'язковою умовою криміналізації діяння є позитивне сприйняття та оцінка її з боку суспільства і фахового середовища. Така оцінка, у свою чергу, залежить від адекватності встановлених санкцій суспільній небезпечності діяння та деяким іншим обставинам, зокрема усвідомленню такої небезпечності широким загалом та експертним середовищем. Як засвідчив контент-аналіз публікацій у засобах масової інформації на означену тему, криміналізація незаконних діянь у сфері акцизного оподаткування не піддається сумніву, у тому числі й з боку

підприємців. Крім того, доцільність криміналізації цього діяння підтвердила більшість опитаних нами респондентів з числа фахівців-правників. На питання: «Чи вважаєте Ви доцільним включення до КК України ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів?» позитивну відповідь дали 92% опитаних нами працівники податкових органів; 100% прокурорів; 95% слідчих; 100% науковців [Додатки 1-4]. Також одним із доказів «усвідомлення» суспільством небезпечності цього діяння є те, що зазначені правопорушення не вчиняються відкрито, а навпаки, маскуються та приховуються, що свідчить про усвідомлення суб'єктами їх вчинення суспільної небезпечності таких діянь та їх заборонність.

До числа *системно-правових* умов криміналізації суспільно-небезпечних діянь зазвичай відносять відповідність нової кримінально-правової норми положенням інших галузей права, а саме, що вона не проголошує злочинним те, що дозволено нормами інших галузей права. Законодавче визнання незаконного поведіння з аналогами підакцизних товарів злочином навряд чи суперечить нормам інших галузей права, зокрема цивільного чи господарського. Напроти, поява статті 204 в КК України 2001 року сприяє забезпеченню визначеного вітчизняним законодавством порядку виробництва підакцизних товарів та іншого поведіння з ними. У цьому проявляється системність національного права, що є регулятором соціальних процесів лише в єдності своїх норм. Норма кримінального права, відображена в статті 204 КК України існує не як ізольоване правове явище, а як складова цілісного механізму правового регулювання.

До умов криміналізації діяння системно-правового характеру слід відносити й таку з них, як процесуальна здійсненність кримінально-правового реагування, сутність якого полягає в тому, що нова кримінально-правова норма буде практично функціональною і ефективною лише у

випадку, коли є реальна можливість доведення всіх ознак складу злочину, сформульованого в ній. Встановлення відповідності зазначеній умові криміналізації потребує врахування того, якими засобами доведеться доводити цей злочин, наскільки вони законні і моральні.

Аналіз хоча й малочислених науково-практичних публікацій за темою кримінально-правового забезпечення протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів, а також відповідної судової практики засвідчили, що суттєвих проблем з доказуванням ознак цього злочину в процесі провадження не існує. Проблеми, що виникають при цьому, є типовими, тобто характерними для усіх або багатьох видів проваджень. Це підтверджують і дані проведеного нами опитування представників фахового середовища. Лише 33% працівників податкових органів; 11% прокурорів; 6% слідчих; 19% науковців відповіли, що відчують специфічні труднощі у процесі доведення ознак складу злочину, передбаченого ст. 204 КК, або вбачають їх [Додатки 1-4].

Певний інтерес викликають дані анкетування щодо відповідей на наступні запитання: 1) «Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням предмета злочину в тексті ст. 204 КК? Стверджувальну відповідь надали: 67% працівників податкових органів 13% прокурорів; 13% слідчих; 86% науковців. 2) Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням поняття «інші тяжкі наслідки» в тексті ст. 204 КК? Стверджувальну відповідь надали: 13% працівників податкових органів; 11% прокурорів; 12% слідчих; 19% науковців [Додатки 1-4].

Вказане свідчить, що лише окремі аспекти законодавчого визначення цього злочину викликають труднощі при їх з'ясуванні в процесі практичної діяльності фахівців. Загалом, текст статті для фахівців зрозумілий. Закономірно, що найбільше сумніваються в правильності законодавчого визначення предмета цього злочину (підакцизні товари) та інших тяжких наслідків ті, хто за своїм статусом найбільш глибоко проникають до сутності

явищ «підакцизної сфери». Прокурорам та слідчим, мабуть, ніколи задумуватись над глибинною сутністю вказаних елементів складу злочину через надмірну завантаженість та звичку довіряти законодавцю.

Ще однією умовою належної криміналізації зазначеного діяння є відсутність прогалин у законі та надмірності правової заборони. Її сутність у визначенні впливу нової кримінально-правової заборони на змістовну повноту правової системи. Запровадження, по-суті, спеціальної норми по відношенню до тієї, що міститься в статті 212 КК України, було необхідним кроком з боку держави, оскільки заборонюване явище мало небезпечну динаміку, протидіяти якому лише запобіжними заходами було вже неможливо. При цьому не було порушено загального кримінально-правового принципу недопущення надлишку кримінально-правової заборони, оскільки норми, передбачені статтями 212 та 204 КК України гармонічно доповнюють одна одну, не створюючи колізій та конкуренції. Якщо уявити, що існує лише одна з них, спостерігались би суттєві прогалини кримінально-правового регулювання, оскільки, по-перше, статтю 204 КК України присвячено специфічному, прихованому податку – акцизному, а, по-друге, лише нею охоплюються випадки створення незаконними діями в податковій сфері небезпеки життю та здоров'ю людей.

Важливе значення має ще одна умова належної криміналізації діяння, а саме: відповідність криміналізації принципу визначеності та єдності термінології, за яким криміналізація суспільно небезпечних діянь повинна здійснюватися за допомогою визначених у законі термінів. При цьому, якщо властивості криміналізованого діяння й умови настання відповідальності за нього не можуть бути визначені за допомогою звичної для кримінального законодавства термінології і потребують застосування нових понять, то останні мають бути визначені в самому законі. Однозначне розуміння використовуваних у законі понять має вирішальне значення для вивчення і застосування кримінального закону. Відсутність єдності в розумінні

кримінально-правових категорій утруднює не тільки дослідницьку роботу, а й практичну діяльність юристів [77, с. 68]. Як вже неодноразово зазначалось, з точністю термінологічного визначення деяких ознак злочину, передбаченого статтею 204 КК України спостерігаються певні проблемні моменти, що, доречі, підтверджується й вище наведеними підсумками нашого опитування представників фахового середовища. При цьому, склалась парадоксальна ситуація: на неточне визначення предмета злочину довгий час ніхто не звертав уваги і це суттєво не вплинуло на процес протидії цьому злочину. Мабуть, спрацювала правнича професійна звичка оперувати не лише адекватними терміно-поняттями, але й юридичними фікціями, тобто видавати в необхідних ситуаціях одне за інше. У нашому випадку – визначені в тексті ст. 204 КК України підакцизні товари за їх антипод. Формально можна вважати, що зазначена вимога забезпечення соціальної зумовленості криміналізації незаконного поводження з товарами в підакцизній сфері не була дотримана, але суттєвого негативного впливу на ситуацію це не справило. Разом з тим, для забезпечення більш високої якості закону доцільно привести термінологію зазначеної статті у відповідність з сутністю відображуваного нею явища.

Ще однією з умов належної криміналізації діяння називають повноту складу злочину. Її сутність у тому, що в законі повинно міститися повне визначення основних ознак складу злочину, необхідних для його конструювання, як самостійного кримінально-правового явища. У деяких випадках діяння одночасно підпадає під ознаки декількох норм: загальної та спеціальної. Як відомо, при конкуренції загальної норми із спеціальною застосуванню підлягає спеціальна норма [124, с. 41], Саме вона найбільшою мірою відображає специфіку, особливості певного злочинного діяння. Злочин, соціальна зумовленість появи якого в КК України розглядається, одночасно підпадає під дію двох кримінально-правових норм, передбачених статтями 204 та 212 КК України, але застосовуванню у випадку його

вчинення підлягає лише перша з них, адже саме вона є спеціальною нормою. У ній відображено всі ознаки, необхідні для встановлення відповідного складу злочину, у тому числі й такі, що відсутні в тексті ст. 212 КК України.

Таким чином, огляд підстав та основних умов криміналізації незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів підтверджує соціальну зумовленість такого законодавчого рішення, тобто його відповідність інтересам суспільства та держави на сучасному етапі їх розвитку. З урахуванням майже двох десятилітньої практики застосування ст. 204 КК України сьогодні впевнено можна стверджувати, що визнання в 2001 році незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування самостійним злочином було соціально зумовленим законодавчим рішенням, оскільки в цілому відповідало науково визнаним *підставам* криміналізації діянь (їх суспільна небезпечність та неможливість ефективно протидіяти проявам цього правопорушення без застосування кримінально-правових засобів), а також соціально-психологічним та системно-правовим *умовам* її здійснення.

1.3. Кримінально-правові засоби реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування в механізмі протидії злочинності та перспективи їх удосконалення

Розкриття сутності та змісту кримінально-правових засобів протидії будь-якому виду кримінальних правопорушень було б неповним без з'ясування ролі цих засобів у механізмі протидії злочинності. Зазначене стосується й передбачених КК України засобів протидії незаконному виготовленню та обігу товарів, що названі законодавцем підакцизними. Але скласти уявлення про зазначений механізм, у свою чергу, можливо лише маючи хоча б загальні уявлення щодо сутності та змісту самої злочинності та протидії її проявам.

У вітчизняному професійному середовищі поки що, на жаль, відсутнє консолідоване визначення злочинності. Довгий час у спеціальній літературі превалювало абстрактне уявлення про неї на зразок того, що «злочинність – це феномен суспільного життя у виді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різнообумовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства» [39, с. 139]. У навчальній літературі з криминології зустрічаються суто статистичні уявлення про злочинність, як сукупність злочинів, вчинених певною кількістю суб'єктів на певній території за певний період часу, що спричиняє певну кількість злочинних наслідків тощо [73, с. 14; 74; 50]. Зазначене вище розуміння злочинності, по-перше, не розкриває сутності цього соціального явища, а, по-друге, жодним чином не зумовлює розуміння іншого важливого явища – протидії злочинності, не говорячи про механізм та структуру такої протидії.

Лише останнім часом з'являються публікації, в яких демонструється намагання надати не абстрактне чи статистичне, а сутнісне визначення як самої злочинності, так і протидії її проявам [64; 88]. У своєму дослідженні ми виходимо з обґрунтованого останнім часом висновку, що злочинність є складним соціальним явищем, що полягає в зумовлених внутрішніми та зовнішніми чинниками *схильності* певних суб'єктів до вчинення кримінальних правопорушень, а також *реалізації* такої схильності у формі їх вчинення [88 с. 35].

Вказаний двоєдиний зміст злочинності обумовлює таке ж двоєдине бачення протидії її проявам, тобто соціальної активності, спрямованої на а) недопущення виникнення зазначеної вище злочинної схильності та її переростання у реальне вчинення кримінальних правопорушень (запобігання); б) реагування на вчинення таких правопорушень. Кожний з названих напрямів протидії злочинності має власний механізм своєї реалізації. Перший із них, механізм *запобігання* злочинним проявам, надто віддалений від предмета нашого дослідження, тому ми його не

характеризуємо. Натомість механізм кримінально-правового *реагування* на вчинення кримінальних правопорушень безпосередньо дотичний до предмета здійснюваного нами дослідження, через те є потреба зосередитись на його загальній характеристиці.

Зазначений механізм, на відміну від першого, більш-менш досліджено в теорії кримінального права на прикладі застосування такого кримінально-правового заходу реагування як кримінальна відповідальність. Останнім часом проявляється інтерес і до застосування інших, окрім кримінальної відповідальності, засобів кримінально-правового характеру [185; 143]. Ми підтримуємо наявну в кримінально-правовій доктрині позицію, що механізм застосування кримінально-правових засобів у формі кримінальної відповідальності складається з трьох компонентів (агрегатів).

Першим із них є *притягнення* підозрюваної/обвинувачуваної особи до кримінальної відповідальності. З позицій кримінально-процесуального права вказаний компонент співпадає з досудовим розслідуванням, а також включає у себе частину судового провадження до формулювання прокурором у своїй обвинувальній промові виду і міри кримінально-правового реагування на вчинений злочин. З цього приводу висловлюються й інші судження, наприклад, що притягнення до кримінальної відповідальності «відбувається з моменту повідомлення особі про підозру і до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду» [173, с.131]. Таке бачення меж притягнення охоплює собою й наступну стадію застосування кримінальної відповідальності, покладання кримінальної відповідальності судом, тому потребує уточнення в напрямі скорочення його меж.

Слід звернути увагу на те, що серед вітчизняних правників досить розповсюдженим є ототожнення притягнення до кримінальної відповідальності з її застосуванням, тобто з комплексом усіх складових механізму кримінально-правового реагування на вчинення злочину. На нашу думку, таке ототожнення недопустиме. Воно, як і будь-яка інша підміна

понять, викривляє сприйняття дійсності, у даному випадку – реального механізму кримінально-правового реагування на прояви злочинності. Суб'єкт може притягуватись до кримінальної відповідальності не один раз, але так і не зазнати її. Як відзначається у рішенні КСУ від 27 жовтня 1999 року (справа про депутатську недоторканність) [154], сам факт порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, пред'явлення їй обвинувачення не можна визнати як кримінальну відповідальність. Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили.

Другим компонентом механізму кримінально-правового реагування на кримінальне правопорушення у формі кримінальної відповідальності або інших кримінально-правових засобів є *покладання* такої відповідальності на суб'єкта, визнаного винуватим у вчиненні злочину. На наш погляд, воно (покладання кримінально-правових засобів) розпочинається резолютивною частиною обвинувальної промови прокурора, в якій він формулює висновок щодо виду й міри кримінально-правового засобу, пропонуючи суду призначити їх, і закінчується проголошенням обвинувального вироку судом.

Завершальним компонентом механізму реагування на вчинення кримінального правопорушення зазвичай виступає *реалізація* покладеного на засудженого певних виду та міри кримінальної відповідальності. Виключення складають ситуації, коли судом виноситься вирок без призначення покарання чи без іншого обмеження статусу засудженої особи. В такому випадку механізм реагування спрацьовує за наявності перших двох його «агрегатів»: притягнення до відповідальності та її покладення на засудженого.

Механізм кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення без застосування кримінальної відповідальності, а у формі застосування інших засобів кримінально-правового реагування зовсім не

схожий з вище описаним. Замість притягнення, покладання та реалізації, характерних для кримінальної відповідальності, реалізація інших кримінально-правових засобів відбувається в інших процесуальних формах шляхом безпосереднього їх застосування судом. При цьому певна досудова підготовча робота здійснюється, але вона переважно носить інший кримінально-процедурний характер. Виключення складає хіба що досудове провадження із застосування такого засобу реагування на кримінальне правопорушення, як так зване звільнення від кримінальної відповідальності: у цьому випадку проводиться повноцінне досудове розслідування, що не відрізняється від розслідування, результатом якого виступає застосування кримінальної відповідальності. Але замість покладання кримінальної відповідальності здійснюється припинення притягнення до неї, тобто особа звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності й на цьому механізмі кримінально-правового реагування, зазвичай, фактично припиняє своє функціонування.

Характерною особливістю вище названих компонентів механізму реагування на вчинення кримінального правопорушення є їх внутрішня динаміка: кожний із них являє собою комплекс процесуальних рішень та відповідних дій уповноважених суб'єктів. Зовнішній їх прояв також динамічний. Вони постійно трансформуються з одного в інший, що яскраво проявляється на прикладі застосування кримінальної відповідальності: до її застосування спочатку суб'єкт притягується органами досудового розслідування, потім вона судом покладається на суб'єкта, а потім реалізується органами виконання судових рішень. Саме через цю особливість складових механізму застосування засобів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення є всі підстави іменувати кожен із них заходом такого реагування.

Але, як відомо, жоден із заходів перетворення об'єктивної дійсності, у тому числі й у сфері правового реагування на прояви злочинності,

неможливий без належних засобів здійснення цього заходу. На відміну від самого заходу, засіб здійснення останнього виглядає як статична субстанція. Не випадково, заходи здійснюються за правилами процесуального права, відображеного в КПК України, а засоби фіксуються у нормах матеріального права, що відображаються в КК України.

Отже, обов'язковим елементом у механізмі протидії злочинності є і *статична* складова, а саме – *засоби* кримінально-правового реагування на кримінальне правопорушення. Щодо самої назви вказаної складової механізму кримінально-правового реагування, а також класифікації цих засобів, традиційно для теорії кримінального права існує низка точок зору. Їх детальний аналіз виходить за межі предмета нашого дослідження, тим більше, що ґрунтовний огляд теоретичних позицій з цього приводу здійснено в кримінально-правовою теорією [185, с. 25-54] з підсумковим висновком з цього приводу, основу якого склав синтез точок зору Хавронюка М.І. [174 с. 7] та Набіулліна Ф.К. [122]. які, мабуть, підпавши під вплив відомої публікації Дуюнова В.К. «Кримінально-правовий вплив: теорія і практика» [35] вважають, що засоби кримінально-правового реагування на вчинення злочину краще йменувати заходами впливу та ділити на каральні й некаральні, погодитися важко. До речі, теорія кримінально-правового впливу набуває все більшого розповсюдження в Україні, що саме по собі не викликає жодних заперечень. Не витримує критики інше – підміна широкоплановим *впливом* на суб'єкта кримінального правопорушення конкретного, безпосередньо спрямованого на факт вчинення правопорушення *реагування* на цю подію. Інстинктивно відчуваючи деяку абстрактність кримінально-правового впливу дехто з дослідників проблеми виокремлює два його значення, широке та вузьке. У другому значенні він уявляється ними як «діяльність держави... щодо застосування до особи... передбачених кримінальним законом заходів» [167, с. 217]. Якщо замість кримінально-процесуальної категорії «заходи» вжити матеріально-правову категорію

«засоби», вказане визначення є ні чим іншим, як визначенням кримінально-правового *реагування* на вчинення злочинного діяння.

Цікаво, що, один із «батьків» теорії кримінально-правового впливу В.К. Дуюнов у більш пізніх своїх теоретичних розвідках звів зазначений вплив до банальної кари за вчинене кримінальне правопорушення, об'явивши її (кару) загальним знаменником, що об'єднує в єдину систему всю сукупність передбачених законом засобів впливу на кримінальне правопорушення і, одночасно, метою їх застосування [34, с.61-62].

Ми не поділяємо точку зору вчених, які стоять на позиціях кримінально-правового впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень шляхом використання у якості засобів такого впливу кримінально-правових заходів. Зазначена позиція страждає абстрактністю та протиріччями, особливо в частині зведення усіх «заходів впливу» до покарання зловмисника. Небездоганна вона і в частині застосування термінології: замість матеріально-правового терміну «засоби» законодавець чомусь оперує процесуальним поняттям «заходи», тим самим викривлюючи цей сегмент об'єктивної дійсності.

Натомість, при дослідженні механізму кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування ми будемо виходити з наступного. По-перше, засоби, що застосовуються в механізмі кримінально-правового реагування на вчинення злочину, недоцільно називати заходами з вище зазначених підстав. По-друге, їх слід іменувати засобами реагування, а не засобами впливу, оскільки вплив є більш широким та невизначеним з точки зору конкретних меж явищем. По-третє, визначення сутності та змісту цих засобів, а також здійснення їх класифікації неможливе без урахування чинного законодавства та зазначеної вище позиції КСУ, чого бракує іншим характеристикам цього явища. Представники протилежної точки зору врахували лише законодавчу назву цих

засобів («заходи»), не поставивши під сумнів її адекватність явищу, що нею відображається.

Таким чином, у своєму дослідженні кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування ми вважаємо, що такі засоби є *статичною* складовою механізму реагування на кримінальне правопорушення. Законодавцем в КК України визначено два засоби кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення. Першому з них обрано назву «*кримінальна відповідальність*», а другому – «*інші заходи*». Коротко охарактеризуємо загальні ознаки кожного з таких засобів, з тим, щоб у наступних розділах роботи з'ясувати, яким чином вони застосовуються у випадках вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України. Потреба у цьому не має викликати сумніву, адже до недавнього часу існувало переконання, що кримінальна відповідальність – єдиний засіб кримінально-правового реагування на прояви злочинності. Навіть альтернативна назва КК України звучить, як «закон про кримінальну відповідальність», про що свідчить назва другого розділу його Загальної частини. Більше того, до цього часу консервативно налаштованими дослідниками кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення обґрунтовується доцільність ототожнення будь-якого засобу такого реагування з кримінальною відповідальністю, незважаючи на очевидні трансформації кримінального законодавства у цій частині у зворотному напрямі.

Зазначені трансформації, що проявляються в запровадженні поряд з кримінальною відповідальністю інших засобів реагування на кримінальні правопорушення, доцільно продовжувати й далі, зокрема у зв'язку з потребою запровадження до вітчизняного кримінального права інституту кримінальних проступків. При цьому слід зазначити, що спроба законодавця ототожнити кримінально-правове реагування на вказані проступки з реагуванням на злочини, ініційована деякими теоретиками, не витримує

критики. Справді, якщо за проступки буде встановлено такий же засіб кримінально-правового реагування як і за злочини (кримінальна відповідальність у виді покарання), постає питання про раціональність виокремлення таких проступків узагалі.

У зв'язку з цим, ми приєднуємось до позиції, що засобом реагування на кримінальні проступки має бути не кримінальна відповідальність з іманентною їй судимістю, а щось інше. Сьогодні законодавець «пропонує» лише одну альтернативу кримінальній відповідальності – інші по відношенню до неї кримінально-правові «заходи». Уточнивши сутність останніх, ми розуміємо їх як інші по відношенню до кримінальної відповідальності засоби кримінально-правового реагування. Саме їх і доцільно запровадити за вчинення кримінальних проступків. Судячи з існуючої нині санкції в ч. 1 ст. 204 КК України, не виключено, що одним із них буде визнано некваліфіковане незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування. Засобом кримінально-правового реагування на такий проступок могло б бути кримінально-правове стягнення, запропоноване фахівцями як інший засіб такого реагування [82 с. 275]. Видами такого стягнення можуть слугувати штраф, громадські роботи, арешт тощо.

Більш детально засоби кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування розглядаються в третьому та четвертому розділах роботи.

1.4. Стан дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування

Важливим аспектом суспільного буття є теоретичне відображення дійсності. Саме воно пропонує найбільш ефективні моделі вирішення практичних проблем, у тому числі й протидії злочинності. Повною мірою це стосується й теорії кримінального права. Сутність наукового забезпечення

протидії злочинності полягає в теоретичному дослідженні із зазначеної галузі знання, а також у його результатах, зафіксованих на носіях наукової інформації [87, с. 24].

Зазначене розповсюджується й наукове забезпечення протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування. З огляду на відносну новизну акцизного оподаткування в Україні, його теоретичне забезпечення поки що не може претендувати на достатній рівень свого розвитку. Як зазначалось вище, ця тема розглядається переважно в контексті більш загальних наукових розвідок з проблеми протидії злочинності у сфері господарської діяльності. В Україні здійснено лише декілька дисертаційних досліджень, присвячених засобам протидії незаконному виготовленню та обігу підакцизних товарів. Першим із них була кандидатська дисертація М. М. Мінаєва, присвячена кримінальній відповідальності за незаконні дії з підакцизними товарами. Її метою проголошено визначення юридичних підстав кримінальної відповідальності за вказані діяння, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення змісту та практики застосування кримінального законодавства України, що передбачає таку відповідальність [114, с. 11-12].

Для досягнення поставленої мети у вказаній дисертації зосереджено увагу на вирішенні наступних завдань: 1) провести всебічний аналіз поняття „підакцизні товари”, порядку й умов здійснення господарської діяльності з їх виробництва та обігу, визначити соціальні фактори, що обумовлюють встановлення кримінально-правової охорони цього порядку; 2) розкрити юридичний зміст складів злочинів, передбачених окремими частинами ст. 204 КК; 3) дослідити проблемні питання розмежування злочинів, передбачених окремими частинами ст. 204 КК, із суміжними злочинами; 4) провести дослідження питань індивідуалізації покарання за незаконне виготовлення підакцизних товарів та інше незаконне поводження з ними; 5)

проаналізувати судову практику з питань застосування ст. 204 та деяких інших статей КК, у тому числі в аспекті призначення покарання.

Об'єктом дослідження було визначено проблеми кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут, транспортування з метою збуту, а так само незаконне придбання з тією ж метою підакцизних товарів, що передбачені окремими частинами ст. 204 КК, покарання за ці злочини, а також організаційні, майнові та фінансові правовідносини, які складають порядок і умови здійснення господарської діяльності з виробництва та обігу підакцизних товарів.

Предметом дослідження, що розглядається, виступили норми КК, які передбачають кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення підакцизних товарів та інше незаконне поводження з ними, за деякі інші злочини у сфері господарської діяльності; чинне законодавство України, що встановлює порядок і умови здійснення господарської діяльності з виготовлення та обігу підакцизних товарів; загальновизнані доктринальні положення науки кримінального права та сукупність наукових поглядів, пов'язаних із складами злочинів, передбачених окремими частинами ст. 204 КК.

Дослідження було здійснене за допомогою традиційної для робіт такого роду методики, тобто із застосуванням діалектичного, історично-правового формально-логічного, філологічного, формально-догматичного та деяких інших методів.

Наукова новизна одержаних Мінаєвим М.М. результатів полягає в тому, що дисертація стала першим в Україні монографічним дослідженням, спеціально присвяченим кримінальній відповідальності за незаконне виготовлення підакцизних товарів та інше протиправне поводження з ними. За його результатами було висунуто ряд нових положень, зокрема,

основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених окремими частинами ст. 204 КК, визначено правопорядок у сфері зайняття

господарською діяльністю з виробництва та обігу підакцизних товарів; додатковими безпосередніми об'єктами визнано: життя та здоров'я людей; економічну конкуренцію суб'єктів господарювання; фінансову діяльність держави щодо мобілізації грошових коштів до державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів;

обґрунтовано висновок, що використання у кримінальному законі понять „підакцизні товари” та „незаконно виготовлені підакцизні товари” є небажаним через постійні зміни у переліку підакцизних товарів як у бік звуження, так і у бік розширення, тому запропоновано у ст. 204 КК України вказати на певні види товарів, а саме на спирт етиловий, коньячний і плодovий, алкогольні напої, тютюнові вироби, пиво солодове, дистиляти, високооктанові кисневмісні домішки до бензинів сумішевих, транспортні засоби;

наведено додаткові аргументи на користь того, що кожною частиною ст. 204 КК України передбачено самостійний склад злочину;

запропоновано відмовитись від включення до об'єктивної сторони цього злочину таких ознак як „відкриття підпільних цехів” і „використання обладнання, що забезпечує масове виробництво підакцизних товарів” через відсутність чітких критеріїв їх встановлення;

доводиться, що у разі застосування під час незаконного виготовлення підакцизних товарів недоброякісної сировини (матеріалів) відповідальність за ч. 3 ст. 204 КК настає незалежно від того, чи становить кінцевий продукт такого виготовлення загрозу для життя і здоров'я людей, оскільки у диспозиції ч. 3 ст. 204 КК словосполучення „що становлять загрозу для життя і здоров'я людей” відноситься до формулювання „товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті”, а не до слів „недоброякісної сировини (матеріалів)”, а словосполучення „незаконний збут таких товарів” слід розуміти як незаконний збут „товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті... що становлять загрозу для життя і здоров'я людей”;

обґрунтовується необхідність виключення з санкцій ст. 204 КК вказівки на конфіскацію незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення, оскільки цей захід має не кримінально-правову, а кримінально-процесуальну правову природу [114, с. 13-16].

У підсумку, Мінаєвим М.М. було запропоновано нову редакцію назви та диспозиції кримінально-правової норми, відображеної у ст. 204 КК України такого змісту: «Стаття 204. Незаконне виготовлення певних видів товарів або інше незаконне поводження з ними

1. Вчинення з метою збуту незаконного виготовлення, незаконного придбання, незаконного зберігання, незаконного транспортування, а так само вчинення незаконного збуту спирту етилового, коньячного, плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пива солодового, дистилятів, високооктанових кисневмісних домішок до бензинів сумішевих, транспортних засобів, –

2. Незаконне виготовлення з метою збуту небезпечних для життя і здоров'я людини товарів, зазначених у частині першій цієї статті, –

3. Вчинення діяння, передбаченого частинами першою або другою цієї статті, повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, а так само якщо це призвело до завдання шкоди здоров'ю людини, смерті людини або до інших тяжких наслідків.

Примітка.

1. Діяння, передбачене цією статтею, вважається вчиненим у великих розмірах, якщо вартість зазначених у частині першій цієї статті товарів перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Під транспортними засобами у цій статті слід розуміти механічні транспортні засоби, зазначені у примітці до ст. 286 цього Кодексу” [114, с. 215-216].

В цілому слід погодитись із висновком автора цього дослідження, що запропоновані ним зміни редакції ст. 204 КК змінили б кримінально-правовий зміст передбачених нею злочинів, що зробило б цю статтю більш придатною до застосування на практиці. Але те, що такі зміни є суттєвими та такими, що наблизили зазначену статтю КК України «до реалій дійсності» [114, с. 217] викликає сумніви. Запропоновані зміни переважно сприймаються як техніко-юридичні, редакційні зміни тексту статті. Подальші наші розвідки, результати яких висвітлюються в наступних розділах роботи, підтвердять це та приведуть до інших висновків, здатних насправді істотно змінити уявлення про сутність зазначеного злочину.

Крім того, автором було зроблено промовистий підсумковий висновок, що «у дисертації проведено кримінально-правовий аналіз складів злочинів, які передбачені ст. 204 КК, розглянуті проблеми кримінально-правової кваліфікації і запропоновано шляхи їх розв'язання, що сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової боротьби із злочинами даної категорії» [114, с. 217].

З позицій сьогодення висновок виглядає не надто досконалим. По-перше, він не зовсім кореспондується з назвою теми дисертації, її предметом та поставленими на початку дослідження завданнями; по-друге, в ньому не йдеться про кримінальну відповідальність, її зміст та форми, що, власне, й складало предмет дослідження; по-третє, як відверта архаїка сприймається «боротьба із злочинами даної категорії». Яка там боротьба, коли її вже програно, адже злочин відбувся? Залишилось відреагувати на цей факт кримінально-правовими засобами, серед яких чільне місце займає кримінальна відповідальність. Але, як говориться, справу зроблено, дослідження здійснено, причому, з огляду на його піонерський характер, зроблено це в цілому непогано. Деякі дискусійні положення зазначеної дисертації та недосліджені аспекти теми (соціальна зумовленість криміналізації цього діяння, співвідношення між діянням та способами його

вчинення, форми кримінально-правового реагування на його вчинення тощо) знайдуть відображення у наступних підрозділах нашого дослідження.

Отже, першу в Україні дисертаційну роботу за спорідненою темою було присвячено переважно кримінально-правовій характеристиці складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України та деяким аспектам покарання за його вчинення. Крім неї, Мінаєвим М.М. здійснено низку наукових публікацій, у яких висвітлено основні положення здійсненого дисертаційного дослідження [112; 113; 116; 119; 120; 118; 117].

Натомість другу дисертацію, захищену в 2013 році В.В. Костенком, присвячено переважно кримінологічним засобам протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу «підакцизних» товарів. [61]. Метою цього дослідження визначено вирішення конкретного наукового завдання – комплексного кримінологічного аналізу злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів, формулювання окремих теоретичних положень, що стосуються пропозицій та рекомендацій з протидії цьому виду злочинності [61, с. 5].

Досягнення поставленої мети здійснювалось шляхом розв'язання таких задач: визначити місце та обсяг ринку підакцизних товарів на сучасному споживчому ринку України, виявити умови його функціонування та передумови розвитку; проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення та урегулювання обігу підакцизних товарів та сформулювати перспективи його розвитку; дослідити сучасний стан та динаміку незаконного обігу підакцизних товарів; надати змістовну кримінально-правову та кримінологічну характеристику злочинам, пов'язаним з незаконним обігом підакцизних товарів; виявити причини та умови, що сприяють незаконному обігу підакцизних товарів; з'ясувати загальні риси осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу підакцизних товарів;здійснити загальну характеристику заходів, спрямованих на протидію порушенням у сфері незаконного обігу підакцизних товарів; визначити

напрями протидії порушенням у сфері незаконного обігу підакцизних товарів на загально-соціальному рівні; розробити систему заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу підакцизних товарів спеціалізованими суб'єктами запобігання [61, с. 5]. Як бачимо, лише одна з поставлених задач стосувалась кримінально-правового боку проблеми, а саме: «надати змістовну кримінально-правову... характеристику злочинам, пов'язаним з незаконним обігом підакцизних товарів».

Об'єктом дослідження названо суспільні відносини, що виникають з приводу вчинення злочинів у сфері обігу підакцизних товарів, а предметом – запобігання злочинам у сфері незаконного обігу підакцизних товарів. Методику дослідження склав комплекс методів наукового пізнання, що ґрунтується на принципах та категоріях діалектичного детермінізму [61, с. 6].

Наукова новизна цієї дисертації полягає в тому, що за характером та змістом розроблених питань вона є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, присвячених розв'язанню проблемних питань протидії незаконному обігу підакцизних товарів. У дисертації запропоновано низку нових теоретичних і важливих у практичному відношенні положень, зокрема, вперше:

проаналізовано сучасні тенденції зміни стану та рівня злочинності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, які пов'язані з політичною та соціально-економічною ситуацією в Україні, кризовим станом економіки держави, зміною рівня безробіття, підвищенням ставок акцизного податку, недосконалістю законодавчого врегулювання суспільних відносин у сфері обігу підакцизних товарів;

визначено напрями взаємодії органів протидії незаконному обігу підакцизних товарів з метою координації їх діяльності, а саме: створення Комітету з координації суб'єктів по протидії злочинам у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, основним завданням якого є погодження напрямів діяльності усіх суб'єктів протидії, взаємне інформування підрозділів,

здіяяних у протидії, підготовка аналітичних довідок, побудованих на матеріалах узагальнення оперативної та процесуальної практики;

запропоновано розширити форми взаємодії громадських об'єднань підприємців з органами протидії незаконному обігу підакцизних товарів через залучення громадськості у виді спілок підприємців, узгодження з ними планів протидії незаконному обігу підакцизних товарів.

Низку теоретичних положень удосконалено, а деякі з них набули подальшого розвитку, зокрема: класифікація кримінологічних детермінант злочинності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів в залежності від економіко-політичних, правових та соціальних ознак; механізм протидії незаконному обігу підакцизних товарів, який передбачає кримінально-правові та кримінологічні заходи; система заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності ОВС щодо протидії незаконному обігу підакцизних товарів; система аргументів щодо кримінологічної характеристики осіб, якими було вчинено злочини, передбачені статтею 204 КК України, за соціально-демографічними та кримінально-правовими ознаками; положення про те, що судові та правоохоронні органи, внаслідок високої латентності злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів, не мають можливості встановити реальні масштаби злочинної діяльності у цій сфері; кримінологічна характеристика злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів (кількісно-якісні показники, сучасні кримінологічні риси особистості злочинця, сучасні тенденції незаконного обігу підакцизних товарів) [61, с. 7-8].

У підсумку, автором сформульовано ряд висновків, що в основному кореспондуються з поставленими ним задачами дослідження, зокрема:

в основі оподаткування товарів підакцизним податком та визначення його ставок лежать так звані негативні екстерналії – додаткові витрати, що несе суспільство внаслідок виробництва і споживання товарів що, як правило, несуть потенційну небезпеку для здоров'я населення;

в державі відбуваються негативні процеси, що сприяють поширенню зазначеного злочину, зокрема, відсутність концепції контролю й розвитку сфери виробництва, обігу та споживання підакцизних товарів, відсутність погоджених дій центральних і регіональних органів влади з виконання вказівок уряду України по посиленню державного контролю в сфері обігу відповідних товарів, збільшення ставок акцизного податку, що негативно позначається на обсязі легального обігу підакцизних товарів і створює передумови для збільшення як кількості, так і обсягу фальсифікованих товарів;

існує тенденція до щорічного зростання цих злочинів;

серед суб'єктів їх вчинення домінують більш старші вікові групи злочинців порівняно із загально-кримінальною злочинністю (крадіжками, розбоями, грабежами, вимаганням тощо);

економічні, соціальні та суспільно-психологічні фактори є причинами існування та розвитку цього виду злочинності, а умовами існування злочинності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, перш за все, виступають політичні і правові фактори;

систему заходів протидії незаконному обігу підакцизних товарів на загально-соціальному рівні слід побудувати із застосуванням економіко-політичних та правових її елементів. До економіко-політичних заходів протидії слід відносити: а) стабілізацію державної економіки; б) підтримку державою підприємницької діяльності; в) зниження акцизного податку; г) боротьбу з безробіттям; д) забезпечення прожиткового мінімуму для малозабезпечених верств населення; е) підвищення до необхідного рівня матеріального забезпечення правоохоронних органів; ж) розробка та впровадження державної стратегії протидії злочинності за умови міждержавного співробітництва в цій сфері;

правовими заходами протидії злочинності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів є: а) зниження рівня латентності злочинів у сфері

незаконного обігу підакцизних товарів; б) усунення прогалин, розбіжностей та суперечностей, які наявні у чинних законах та підзаконних актах, що регулюють обіг підакцизних товарів; в) створення загального комплексного нормативного документу, який би охоплював довгострокові методи та стратегічні заходи для досконалої протидії незаконному обігу підакцизних товарів; г) виділення у плані заходів з виконання концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень у відокремлені групи злочинів загально-кримінальної та економічної спрямованості, запровадження окремого розділу стосовно протидії економічним злочинам та злочинам у сфері підакцизних товарів; д) підтримку державної політики, яка спрямована на подолання корупції;

заходами протидії незаконному обігу підакцизних товарів спеціально-кримінологічного впливу мають стати перетворення в системі правоохоронних та контролюючих органів, що здійснюють контроль у сфері обігу підакцизної продукції. Основними напрямками спеціально-кримінологічної протидії слід визнати організаційно-управлінські заходи, що спрямовані на зменшення обсягу вироблення фальсифікованої продукції [61, с. 158-163].

Таким чином, у зазначеному дослідженні здійснено переважно кримінологічну характеристику злочину, передбаченого статтею 204 КК України та запропоновано низку заходів кримінологічного характеру, спрямованих на протидію кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування. В цілому позитивно оцінюючи роботу, слід звернути увагу на дещо «перевантажений» перелік завдань дослідження, а також на абстрактне визначення його об'єкта. Як наслідок, частина завдань залишилась не виконаною або виконаною недостатньо глибоко, зокрема це стосується кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 204 КК України. Автором зазначеного дослідження також опубліковано низку наукових публікацій за темою, але кримінально-правові

аспекти проблеми в них не висвітлюються.

Третьою роботою, в якій оприлюднено деякі положення, що стосуються предмета нашого дослідження, стала кандидатська дисертація Павлик Л.В. «Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки», захищена в 2013 році [134]. Вказана робота має радше кримінально-політичний ніж прикладний кримінально-правовий характер. У ній розглядалися лише загальні питання диференціації одного із засобів кримінально-правового реагування на злочини у сфері економіки – кримінальної відповідальності. Інші засоби кримінально-правового реагування на злочинні посягання у сфері економіки, а тим більше на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів в дисертації не досліджувались.

Крім вказаних дисертаційних робіт за темою, що розглядається, слід відзначити й ґрунтовні публікації відомих українських криміналістів П.П. Андрушка [2], П.С. Берзіна [10], Л.П. Брич та В.О. Навроцького [13], Н.О. Гуторової [25] О.О. Дудорова [31; 33], М.І. Хавронюка [175] та інших.

У роботах зазначених вчених було закладено підвалини розуміння кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 204 КК України, тим більше, що значну їх частину було здійснено ще до оприлюднення названих вище кандидатських дисертацій. Особливо слід відзначити інноваційні за своїм характером висновки, зроблені за вказаною тематикою відомим фахівцем у галузі кримінального права професором Дудоровим О.О. Саме він вперше звернув увагу на недосконале законодавче визначення предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК України, а також обґрунтував низку положень, спрямованих на точне розуміння ознак цього злочину та вдосконалення практики протидії його вчиненню. Але в науці не існує вічних істин. З часом приходить усвідомлення доцільності дещо іншого розуміння тих чи інших положень вказаної проблематики, про що йтиметься у подальшому викладі нашого дослідження.

На завершення зауважимо, що в Україні зроблено вагомі кроки в напрямі наукового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування, але таке забезпечення ще недостатньо розвинене. Зокрема, не вистачає досліджень, спрямованих на пізнання засобів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування, особливо тих, що не охоплюються поняттям кримінальної відповідальності. Тому здійснення чергового дисертаційного дослідження у цьому напрямі вбачається доцільним.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи викладене у цьому розділі зазначимо наступне:

1. В основу методики пізнання кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування покладено матеріалістичну методологію, основу якої складає діалектико-матеріалістичний та системно-функціональний підходи до пізнання об'єктивної дійсності. В межах першого з них використовувались діалектичний, логіко-догматичний, герменевтичний, історико-правовий, компаративістський та деякі інші методи дослідження; в межах другого – метод системного аналізу, статистичні та інші методи, що дозволило всебічно пізнати предмет дослідження та зробити обґрунтовані висновки, у тому числі спрямовані на удосконалення практики протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування.

2. Обґрунтованість теоретичних висновків дослідження значною мірою залежить від точності відображення явищ об'єктивної дійсності відповідними терміно-поняттями. У зв'язку з цим, висловлено авторське розуміння основних із них стосовно протидії кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування, зокрема, такого як «підакцизні товари». Крім того, з'ясовано зміст кримінально-правової

характеристики незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування; кримінально-правового реагування на вчинення злочину, передбаченого статтею 204 КК України, заходів та засобів такого реагування тощо.

3. Механізм протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування утворюють такі складові, як запобігання вчиненню таких злочинів та кримінально-правове реагування на їх вчинення. Обидві вони мають власні механізми самореалізації. Механізм запобігання незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування не охоплюється предметом цього дослідження. Механізм кримінально-правового реагування на вчинення вказаного злочину утворюють динамічні та статичні компоненти. Першими з них є *заходи* кримінально-правового реагування на вчинення вказаного злочину (притягнення, покладання та реалізація засобів кримінально-правового характеру). Другими є *засоби* кримінально-правового реагування (кримінальна відповідальність, інші по відношенню до неї засоби).

Вказані засоби є первинною ланкою в механізмі реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування як необхідної складової протидії проявам злочинності у сфері господарської діяльності. Від належної якості зазначеної ланки залежить ефективність протидії злочину, передбаченого ст. 204 КК України, а також усього комплексу злочинів у сфері господарської діяльності.

4. В Україні здійснено вагомі кроки у напрямі теоретичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування. Зокрема, захищено низку дисертацій, в яких розглянуто важливі аспекти протидії кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування. Вказані дослідження, а також низку інших публікацій за темою переважно здійснено до прийняття ПдК України, або вони зачіпають цю тему дотично, в процесі розгляду більш загальної проблематики. За таких

обставин наукове забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у цій сфері оцінюється нами як недостатньо розвинене. Бракує дослідження, присвяченого кримінально-правовим засобам протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування з урахуванням динаміки вітчизняного кримінального та податкового права. Тому здійснення такого дослідження вбачається цілком доречним.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

2.1. Предмет та об'єкт незаконного поведження з товарами у сфері акцизного оподаткування

Як вже зазначалось, основу кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення утворює аналіз складу цього правопорушення, що включає в себе два комплекси обставин – його об'єктивні та суб'єктивні ознаки. До числа *об'єктивних ознак* складу кримінального правопорушення відносяться його зовнішні ознаки, тобто такі, що піддаються безпосередньому сприйняттю, відчуттю, вимірюванню тощо. Такими є предмет та об'єкт правопорушення, а також його об'єктивна сторона. У свою чергу всі вони характеризуються низкою відносно самостійних ознак. Зазначене стосується й такого кримінального правопорушення, як злочин, передбачений ст. 204 КК України.

Розглядаючи *предмет* цього злочину нагадаємо, що у назві вказаної статті йдеться про підакцизні товари, а в тексті предметом злочину названо незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби або інші підакцизні товари. Зазначене спонукає теоретиків адресувати слідчо-судовій практиці наступні визначення предмета цього злочину: «...товари, до ціни яких згідно з чинним законодавством включається акцизний збір» [48, с. 254]; «... незаконно виготовлені: а) алкогольні напої; б) тютюнові вироби; в) інші підакцизні товари. Підакцизними товарами визнаються товари, у ціну яких включається акцизний податок (до 1 січня 2011 р. – акцизний збір)» [70, с. 269]; «... підакцизні товари» [131, с. 466]

Як зазначалось у першому розділі роботи, до ціни незаконно виготовленого товару об'єктивно неможливо включити передбачений ПдК України акцизний податок. Саме через це зловмисник і вдається до незаконного виготовлення певних товарів, усвідомлюючи, що вони не оподатковуються, тому сплачувати до державного бюджету нічого не доведеться. Вказане й зумовило появу сумнівів щодо правильності законодавчого визначення предмета цього злочину. Причому можливість підакцизного товару виступити предметом злочину „блокується” не тим, що його замітники не відповідають державним стандартам, а дещо іншими, більш суттєвими обставинами. На підтвердження цієї гіпотези доцільно хоча б у загальних рисах визначити поняття та ознаки підакцизного товару. Слід згадати, що ще Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 18-92 „Про акцизний збір” (ч. 1 ст. 1) підакцизними визнавалися визначені законом товари, до ціни яких включається акцизний збір [151]. Отже, ознаками цих товарів у той час були наступні: а) такі товари набувають статусу підакцизних лише на підставі законів України; б) до їх ціни включається акцизний збір. За нині чинним податковим законодавством формулювання вказаних ознак потребує змін. Перша з них має виглядати наступним чином: такі товари набувають статусу підакцизних лише на підставі ст. 215 Податкового кодексу України. Щодо другої ознаки цього предмета слід мати на увазі, що замість акцизного збору в Україні запроваджено акцизний податок.

Характеризуючи першу ознаку підакцизного товару слід зауважити, що відповідно до ст. 215 ПдК України такими товарами визнаються: 1) спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); 2) тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну; 3) пальне; 4) автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10-ти осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; 4)

електрична енергія. [143]. Ця ознака є формальною за своїм змістом, оскільки законодавець на свій розсуд легко змінює перелік таких товарів у бік його скорочення чи розширення.

Слідчо-судова практика, як засвідчило наше ознайомлення з нею, зазвичай досить легко справляється з визначенням вказаної ознаки предмета цього злочину, тим більше, що серед таких предметів відчутно домінує один із товарів, а саме: алкогольні напої. Вони фігурують в абсолютній більшості кримінальних проваджень за ст. 204 КК України. Лише в окремих випадках такими предметами виступають тютюнові вироби та пальне, причому серед останнього переважає дизельне пальне, що у визначених законом масштабах, необхідних для притягнення до кримінальної відповідальності, зазвичай незаконно виробляється з природних продуктів, які супроводжують видобування газу. А вже «навколо» нелегального виробництва виникають різноманітні злочинні утворення, що займаються незаконним придбанням з метою збуту, транспортуванням, зберіганням цього продукту та його збутом.

Так з матеріалів справи № 147/152/13-к, розглянутої 13.02.2013 р. Тростянецьким судом Вінницької області, видно, що група осіб арендувала господарське приміщення з обладнанням для переробки похідних від газодобування продуктів на дизельне пальне і протягом певного часу без належного дозволу займалась його виготовленням, зберіганням та транспортуванням з метою збуту, а також збутом не маючи на це дозволу, поки не була викрита й притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 204 КК України [36].

Але трапляються й ситуації зворотного характеру, коли суди неадекватно оцінюють ознаки предмета цього злочину. Певний інтерес у цьому контексті викликала справа № №369/13231/17, розглянута 04.12.2017 р. Києво-Святошинським районним судом Київської області. У справі було встановлено, що суб'єкт вступив у попередню змову з іншими особами щодо вчинення ними у складі злочинної групи спільних дій, спрямованих на транспортування з метою збуту керосину (гас), який в

подальшому передбачалось використовувати вказаними особами для незаконного виготовлення підакцизного товару – дизельного пального. В судовому рішенні доречно наголошується, що «статтею 204 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту саме підакцизних товарів». Але далі чомусь робиться сумнівний висновок, що такого підакцизного товару як «керосин» чи «дизельне пальне» перелік, передбачений ст. 215 Податкового Кодексу України не містить, а «...за таких обставин суд прийшов до висновку, що прокурором ... висунуто неконкретне обвинувачення, оскільки товари, у пособництві в незаконному транспортуванні з метою збуту яких обвинувачується ОСОБА, не відповідають критеріям, які ставляться до підакцизних товарів» [36].

Якщо вжите у даному випадку судом слово «критерії» замінити усталеним «ознаки», доходимо висновку, що першу з них – передбаченість законом, тобто статтею 215 ПдК України, судом не було виявлено. Між тим, така ознака мала місце. По-перше, її знаходимо шляхом тлумачення поняття «пальне», передбачене п. 3 ч. 1 ст. 215 ПдК України, до змісту якого без сумніву входить «дизельне пальне»; по-друге, в подальших підрозділах цієї статті йдеться і про гас, і про дизельне пальне як різновиди пального. Вочевидь, суду треба було проявити наполегливість і уважність при визначенні ознак предмета цього злочину.

Продовжуючи розгляд ознак вказаного предмета, зауважимо, що головною, сутнісною ознакою підакцизного товару є, на нашу думку, друга з названих вище його ознак, а саме – включеність акцизного податку до ціни цього товару. У зв'язку з цим ще раз наголосимо, що до ціни незаконно виготовлених товарів жодні податки не включаються. Саме через це такі товари й не можуть визнаватись підакцизними.

Звертає на себе увагу ще одна обставина. У назві ст. 204 КК України йдеться про підакцизні товари, а в тексті предметом злочину названо незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби або інші

підакцизні товари. Логічне та семантичне тлумачення змісту закону дають підстави для висновку, що ознака незаконності виготовлення розповсюджується не лише на алкогольні напої та тютюнові вироби, але й на всі інші товари, зазначені як у змісті, так і в назві цієї статті. Зазначене свідчить, що незаконно виготовлені товари не «як правило», як стверджував М.М. Мінаєв [114, с. 10], а завжди, в усіх без виключення випадках не є підакцизними.

Отже, до незаконно виготовленого товару об'єктивно неможливо включити передбачений ПдК України акцизний податок. Лише законність виготовлення товару забезпечує можливість включення до його ціни такого податку. Саме через це зловмисник і вдається до вигідного йому незаконного виготовлення певних товарів, усвідомлюючи, що вони не оподатковуються, тому сплачувати до державного бюджету нічого не доведеться.

Таким чином, подібно тому, як у складі «фальшивомонетництва» (с. 199 КК України) предметом виступають не справжні гроші, а підроблені, у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України предметом є не справжні підакцизні товари, а їх аналоги. Саме про них і має йтися в законодавчому описі складу цього злочину. Через це у подальшому викладі результатів нашого дисертаційного дослідження ми будемо оперувати терміном «аналогі підакцизних товарів», як таким, що адекватно відображає існуючу ситуацію. Цю обставину доцільно врахувати в процесі удосконалення відповідних положень вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Як і будь-який інший предмет злочину, *аналог* підакцизного товару має свої ознаки, що визначають його сутність та відмежовують від суміжних явищ, у тому числі й від підакцизного товару. Дві з таких ознак є сутнісними, такими, що визначають зміст явища, а тому – *обов'язковими*: 1) незаконність виготовлення або випуску на товарний ринок чи реалізації товару; 2) відсутність у його ціні акцизного податку. *Необов'язковою* (факультативною) ознакою цього предмета є небезпечність для життя і

здоров'я людей. Ця ознака характеризує лише предмет злочину з кваліфікованим складом, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України.

Перша ознака переважно характеризує не сутність і зміст, а форму зазначеного предмета злочину. Її сенс у тому, що визнання певних речей аналогом (замінник) підакцизного товару залежить від того, який товар визнається законом підакцизним. Сьогодні такими товарами визнаються ті, що потрапили до переліку, наведеному в ст. 215.1. ПдК України. Відповідно, лише аналоги перерахованих товарів можуть бути предметом цього злочину. За «бажанням» законодавця зазначений перелік може скоротитись або розширитись в залежності від соціально-економічної ситуації в суспільстві.

Особливий інтерес становить питання, чи відноситься до числа предметів злочину, передбаченого статтею 204 КК України, самогон та подібні йому спиртні напої домашнього виробництва, створювані шляхом перегонки продуктів бродіння. В публікаціях, присвячених зазначеному аспекту проблеми, з цього приводу висловлюються дві протилежні думки, але оцінюючи їх не слід забувати, що при цьому дискусуючими сторонами вирішується питання, чи відноситься самогон до числа підакцизних товарів. Одні вчені виступили за віднесення самогону до числа підакцизних товарів [125, с. 56-57] інші – проти [31, с.214]. При цьому, з огляду на необхідність «усунення ґрунту для суперечливих висловлювань науковців та практиків і з тим, щоб уніфікувати умови притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері обігу алкогольної продукції» пропонується внести цей виріб до числа предметів у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України [31, с.216].

На нашу думку, вказану проблему запропонованим способом навряд чи вдасться вирішити. Включення самогону до тексту зазначеної статті лише заплутає ситуацію. Вийде так, що предметом передбаченого нею злочину будуть і підакцизні товари і «непідакцизний» самогон. За таких умов дискусія про «підакцизність» самогону не припиниться. Отже, вихід з положення, що

склалося, слід шукати не лише у площині «підакцизності» чи «непідакцизності» цього продукту, але й з урахуванням, що ж насправді слід вважати предметом цього злочину.

Вирішується ця «задача» за допомогою формальної логіки. Якщо самогон не є підакцизним товаром, тому що не відповідає ознакам такого товару (по-перше, на відміну від підакцизного товару, він виготовляється в незаконний спосіб; по-друге, до його ціни не може включатись акцизний податок), але за своїми властивостями є спиртним напоєм, він повинен визнаватись аналогом підакцизного товару. А саме такий і подібні йому аналоги, а не сам підакцизний товар, фактично є предметами у складі цього злочину. Отже самогон і подібні йому напої слід вже сьогодні визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, але з метою забезпечення термінологічної чистоти закону назву предметів цього злочину слід привести у відповідність з об'єктивною дійсністю.

Фахівцями пропонувалися й інші, варіанти визнання самогону предметом цього злочину, але у формі підакцизного товару. Так, на переконання М. М. Мінаєва самогоніваріння у чистому виді не підпадає під ознаки злочину, передбаченого статтею 204 КК України, але у випадку його реалізації під виглядом справжньої горілки із застосуванням обману, вчинене слід кваліфікувати за означеною статтею [114, с. 101]. За свідченням Дудорова О.О. ще більш оригінальний висновок з цього приводу пропонував П.П. Андрушко, стверджуючи, що коли самогон має міцність не менше 40 відсотків об'ємних одиниць, він є підакцизним товаром і, відповідно, предметом злочину, що досліджується; якщо не «дотягує» до цієї позначки – маємо щось інше, а не підакцизний товар, отже й не предмет цього злочину [31, с. 213].

Навряд чи подібні висновки заслуговують на підтримку, у всякому випадку вони не вкладаються в запропоноване нами розуміння предмета цього злочину.

Вказане вище бачення зазначеного предмета дозволяє зрозуміти, чому основним обов'язковим об'єктом незаконного поводження з товарами, названими в статті 204 КК України, є не податкова система, як прийнято вважати, а порядок виготовлення підакцизних товарів та іншого поводження з ними. Справа в тому, що за загальновідомим усталеним у кримінальному праві висновком, основним безпосереднім об'єктом злочину є та соціальна цінність, що, по-перше, *безпосередньо* страждає від певного злочину; по-друге, страждає *завжди*, у всіх без виключення випадках вчинення цього злочину; по-третє, та *цінність, у сфері якої перебуває предмет* злочину. Саме через названі свої властивості лише основний безпосередній об'єкт визначає сферу цінностей, що виступає видовим об'єктом певного масиву злочинів.

Порядок акцизного оподаткування, як об'єкт кримінально-правової охорони, не відповідає щонайменше двом із числа зазначених вище вимог щодо основного безпосереднього об'єкта злочину. Він, якщо й страждає від вчинення цього злочину, то не безпосередньо, а через складний механізм опосередковуючих обставин. Предмет цього злочину – аналоги підакцизних товарів – знаходяться поза податковою системою, оскільки не можуть обкладатися жодним із існуючих податків. Отже, не порядок акцизного оподаткування є основним безпосереднім об'єктом цього злочину.

Яка ж із цінностей відповідає ознакам основного безпосереднього об'єкта у складі досліджуваного злочину? На нашу думку, це – встановлений порядок виготовлення та обігу підакцизних товарів. Аналоги підакцизних товарів перебувають саме у сфері встановленого порядку виготовлення та іншого поводження з підакцизними товарами, а зазначена сфера є структурним елементом не податкової системи, а заняття господарською діяльністю. При виготовленні аналогів підакцизних товарів та інших діях з ними завжди, причому безпосередньо, страждає встановлений порядок поводження з ними, оскільки зазначені аналоги виготовляються виключно в незаконний спосіб. У свою чергу, це свідчить, що видовим об'єктом цього

злочину є не податкова система, а порядок здійснення господарської діяльності в Україні

Незаконне поводження з товарами, визначеними у тексті статті 204 КК України, одностайно визнається поліоб'єктним злочином. Але щодо кількості та змісту його безпосередніх об'єктів висловлюються різні думки. Переважно заявляється, що воно є двооб'єктним злочином фіскальної спрямованості [66, с. 486]. Це означає, що «основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є запровадження з метою захисту системи оподаткування порядок виробництва й обігу підакцизних товарів. Додатковим об'єктом виступають засади добросовісної конкуренції, а злочин, передбачений ч. 3 ст. 204 КК, належить до двооб'єктних, оскільки посягає не лише на встановлений порядок акцизного оподаткування, а й на життя і здоров'я людей, як споживачів недоброякісної підакцизної продукції» [31, с. 206]. Зустрічаються в літературі й дещо інші твердження з цього приводу, а саме: з огляду на специфіку законодавчої конструкції складу цього злочину пріоритет у визначенні такого об'єкта може віддаватись як фіскальній складовій, так і іншим відносинам, наприклад, правопорядку у сфері заняття підприємницькою діяльністю [66, с. 486]

Дещо категоричніше з цього приводу висловлюються автори одного з навчально-методичних видань, стверджуючи, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, слід вважати господарські відносини у сфері обігу підакцизних товарів. Додатковими безпосередніми та факультативними об'єктами можуть виступати відносини сфери оподаткування, власність, засади добросовісної конкуренції, а у разі вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК, – життя та здоров'я громадян» [48, с. 254]

У дисертаційному дослідженні М.М. Мінаєва, присвяченому кримінально-правовим аспектам протидії незаконному поводженню з

«підакцизними» товарами, основним об'єктом цього злочину визначено «правопорядок у сфері зайняття господарською діяльністю з виробництва та обігу підакцизних товарів» [114, с. 8]

Прихильники теорії «об'єкт злочину – суспільні відносини» в притаманній їм манері абстрагування від дійсності заявляють, що основним об'єктом цього злочину є «суспільні відносини у сфері господарської діяльності з підакцизними товарами, що забезпечують... дотримання встановленого порядку виробництва й обігу підакцизних товарів та обов'язкову сплату акцизного податку» [70 с. 269]

Додатковим, причому єдиним і факультативним об'єктом цього злочину, у більшості відомих нам публікацій названі життя та здоров'я людини. Виключення становить позиція Мінаєва М.М., який вбачає в статті 204 КК України не один, а низку злочинів і вважає, що склад кожного з них «факультативно включає *додаткові безпосередні об'єкти*: життя та здоров'я людей; економічну конкуренцію суб'єктів господарювання; фінансову діяльність держави щодо мобілізації грошових коштів до державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів [114, с. 8]. Останнім часом зазначена точка зору знаходить своє відображення в деяких навчально-методичних виданнях [67, с.145].

Критично оцінюючи висловлені фахівцями думки щодо об'єктів незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, слід, перш за все, визначитись з кількістю останніх у складі цього злочину. На наше переконання, їх щонайменше три: основний; додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. Висловимо гіпотезу, що за нинішньої редакції ст. 204 КК України основним безпосереднім його об'єктом виступає встановлений законодавством України порядок виготовлення та іншого поводження з підакцизними товарами; додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину є встановлений законодавством України порядок оподаткування у сфері виробництва та обігу підакцизних товарів, а

додатковим необов'язковим (факультативний) об'єктом цього злочину у випадках його вчинення за обставин, передбачених ч. 3 ст. 204 КК України, є безпека життя та здоров'я невизначеного кола людей.

Гіпотеза щодо домінування у складі незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів такого об'єкта, як існуючий в Україні легальний порядок виготовлення та іншого поводження з підакцизними товарами трансформується у висновок в результаті з'ясування істинної сутності предмета цього злочину. Лише правильно визначений предмет дозволяє зрозуміти сутність основного безпосереднього об'єкта злочин, адже за загально відомим теоретичним положенням основним безпосереднім об'єктом злочину є та соціальна цінність, що, по-перше, *безпосередньо* страждає від певного злочину; по-друге, у сфері якої перебуває предмет злочину. Жодній із зазначених вимог у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України, податкова система не відповідає. Вона, якщо й страждає від вчинення цього злочину, то не безпосередньо, а через складний механізм опосередковуючих обставин. Предмет цього злочину – аналоги підакцизних товарів – знаходяться поза податковою системою, оскільки не можуть обкладатися жодними податками [103]. Отже, основним безпосереднім об'єктом у складі злочину, передбаченого ст. 204 КК України, дійсно виступає визначений законодавством України порядок виготовлення та іншого поводження з підакцизними товарами.

Запропоноване розуміння предмета та основного безпосереднього об'єкта цього злочину дозволяє зробити висновок про доцільність зміни місця останнього в традиційній класифікації злочинів у сфері господарської діяльності, що пропонується в публікаціях на зазначену тему. Діяння, передбачене статтею 204 КК України, насправді є злочином *проти порядку зайняття господарською діяльністю*, а не проти системи оподаткування, як прийнято вважати.

Податкова система, як значна соціальна цінність, що охороняється кримінальним законом, також страждає від цього злочину, але опосередковано. Це відбувається у виді недоотриманого акцизного податку через виготовлення та іншого поводження з аналогами підакцизних товарів замість виготовлення чи інших операцій з підакцизними товарами, в результаті чого до бюджету надійшли б визначені законом кошти (акцизний податок). Зазначена шкода фактично є упущеною вигодою. Її розмір складають суми, недоотримані бюджетом в результаті такої «заміни» одних товарів іншими. Існуюча податкова система є видовим об'єктом при вчиненні цього злочину, а безпосереднім об'єктом виступає встановлений порядок акцизного оподаткування. Його слід вважати *додатковим* безосереднім об'єктом у складі зазначеного злочину, причому об'єктом *обов'язковим*, оскільки він завжди страждає при незаконному поводженні з аналогами підакцизних товарів.

Зазначене вище стосується лише основного складу злочину, передбаченого частинами 1 та 2 статті 204 КК України, а також випадків вчинення цього злочину особою, яка має судимість за його вчинення (кваліфікований склад). В особливо кваліфікованому складі (ч. 3 ст. 204 КК України) має місце ще один об'єкт злочину. Авторами публікацій на цю тему, він визначається по-різному, переважно як життя та здоров'я людини

Існують і більш «наукоємні» пояснення цього об'єкта. Так в одному з ґрунтовних науково-практичних коментарів КК України йдеться про те, що у випадку вчинення цього злочину за обставин, передбачених ч. 3 ст. 204 КК України, порушуються «суспільні відносини у сфері господарської діяльності з підакцизними товарами, що забезпечують: ... охорону життя та здоров'я споживачів підакцизних товарів та їх законні інтереси» [70, с. 269].

З подібними варіантами визначення додаткового об'єкта цього злочину погодитись важко. По-перше, зміст вказаного злочину вочевидь свідчить, що шкода може бути спричинена невизначеному колу людей, а за таких

обставин в теорії кримінального права прийнято говорити не про життя та здоров'я конкретного індивідуума, а про здоров'я населення (громадське здоров'я). По-друге, як свідчить практика, незаконне поводження з такими аналогами підакцизних товарів, як пальне, транспортні засоби, електрична енергія тощо також може спричинити колосальну майнову, екологічну та інших видів шкоду, тобто вразити такі цінності, як власність, довкілля, громадська безпека та інші. Тому при незначних змінах редакції ст. 204 КК України в цьому напрямі не виключеним є визнання їх додатковими факультативними об'єктами вказаного злочину. По-третє, при чому тут міфічні «суспільні відносини»? Що вони пояснюють чи підтверджують в зазначеній дискусії? Питання риторичні. Посилання на суспільні відносини лише заплутує й без того непросту ситуацію.

Враховуючи зазначене, третім додатковим об'єктом цього злочину слід визнавати не життя та здоров'я конкретної людини, а здоров'я населення, а за можливих змін редакції ст. 204 КК України, також інші вказані вище цінності. Вказаний додатковий об'єкт у складі цього злочину є факультативним тому, що страждає від його вчинення не завжди, а ситуативно.

2.2. Об'єктивна сторона незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування

При з'ясуванні *об'єктивної сторони* злочину, передбаченого ст. 204 КК України, виявилось, що законодавцем застосовано не досить вдалі прийоми закріплення відповідної кримінально-правової норми у тексті закону. По-перше, назва статті містить перелік способів вчинення злочинного діяння, що далі повторюється у тексті статті, замість того, щоб у назві закріпити діяння, а в самій статті визначити способи його вчинення. По-друге, основний склад незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів

знайшов своє відображення не в одній, як це зазвичай робиться, а у двох перших частинах статті 204 КК України [102].

Характерно, що зазначене майже не зацікавило дослідників цього складу злочину. Більшість із них в один голос заявляють, що у цій статті описано ознаки не одного, а багатьох основних складів злочинів, чотири з яких знайшла своє відображення в першій частині цієї статті, а в другій частині – лише один: незаконне виготовлення підакцизних товарів. В завершальній, третій частині цієї статті, на думку фахівців, закріплено ознаки двох самостійних кваліфікованих складів злочинів: незаконного виготовлення підакцизних товарів та незаконного їх збуту, але з певними шкідливими наслідками.

З таким тлумаченням змісту об'єктивної сторони цього злочину важко погодитись. В його основі лежить відсутність чіткого уявлення щодо двох кримінально-правових положень: 1) співвідношення між злочином та його кримінально-правовим складом; 2) співвідношення між злочинним діянням та способом його вчинення. Зазначене зумовлює необхідність спочатку коротко висловитись стосовно першої обставини, а затим розпочати характеристику об'єктивної сторони цього злочину не з діяння, а зі способів його вчинення.

Співвідношення між злочином і його складом, як і більшість інших проблемних аспектів кримінально-правової дійсності, пояснюється в теорії неоднозначно. Ми виходимо із загальновизнаного теоретичного постулату, що злочин і його склад є відображенням одного явища – суспільно небезпечного діяння – з різних позицій. З соціально-правової точки зору воно є злочином, а з догматично-правової – складом злочину. Обидва явища виконують в кримінальному праві відповідні функції, найбільш суттєвою з яких є так звана фундаментальна функція: слугувати підставою для застосування кримінальної відповідальності [5, с. 450], а з позиції сьогодення – й інших засобів кримінально-правового реагування. У статті кримінального

закону знаходимо одночасно ознаки злочину і його складу, причому доволі часто в ній ідеться про один злочин та декілька його складів. Зокрема, статтею 204 КК України передбачено один злочин (незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування), але декілька його складів: основний (ч. 1); кваліфікований (ч. 2) та особливо кваліфікований (ч. 3).

При встановленні співвідношення злочинного діяння з кримінально-правовим способом його вчинення (існують ще й криміналістичні способи вчинення діяння, що не мають кримінально-правового значення) ми керуємось аксіоматичним висновком, що спосіб вчинення діяння є операційною своєрідністю його виконання [138]. Названі в ст. 204 КК України *придбання, збуту, зберігання, транспортування* певних товарів (частина 1); їх *виготовлення* (частина 2) як раз і демонструють операційну своєрідність незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів. Як зазначалось вище, загальною обов'язковою ознакою усіх способів вчинення цього злочину є їх *незаконність*. У частині незаконності положення відповідної диспозиції кримінально-правової норми є бланкетними. Природа незаконності способів вчинення злочинного діяння у складі злочину, що характеризується, *неоднакова*. Незаконність *виготовлення* аналогів підакцизних товарів є наслідком порушення законодавства, що регламентує порядок створення власне підакцизних товарів. Незаконність інших способів поводження з аналогами підакцизних товарів обумовлюється незаконністю їх виготовлення. Тому, *придбання, збуту, зберігання і транспортування* справжніх підакцизних товарів, тобто виготовлених у законний спосіб, не може утворити склад злочину, передбаченого ст. 204 КК України.

Характеризуючи кожен із способів вчинення цього злочину слід зауважити, що *придбання* – це фактичне набуття суб'єктом можливості володіти, користуватися та розпоряджатись аналогом підакцизного товару, але право власності на нього у суб'єкта не виникає через незаконність придбання таких предметів; *збут* – це здійснене у будь-якій формі

відчуження аналогів підакцизних товарів, незалежно від його оплатності чи безоплатності, в результаті якого інші суб'єкти набувають можливість володіти, користуватись чи розпоряджатись такими предметами; *зберігання* – це забезпечення у будь-якій формі недоторканності аналогів підакцизних товарів; *транспортування* – це переміщення аналогів підакцизних товарів у просторі з використанням будь-якого виду транспорту, включаючи трубопровідний.

Окремої уваги заслуговує такий спосіб вчинення цього злочину, як *виготовлення* аналогів підакцизних товарів. По-перше, це своєрідний системоутворюючий спосіб, що обумовлює існування інших способів, перерахованих у тексті зазначеної статті КК України. По-друге, *виготовлення* у складі злочину, що характеризується, це – створення готових для споживання чи використання аналогів підакцизних товарів. Зазначений спосіб у складі цього злочину крім загальної для всіх його способів ознаки «незаконність» має дві додаткові обов'язкові ознаки, а саме:

виготовлення шляхом відкриття підпільних цехів, тобто місць, спеціально обладнаних чи пристосованих для виготовлення аналогів підакцизних товарів;

виготовлення з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів, тобто в очевидно великих розмірах, цілими партіями тощо.

Звертає на себе увагу «екзотичність» формулювання першої з додаткових ознак виготовлення. Законодавець, мабуть, бажав підкреслити, що криміналізації заслуговує лише масове виробництво аналогів підакцизних товарів, але зробив це відверто кострубато, вживши словосполучення «підпільні цехи», характерне для побутового слововживання, якому не місце в тексті нормативних актів. Від зазначеної термінології необхідно відмовитись. Вона вочевидь не забезпечує точності та формальної

визначеності положень Кримінального кодексу так необхідних для ефективного його застосовування.

Зазначені вище способи незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів є кримінально–правовими способами, тому що включені законодавцем до складу цього злочину у якості обов’язкової ознаки його об’єктивної сторони. Суто технічні форми реалізації кожного із них є криміналістичними способами його вчинення тому на кримінально-правову оцінку діяння не впливають, а враховуються під час розкриття та розслідування таких злочинів. Так, для кваліфікації байдуже, яким способом виготовлялись аналоги підакцизних товарів – кустарним чи з використанням виробничих територій, пристроїв тощо. Не впливають на кваліфікацію вчиненого способи транспортування аналогів підакцизних товарів чи способи їх збуту. Вони мають виключно криміналістичне значення.

Наведена інформація щодо способів вчинення злочину, передбаченого статтею 204 КК України, дозволяє стверджувати, що вони (способи) з кримінально-правового боку демонструють операційну своєрідність такого діяння як *поводження* з аналогами підакцизних товарів. В семантичному сенсі поводження означає певну поведінку або характер дій [158, с. 687], що повністю співпадає як з гносеологічним, так і з праксеологічним значенням цього терміну, тому саме його доцільно застосувати у назві вказаної статті як такий, що охоплює собою усі способи суспільно небезпечного діяння у складі цього злочину. Але вказівки у законодавчому визначенні злочинного діяння як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони цього злочину, на одне лише поводження з певними предметами нехай і вище охарактеризованими способами, було б вочевидь недостатньо для розмежування між легальним і нелегальним вчинком у цій сфері. Для цього необхідно вводити додаткові ознаки об’єктивного чи (та) суб’єктивного характеру. У чинному сьогодні законодавчому визначенні цього злочину такою додатковою ознакою слугує *мета* вчинення діяння, а

саме – збут аналогів підакцизних товарів. Не заперечуючи проти використання для цього вказаної суб'єктивної за своїм характером ознаки, лише зауважимо, що її було «ув'язано» не з діянням, а зі способами його вчинення, причому лише вторинними «придбання», «зберігання», «транспортування». Системоутворюючий спосіб вчинення злочинного діяння, а саме *виготовлення* аналогів підакцизної продукції, чомусь залишився без вказаної суб'єктивної ознаки. Цей спосіб було вирішено «підкріпити» такою об'єктивною ознакою, як масовість виробництва. Для цього до тексту ст. 204 КК України навіть довелось включити далеке від законодавчої, а тим більше наукової лексики «підпільні цехи», що викликало несприйняття цього фрагменту закону широким загалом. Але головний недолік такої моделі не в цьому і навіть не в тому, що основний склад злочину довелось формулювати, всупереч традиції, не в одній, а зразу у двох частинах статті. Головним є те, що законодавець тим самим позбавив себе можливості назвати в тексті статті злочинне діяння, описуючи замість нього способи його вчинення.

На нашу думку, ситуацію, що склалась, можливо і доцільно змінити включивши до законодавчого визначення об'єктивної сторони цього злочину вказівку на розміри незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів. Окрім іншого, це забезпечить максимально можливу диференціацію засобів кримінально-правового реагування на вчинення зразу двох кримінальних правопорушень: кримінального проступку і злочину під назвою «Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів». Поводження з аналогами підакцизних товарів у незначних розмірах можливо буде визнати кримінальним проступком, а починаючи із значного розміру – злочином.

Визначення розмірів слід поставити в залежність від вартості відповідного обсягу справжніх підакцизних товарів, що й закріпити у

примітці до ст. 204 КК України. Їх визначення могло б набути наступного виду:

- незначним розміром вчинення цього діяння є незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, не перевищувала б ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.
- значним розміром вчинення цього діяння є незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від ста до п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.
- великим розміром вчинення цього діяння є незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від п'ятиста до двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.
- особливо великим розміром вчинення цього діяння є незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б більше двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

Обов'язковою ознакою поводження з аналогами підакцизних товарів є його *незаконність*. Вона обумовлена незаконністю придбання, збуту, зберігання чи транспортування аналогів підакцизних товарів, що, у свою чергу, обумовлюються незаконністю їх виготовлення.

Офіційне узагальнююче визначення незаконності виготовлення аналогів підакцизних товарів сформульоване в п. 12 постанови ПВСУ від 25.04.2003 № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» [150]. По-перше, це – виготовлення товарів особою, яка не зареєстрована як суб'єкт підприємництва; по-друге, виготовлення товарів особою, яка

zareєстрована у такій якості, але виготовляє ці товари без ліцензії, якщо їх виготовлення підлягає ліцензуванню.

Незаконним поведженням з аналогами підакцизних товарів, вчиненим відповідним способом, вичерпується об'єктивна сторона його основного складу, передбаченого частинами 1 та 2 статті 204 КК України, а у перспективі – частиною другою цієї статті. Подібні склади злочинів, як відомо, іменуються формальними і вважаються закінченими з моменту завершення хоча б однієї з перерахованих вище операцій, що є способами вчинення злочину.

Починаючи з 2008 року, коли Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні [58] було визнано доцільним запровадження кримінального проступку та визначені його основні параметри. Верховною Радою України – прийнято законопроект 2617-VIII від 22.11.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який щоправда не вступив у силу через те, що знаходиться на розгляді в Адміністрації Президента України і тому будучи не підписаним Президентом України залишається законопроектом [44]. Вказаним законопроектом до ст. 12 КК України включено визначення кримінального проступку, яким визнається кримінальне правопорушення, що тягне за собою покарання у виді штрафу у розмірі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Будь-яке теоретичне дослідження прикладного характеру, спрямоване на пізнання конкретного кримінального правопорушення, що не є тяжким або особливо тяжким, здійснюване в період вирішення питання про «легалізацію» в Україні кримінального проступку, повинне містити, на нашу думку, рекомендації стосовно можливості чи неможливості віднесення цього правопорушення до числа таких проступків. Такі рекомендації вже частково нами висловлені вище. Додамо, що діяння, передбачене ч. 1 ст. 204 КК

України до недавнього часу повністю підпадало під ознаки кримінального проступку, визначені у вказаному законопроекті, що узгоджується з результатами нашого опитування з цього приводу. На запитання анкети: «Чи доцільно визнати злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України кримінальним проступком?» 60% працівників податкових органів; 71% прокурорів; 88% слідчих та 100% науковців відповіли «так». Але, наприкінці 2018 року вітчизняному законодавцю «захотілось» змінити санкції у ст. 204 КК України, причому, як і у більшості інших ситуацій, без урахування думки науковців, до того ж законом, присвяченим не змінам КК України, а зовсім іншим аспектам соціальної дійсності [42]. В результаті таких змін злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України перетворився із злочину невеликої тяжкості на злочин середньої тяжкості, що унеможливить його визнання кримінальним проступком після вступу в силу закону про запровадження кримінальних поступків. Вважаємо таке рішення законодавця теоретично необґрунтованим та непослідовним. Про його необґрунтованість свідчать: а) відсутність достовірних даних про недосконалість попередньої санкції в ч. 1 ст. 204 КК України; б) повернення у санкцію цієї статті засобу, що не входить до змісту кримінальної відповідальності і тим більше, до покарання (спеціальна конфіскація), а також ще одного дивного, не передбаченого Загальною частиною КК України засобу реагування – «знищення незаконно виготовлених товарів». Свідченням непослідовності законодавчої позиції щодо кримінально-правового реагування на вчинення злочинів у сфері господарської діяльності є посилення санкцій у ст. 204 КК України в той час, коли іншим законом трьохлітньої давності проголошувався курс на гуманізацію кримінально-правового впливу на господарську діяльність в Україні [43].

Незважаючи на «зигзаги» антикримінального законотворення, ми впевнені, що в перспективі законодавець позитивно відгукнеться на нашу ініціативу щодо визнання некваліфікованого незаконного поведіння з

аналогами підакцизних товарів кримінальним проступком та закріпленням його в ч. 1 ст. 204 КК України. За таких умов у ч. 2 ст. 204 КК України має формулюватись некваліфікований склад злочину «незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів». Сьогодні ж у ній знаходимо поряд з основним, ще й кваліфікований склад цього злочину, що свідчить про неналежний рівень юридичної техніки законотворення. Кваліфікуюча його ознака має наступний вид: вчинення злочину «особою, яка раніше була засуджена за цією статтею». Її існування не викликає сумнівів, але виникає гіпотеза щодо доцільності можливого розширення змісту цієї ознаки. Вважаємо, що суспільну небезпечність незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів суттєво збільшує наявність судимості не лише за аналогічний злочин, але й за однорідні злочини. Вчинення особою за наявності судимості злочину проти порядку здійснення господарської діяльності, проти системи оподаткування та інших злочинів у сфері господарської діяльності, що характеризуються використанням обману, як способу вчинення злочину, свідчить про стійку кримінальну спрямованість його особистості, що суттєво підвищує ступінь суспільної небезпечності самого діяння. Зазначену обставину доцільно врахувати в процесі удосконалення зазначеної кваліфікуючої ознаки цього злочину. Доцільність такої пропозиції підтверджується й результатами нашого опитування представників фахового середовища. На запитання: «Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої таку обставину, як наявність у суб'єкта судимості не лише за статтею 204 КК, але й за ст. 199 та ст. 205 КК України?» було одержано позитивних відповідей від 67% опитаних працівників податкових органів; 87% прокурорів; 88% слідчих та 81% науковців [Додатки 1-4]. Розмістити зазначену вище кваліфікуючу ознаку доцільно в третій частині оновленої ст. 204 КК України.

У чинній сьогодні ч. 3 цієї статті сформульовано матеріальний склад злочину, оскільки передбачено два самостійні суспільно небезпечні наслідки

незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів: 1) загроза для життя і здоров'я людей; 2) отруєння людей чи інші тяжкі наслідки. Редакція цієї частини ст. 204 не відзначається досконалістю тому з її тексту важко зрозуміти, що ж «призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків»: виготовлення та збут аналогів підакцизних товарів з недоброякісної сировини (матеріалів) чи один лише незаконний збут таких товарів? Не зовсім чітке формулювання вказаного положення привело фахівців до хибного висновку, що тут має місце не матеріальний, а формальний склад злочину. Як у наукових, так і в навчально-методичних публікаціях з цієї теми стверджується, що кваліфікуючою обставиною у цьому випадку є одне лише суспільно небезпечне діяння – виготовлення товарів, але із небезпечною сировини чи матеріалів. Подібне тлумачення першої з числа названих у ч. 3 ст. 204 КК України кваліфікуючої ознаки навряд чи відповідає теоретичним вимогам щодо виокремлення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів злочину. Зазначені вимоги, по суті, «переплітаються» з підставами та умовами криміналізації діяння, але з деяким зміщенням акцентів. Так, якщо підставою визнання діяння злочином є його суспільна небезпечність, то підставою визнання певної обставини кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою це діяння є її суттєво підвищена суспільна небезпечність. Не ставлячи під сумнів правильності законодавчого рішення щодо визнання кваліфікуючою ознакою у складі досліджуваного злочину зазначеної обставини все ж поставимо декілька запитань. Перше: хіба сам по собі факт виготовлення товару з небезпечної сировини чи матеріалів здатен суттєво підвищити суспільну небезпечність цього діяння? Друге: чи не потрібно для цього «ув'язати» діяння з його можливими та реальними наслідками? Відповідаючи на перше з них негативно, а на друге позитивно, доходимо висновку, що саме через можливі виключно небезпечні наслідки цього діяння (розлад здоров'я чи навіть смерть людей, інші тяжкі наслідки) воно й

визнається більш небезпечним у порівнянні з випуском товарів без зазначених наслідків.

Але ж створена таким діянням можливість настання вказаних наслідків об'єктивно вже є самостійним наслідком цього діяння. Такий наслідок можливо уявити як небезпечність життю чи здоров'ю, але не конкретної людини чи групи людей, а невизначеного їх кола, тому, що достеменно невідомо хто, коли і за яких обставин може стати споживачем таких товарів. Небезпечність, створену невизначеній кількості людей логічно йменувати громадською безпекою. Вона є антиподом громадської безпеки, як соціальної цінності, що виступає одним з об'єктів кримінально-правової охорони.

В описаній вище ситуації маємо реальну зміну дійсності у порівнянні з її попереднім станом: «просте» виготовлення аналогу підакцизного товару не створює небезпеки життю чи здоров'ю, а діяння, кваліфіковане першою обставиною, зазначеною в частині 3 статті 204 КК України, створює таку небезпеку, що і є реальним його наслідком. Як зазначають у цьому випадку фахівці, суспільна небезпечність діяння може полягати як у заподіянні ним істотної шкоди об'єктам, що охороняються кримінальним законом, так і у створенні реальної можливості (загрози) заподіяння такої шкоди. «Цей дуалізм суспільної небезпечності зазвичай пов'язується з існуванням кримінальної відповідальності за делікти поставлення у небезпеку» [29, с.86].

У кримінальних провадженнях з приводу вчинення злочину, передбаченого вказаною частиною цієї статті, повинні призначатися відповідні судові експертизи на предмет встановлення шкідливих наслідків. Сьогодні такі експертизи призначаються з метою доведення здатності виготовлених із недоброякісної сировини товарів створити небезпеку життю чи здоров'ю конкретних людей, тобто у відповідності з переважаючим розумінням факультативного об'єкта цього злочину, про що зазначалося вище, та складу цього злочину як формального. Для представників такого

підходу вказаний склад злочину стає матеріальним лише тоді, коли настають видимі наслідки – отруєння або смерть людей. Законодавцю доцільно уточнити конструкцію складу цього злочину в напрямі набуття ним більш очевидних ознак матеріального.

Отже, ми впевнені, що злочин, вчинений за наявності першої кваліфікуючої обставини з числа закріплених у ч. 3 названої статті, також є злочином з матеріальним складом. З метою усунення сумнівів з цього приводу, доцільно дещо удосконалити законодавче визначення зазначеного положення. Але, перед тим як пропонувати відповідні зміни необхідно зауважити, що створити небезпеку життю чи здоров'ю може виготовлення аналогів підакцизних товарів не лише з недоброякісної продукції, але й з цілком доброякісної. Це трапляється при порушенні технології виготовлення, зберігання чи транспортування таких товарів, особливо паливно-мастильних матеріалів, вина, пива та інших. На даний аспект проблеми зверталась увага, але належного вирішення він не знайшов до цього часу. Зокрема, підкреслювалось, що чинна редакція ч. 3 ст. 204 КК «не охоплює деякі діяння, які за логікою мають кваліфікуватись саме як незаконне виготовлення підакцизних товарів (наприклад, незаконне виготовлення підакцизних товарів, які становлять загрозу для життя і здоров'я людей внаслідок того, що у процесі їх виготовлення були використані якісні матеріали чи сировина, які за рецептурою, технологією, вимогами сумісності вузлів та деталей, не підлягали використанню)» [114, с.12].

Тому ч. 3 ст. 204 КК України слід викласти таким чином, щоб у ній йшлося не лише про недоброякісну сировину, але й про порушення технології виготовлення, зберігання й транспортування аналогів підакцизних товарів, що, і це головне, створює загрозу життю чи здоров'ю людей або може спричинити інші тяжкі наслідки.

Зазначеною частиною ст. 204 КК України у якості кваліфікуючої обставини названо ще й «незаконний збут таких товарів, що призвело до

отруєння людей та інших тяжких наслідків». Досконалим наведене визначення не назвеш, і не лише через його дивну форму («збут..., що призвело»), яка викликає сумніви з точки зору стилістики, але й із сутнісних міркувань. По-перше, небезпечні для життя і здоров'я аналоги підакцизних товарів можуть потрапити до споживача і без їх збуту, наприклад тоді, коли він самостійно, без допомоги «збутчика» заволодіває ними; по-друге, вказівка на отруєння людей «прив'язує» інші тяжкі наслідки виключно до сфери життя та здоров'я, що безпідставно звужує сферу дії відповідної кримінально-правової норми (сферу заборони). В дійсності, випуск аналогів підакцизних товарів, їх транспортування та зберігання доволі часто спричиняють «інші тяжкі наслідки» в інших сферах життєдіяльності суспільства: в майновій, природоохоронній, безпековій тощо. Наприклад, в результаті користування таким незаконно виготовленим аналогом підакцизного товару, як автомобільне пальне, споживач може позбавитись коштовного автомобільного двигуна, що вийде з ладу через низьку якість пального. Після відомої на весь світ через свої масштаби та шкідливі наслідки пожежі нафтобази на Київщині 2015 року, яка спричинила суттєву шкоду навколишньому природному середовищу (продуктами горіння засипано сотні гектарів лісу, водойми та поля, садиби жителів навколишніх населених пунктів тощо), що за деякими версіями слідства сталась у процесі незаконного виготовлення аналогів підакцизних товарів (пального), доцільно подумати над тим, щоб «інші тяжкі наслідки» розповсюдити й на інші сфери.

Доречі, на запитання нашої анкети «Чи підтримали б Ви пропозицію визнати «тяжкими наслідками» у складі цього злочину тяжку шкоду, заповідяну власності, довкіллю, громадській безпеці тощо, за умови незначних змін редакції ст. 204 КК України?», ми одержали наступний результат: позитивну відповідь надали 75% працівників податкових органів; 89% прокурорів; 63% слідчих та 95% науковців [Додатки 1-4].

З урахуванням викладених вище міркувань щодо змісту об'єктивної сторони особливо кваліфікованого складу цього злочину пропонуємо викласти відповідну частину ст. 204 КК України в наступній редакції: «Вчинене в особливо великих розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут, а також вчинення зазначених діянь незалежно від розміру організованою групою чи щодо товарів, виготовлених з недоброякісної сировини або з порушенням технології виготовлення, транспортування чи зберігання підакцизних товарів, що створило загрозу для життя, здоров'я людей або призвело до тяжкого тілесного ушкодження чи смерті людини, або спричинило інші тяжкі наслідки ...»

При цьому в примітці до ст. 204 КК України пропонується наступне визначення інших тяжких наслідків цього злочину: «Іншими тяжкими наслідками в частині 4 цієї статті є заподіяння майнової шкоди власнику майна, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину, або масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, масові порушення громадської безпеки чи безпеки повітряних польотів або масове порушення нормальної роботи будь-якого транспорту».

2.3. Суб'єктивні ознаки незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування

Суб'єктивні ознаки злочину характеризують його суб'єктивну сторону та суб'єкта вчинення злочинного діяння. Суб'єктивна сторона злочину, на відміну від об'єктивної, тобто зовнішньої його сторони, є внутрішньою стороною злочину. Її утворюють одна обов'язкова ознака (*вина*) та дві факультативні (*мотив і мета*). Вина є обов'язковою ознакою у складі будь-

якого злочину тому, що відповідно до ч. 2 ст. 2 КК України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено і встановлено обвинувальним вироком суду. Мотив і мета, як відомо, відіграють одну з трьох кримінально-правових ролей: по-перше, у випадках, передбачених законом, вони трансформуються із факультативних в обов'язкові; по-друге, закон може надавати їм значення кваліфікуючих ознак злочину; по-третє, вони можуть відігравати роль обставин, що пом'якшують або посилюють покарання. У тексті ч. 1 ст. 204 КК України йдеться про мету незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, що свідчить про те, що законодавець відвів їй першу роль з числа названих вище, тобто надав цій ознаці суб'єктивної сторони значення обов'язкової її ознаки.

Розпочинаючи аналіз вини в основному складі досліджуваного злочину слід нагадати наступне: по-перше, що цей склад за своєю законодавчою конструкцією є формальним, тобто таким, у якому суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між злочинним діянням і їх настанням виведено за межі складу злочину, а в таких складах вина демонструє нетипові свої прояви; по-друге, вина має безпосередній зв'язок з формами кримінально-правового реагування на вчинення будь-якого кримінального правопорушення, особливо у виді кримінальної відповідальності [18], у тому числі й за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування. Розглянемо перший з числа названих вище аспект, а другий знайде своє місце у наступних розділах роботи.

Зміст вини у формальних складах злочинів не одержав однозначного тлумачення в експертному середовищі. На думку переважної більшості фахівців, з якою ми погоджуємось, злочини з таким складом можуть вчинятись лише умисно, але в теорії склалось два підходи до визначення психічного ставлення суб'єкта до об'єктивних ознак формального складу злочину. Перший – суб'єкт усвідомлює суспільну небезпечність діяння і

бажає його вчинення не формуючи свого психічного ставлення до наслідків діяння [4, с. 48; 28, с. 80-81; 97, с. 16; 170, с. 148]. В концентрованому виді позицію прихильників цієї точки зору викладено наступними словами: «поділ умислу у формальних складах на прямий і непрямий позбавлений сенсу, тому правильніше говорити просто про умисел, або лише про прямий умисел [28, с. 80-81].

Другий підхід зводиться до того, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння неможливе без усвідомлення небезпечності його наслідків навіть тоді, коли вони не є ознакою складу злочину. На думку його прихильників умисел є формою психічного ставлення не до власне діяння, а до його соціальної сутності, яку без врахування наслідків діяння визначити неможливо [132, с. 28; 121, с. 21].

Ми схильні до визнання більш обґрунтованою другої точки зору. Дійсно, зміст вини у злочинах з формальним складом демонструє усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, включно з його наслідками та бажання його вчинити, яким охоплюються й наслідки цього діяння, адже саме усвідомлення наслідків діяння як небезпечних, шкідливих зумовлює усвідомлення й характеру діяння. Іншими словами, не розуміючи, до чого призведе вчинюване діяння, неможливо зрозуміти його характер.

Проблемним залишається і визначення *виду* умислу в злочинах з формальним складом. Більшість фахівців стверджує, що вони вчинюються лише з прямим умислом, але існує й інша думка, що можливий і непрямий умисел. Щодо цього аспекту дискусії зауважимо, що ми є прихильниками виключно прямого умислу в таких складах злочину, але не через відсутність психічного ставлення до наслідків діяння. Як зазначено нами вище, лише психічне ставлення до наслідків діяння визначає характер такого ставлення до самого діяння. Звідси, злочин з формальним складом вчиняється з прямим

умислом тому, що його суб'єкт бажає настання певних наслідків, інакше він не зміг би бажати вчинення діяння, що їх спричиняють.

З урахуванням викладеного доходимо висновку, що в основному складі злочину, передбаченому частинами 1 та 2 ст. 204 КК України, має місце прямий умисел. Це означає, що з інтелектуального боку суб'єкт усвідомлює, що придбання, зберігання, збут чи транспортування аналогів підакцизних товарів, а також саме їх виготовлення є незаконним через порушення встановленого порядку їх виготовлення. Також він усвідомлює, що своїми діями певним чином блокує доступ на ринок легальних підакцизних товарів, а, відповідно, спричиняє ненадходження акцизного податку з цих товарів до відповідного бюджету. З вольового боку суб'єкт бажає вчиняти зазначені вище дії тому, що бажає настання таких наслідків, інакше не було б сенсу вчинювати зазначені діяння.

Як зазначалось у попередньому підрозділі, особливістю кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, є те, що, він, на відміну від основного, є матеріальним. Незважаючи на не зовсім чітку редакцію цієї частини статті, суспільно небезпечним наслідком у зазначеному складі є реально створена злочинним діянням небезпека життю чи здоров'ю людей. Зазначене обумовлює іншу конструкцію прямого умислу у складі цього злочину, а також можливість його вчинення з непрямым умислом або зі складною виною.

Аналізований злочин характеризується прямим умислом особи щодо незаконного виготовлення аналогів підакцизних товарів з недоброякісної сировини (матеріалів), що становить загрозу для життя і здоров'я людей, а так само до незаконного збуту таких товарів, і необережним ставленням до можливих наслідків такого діяння – що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків: заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, майнової шкоди у великих або особливо великих розмірах.

Якщо особа умисно ставиться як до діяння, так і до усіх його наслідків (наприклад, заподіяння смерті або тілесних ушкоджень), то це є умисним злочином проти життя або здоров'я особи. При цьому має місце сукупність злочинів: по-перше, оскільки вчинене спричиняє шкоду не лише “кінцевим” цінностям – життю та здоров'ю людини, а перш за все господарській діяльності; по-друге, цього вимагає ч. 1 ст. 33 КК, в якій зазначено, що сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено.

Як слушно зазначив О.О. Дудоров, суспільно небезпечні наслідки у виді заподіяння шкоди життю або здоров'ю споживачів підакцизних товарів, виготовлених з недоброякісної сировини, за умови психічного ставлення до цих наслідків у формі необережності охоплюється ч. 3 ст. 204 КК України і не потребують додаткової кваліфікації за ст. 119 або ст. 128 КК. У разі встановлення умислу (прямого чи непрямого) на заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей, дії того, хто збуває відповідні підакцизні товари, потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 204 КК України і відповідно статтею розділу II Особливої частини КК України [31, с. 491].

В теорії кримінального права і на практиці в межах прямого і непрямого умислу виділяють їх різновиди, а саме: визначений, невизначений, заздалегідь обдуманий та такий, що виник раптово. Теоретичні аспекти визначеного та невизначеного умислу стосуються лише матеріальних складів злочинів. Оскільки склади злочину, передбачені частинами 1 та 2 ст. 204 КК України, є формальними, виокремлювати ці види умислу у зазначених складах немає сенсу. Натомість, за часом виникнення і формування умислу характерним для цього злочину, є заздалегідь обдуманий умисел, тому що його вчинення неможливе без здійснення певних підготовчих дій щодо реалізації злочинних намірів суб'єкта.

Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони цього злочину відіграє *мета* його вчинення – *збут* підакцизних товарів, а точніше – суб'єктивне уявлення про майбутній збут цих товарів, оскільки мета є саме таким уявленням. Зазначене уявлення (мета) має виникнути до початку незаконного поводження з аналогом підакцизного товару, або у процесі такого поводження. Останнє матиме місце тоді, коли, наприклад, суб'єкт почав придбавати аналоги підакцизного товару для власного вжитку, але потім «передумав» і уявив інше його застосування – подальший продаж для отримання прибутку. Хоча в частинах 2 і 3 статті 204 КК України про мету не йдеться, вона залишається обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і у випадках, передбачених цими частинами статті. Не зважаючи на те, що в публікаціях за темою, що досліджується, стверджується, що дії, передбачені частинами 1 і 2 ст. 204 КК України, вчинені без мети збуту не утворюють складу злочину [130, с. 422], це стосується і частини 3 цієї статті, оскільки передбачені нею діяння, вчинені без такої мети не є суспільно небезпечними.

Диспозиція норми, що закріплена у ст. 204 КК України, не містить будь-якої вказівки на *мотив* цього злочину. З огляду на це, він може бути різним, але характерним є корисливість, тобто стремління до незаконного збагачення. Нам не вдалось виявити бодай одного провадження, в якому фігурував би інший мотив вчинення цього злочину, у зв'язку з чим допустимо стверджувати, що до незаконного поводження з тваринами у сфері акцизного оподаткування спонукає людей їх корисливість, що почасти переростає у справжню жадібність.

Обов'язковою суб'єктивною ознакою складу злочину є його *суб'єкт*, відображення якого міститься у ст.18 КК України. Законодавче визначення суб'єкта як фізичної осудної особи, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ст. 22 КК України може наставати кримінальна відповідальність, дозволяє дійти висновку про наявність трьох ознак суб'єкта: його фізичної природи, осудності та досягнення віку настання

кримінальної відповідальності. Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України якщо суб'єктом певного злочину може бути не будь-яка особа, а лише визначена законом, такий суб'єкт є спеціальним.

Вказане визначення суб'єкта злочину хоч і сприймається як аксіома, насправді не є бездоганним через недостатню повноту ознак і, як наслідок, недостатньо докладну характеристику явища, що відображається у визначенні, тому суб'єкта злочину пропонується визначати як фізичну, осудну особу, яка вчинила у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, суспільно небезпечне діяння, визнане злочином та має інші ознаки, які безпосередньо закріплені в Особливій частині КК або витікають із її змісту [92, с. 21]. Виходячи з такого визначення, яке ми, доречі, повністю підтримуємо, обов'язковими ознаками суб'єкта злочину слід визнавати наступні: 1) його фізична, а не юридична природа; 2) осудність; 3) факт вчинення саме цією особою злочинного діяння; 4) досягнення нею на цей час віку можливого настання кримінальної відповідальності.

Факультативні ознаки суб'єкта – це обставини, що обмежують коло можливих суб'єктів окремих злочинів та характеризують особу, її правове становище чи специфіку злочинних діянь. Вказані обставини або прямо закріплені в Особливій частині КК, або однозначно витікають із її змісту. З урахуванням специфіки факультативних ознак, суб'єктів злочину можна розподілити на три види: 1) загальний суб'єкт без додаткових ознак; 2) загальний суб'єкт з додатковими ознаками; 3) спеціальний суб'єкт. Відмінність між другим та третім видами найбільш чітко сформулював Куц В.М., зазначивши, що спеціальним суб'єктом порушується спеціальна кримінально-правова заборона, тобто така, що адресується лише йому і не стосується всіх інших. Відповідно, загальним суб'єктом злочину є порушник загальної кримінально-правової заборони, тобто такої, що адресується всім фізичним, осудним особам, що досягли віку можливого настання кримінальної відповідальності [92, с. 22].

Виходячи з наведеного вище розуміння суб'єкта злочину, можна зробити висновок, що суб'єктом в основному складі незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204 КК України) та у складі цього злочину, кваліфікованому обставинами, передбаченими ч. 3 ст. 204 КК України, є загальний суб'єкт без додаткових ознак, тобто фізична, осудна особа, яка досягла 16 років і порушивши кримінально-правову заборону загального характеру вчинила передбачене нею діяння.

Наявність у частині 2 статті 204 КК України вказівки на можливість вчинення цього злочину особою, яка раніше була засуджена за цією статтею (спеціальний рецидив злочину) не свідчить про те, що суб'єкт є спеціальним. Він залишається загальним, тому що порушує загальну кримінально-правову заборону «не поводитися з аналогами підакцизних товарів способами, визначеними у ст. 204 КК України». Але, з огляду на наявність рецидиву, такого суб'єкта слід вважати загальним із додатковою ознакою (спеціальний рецидив).

Насамкінець звернемо увагу на те, що «просте» виготовлення аналогу підакцизного товару, тобто без двох передбачених частиною 2 статті 204 КК України ознак («шляхом відкриття підпільних цехів» та «з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів»), не є злочином, оскільки воно не передбачене жодною частиною цієї статті. Адміністративна відповідальність за незаконне виготовлення таких товарів можлива лише за умови їх виготовлення без мети збуту, наприклад, за виготовлення самогону для власного вжитку (ст. 176 КУпАП). Отже, має місце прогалина в законодавстві: незаконне виготовлення аналогів підакцизних товарів з метою збуту без названих вище ознак не визнається правопорушенням. Таке положення навряд чи відповідає завданню ефективної протидії незаконному поводженню з подібними товарами, тому його слід змінити шляхом удосконалення змісту ст. 204 КК України.

Висновки до розділу 2.

1. При вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України, суб'єкт незаконно оперує не підакцизним товаром, а його нелегальним замінником, аналогом підакцизного товару. Саме він і є *предметом* у складі цього злочину. Товари, названі у якості предмета злочину в ст. 204 КК України, не є підакцизними через незаконність їх виготовлення (фальсифікат), та неможливість включення до їх ціни акцизного податку (непідакцизність).

2. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів насправді є кримінальним правопорушенням проти порядку зайняття господарською діяльністю, а не проти системи оподаткування чи у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України, оскільки саме зазначений порядок виступає його основним безпосереднім об'єктом.

Встановлений порядок акцизного оподаткування, як значна соціальна цінність, що охороняється кримінальним законом, також страждає від цього злочину, але опосередковано, тому він є додатковим об'єктом при вчиненні цього злочину, причому об'єктом обов'язковим, оскільки йому завжди спричиняється шкода при незаконному поводженні з аналогами підакцизних товарів.

В особливо кваліфікованому складі цього злочину (ч. 3 ст. 204 КК України) має місце додатковий факультативний об'єкт – громадська безпека або життя чи здоров'я населення, власність, довкілля тощо, тобто та цінність, що страждає в кожному конкретному випадку вчинення цього злочину.

3. Названі в ст. 204 КК України придбання, збуту, зберігання, транспортування певних товарів (частина 1); їх виготовлення (частина 2) є способами вчинення такого злочинного діяння, як незаконне поводження з аналогами таких товарів. Загальною обов'язковою ознакою усіх способів такого поводження є їх незаконність. Незаконність виготовлення аналогів підакцизних товарів є наслідком порушення законодавства, що регламентує

порядок створення власне підакцизних товарів. Незаконність інших способів поводження з аналогами підакцизних товарів є похідною від незаконності їх виготовлення. Придбання, збуту, зберігання і транспортування справжніх підакцизних товарів, тобто виготовлених у законний спосіб, не може утворити склад злочину, передбаченого ст. 204 КК України.

4. За наявної редакції ст. 204 КК України не визнається злочином «просте», тобто без двох передбачених частиною 2 ст. 204 КК України ознак («шляхом відкриття підпільних цехів» та «з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів») виготовлення аналогу підакцизного товару, оскільки воно не передбачене жодною частиною цієї статті. Адміністративна відповідальність за незаконне виготовлення таких товарів можлива лише за умови їх виготовлення без мети збуту, наприклад, за виготовлення самогону для власного вжитку (ст. 176 КУпАП). Отже, має місце прогалина в законодавстві: незаконне виготовлення аналогів підакцизних товарів з метою збуту без названих вище ознак не визнається правопорушенням. Таке положення не відповідає завданню ефективної протидії незаконному поводженню з подібними товарами. Його слід змінити шляхом удосконалення змісту ст. 204 КК України.

5. Злочин, вчинений за наявності першої кваліфікуючої обставини з числа закріплених у частині 3 названої статті, також має матеріальний склад, оскільки створення небезпеки життю чи здоров'ю є цілком реальним шкідливим наслідком злочинного діяння. Зазначену небезпеку може створити виготовлення аналогів підакцизних товарів не лише з недоброякісної продукції, але й з доброякісної. Це трапляється при порушенні технології виготовлення, зберігання чи транспортування таких товарів, особливо паливно-мастильних матеріалів, вина, пива та інших. Тому частину 3 ст. 204 КК України слід викласти таким чином, щоб у ній йшлося не лише про недоброякісну сировину, але й про порушення технології виготовлення, зберігання і транспортування аналогів підакцизних товарів, що

породжує суспільно шкідливий результат – загрозу життю чи здоров'ю людей та інші тяжкі наслідки.

6. Суспільну небезпечність незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів суттєво збільшує наявність судимості не лише за аналогічний злочин, але й за однорідні. Вчинення особою, судимою за злочини проти порядку здійснення господарської діяльності чи проти системи оподаткування, свідчить про стійку спеціалізовану кримінальну спрямованість його особистості, що суттєво підвищує ступінь суспільної небезпечності самого діяння. Зазначену обставину доцільно врахувати в процесі удосконалення статті 204 КК України.

7. В основному складі злочину, передбаченому частинами 1 та 2 ст. 204 КК України, має місце прямий умисел. Це означає, що з інтелектуального боку суб'єкт усвідомлює, що придбання, зберігання, збут чи транспортування аналогів підакцизних товарів є незаконним через порушення встановленого порядку їх виготовлення. Саме ж їх виготовлення є незаконним через порушення встановленого законодавством порядку його здійснення. Також суб'єкт усвідомлює, що своїми діями певним чином блокує доступ на ринок легальних підакцизних товарів, а, відповідно, спричиняє ненадходження акцизного податку з цих товарів до відповідного бюджету. З вольового боку ситуація характеризується тим, що суб'єкт бажає вчиняти зазначені вище дії тому, що бажає настання таких наслідків, інакше не було б сенсу у їх вчиненні. В особливо кваліфікованому складі (ч. 3 ст. 204 КК України) має місце складна вина, тобто умисне ставлення до злочинного діяння та необережне ставлення до його шкідливих наслідків, однак в цілому такий злочин визнається умисним.

8. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони цього злочину відіграє *мета* його вчинення, а саме – *збут* аналогів підакцизних товарів, що означає суб'єктивне уявлення про майбутнє відчуження цих товарів, випуск їх у неконтрольований цивільний обіг. Зазначена мета виникає до

початку незаконного поводження з аналогом підакцизного товару, або у процесі такого поводження.

9. Суб'єктом в основному складі незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204 КК України) та у складі цього злочину, кваліфікованому обставинами, передбаченими ч. 3 ст. 204 КК України, є загальний суб'єкт без додаткових ознак, тобто фізична, осудна особа, яка досягла 16 років і порушивши кримінально-правову заборону загального характеру вчинила передбачене нею діяння.

Наявність у частині 2 статті 204 КК України вказівки на можливість вчинення цього злочину особою, яка раніше була засуджена за цією статтею (спеціальний рецидив злочину), не свідчить про те, що суб'єкт є спеціальним. Він залишається загальним, тому що порушує загальну кримінально-правову заборону «не поводитися з аналогами підакцизних товарів способами, визначеними у ст. 204 КК України». Але, з огляду на наявність рецидиву, такого суб'єкта слід вважати загальним із додатковою ознакою.

З урахуванням критичних зауважень щодо законодавчого визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину, що характеризується в роботі, а також пропозиції визначити в ч. 1 ст 204 відповідний кримінальний проступок, пропонується наступна редакція назви ст. 204 КК України та диспозицій відповідних кримінально-правових норм:

«Стаття 204. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів.

1. Вчинення в незначних розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут,

2. Вчинення у значних розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут,

3. Вчинення у великих розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут, а також вчинення зазначених діянь, незалежно від розміру, за попередньою змовою групою осіб або особою, яка раніше була засуджена за цією статтею чи статтями 199, 205 чи 227 цього Кодексу, –

4. Вчинення в особливо великих розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут, а також вчинення зазначених діянь, незалежно від розміру, організованою групою чи щодо товарів, виготовлених з недоброякісної сировини або з порушенням технології виготовлення, транспортування чи зберігання підакцизних товарів, що створило загрозу для життя, здоров'я людей або призвело до тяжкого тілесного ушкодження чи смерті людини, або спричинило інші тяжкі наслідки, –

Примітка.

1. Вчиненим у незначних розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, не перевищувала б ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

2. Вчиненим у значних розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від ста до п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

3. Вчиненим у великих розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від п'ятиста до двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

4. Вчиненим в особливо великих розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б більше двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

5. Іншими тяжкими наслідками в частині 4 цієї статті є заподіяння майнової шкоди власнику майна, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину, або масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, або створення загрози безпеці повітряних польотів чи суттєве порушення нормальної роботи будь-якого транспорту.

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

3.1. Загальна характеристика кримінальної відповідальності як засобу кримінально-правового реагування

Чинний КК України не містить поняття кримінальної відповідальності, хоча широко використовує його. Такий підхід є характерним для пострадянського кримінального законодавства. Лише в Республіці Білорусь дається законодавче визначення цього засобу. Відповідно до ч. 1 ст. 44 Кримінального кодексу цієї держави кримінальна відповідальність визначається як засудження від імені Республіки Білорусь за вироком суду особи, яка вчинила злочин, і застосування на підставі засудження покарання або інших заходів кримінальної відповідальності відповідно до цього Кодексу [165]. Ми приєднуємось до тих вітчизняних фахівців, які вважають, що така практика є позитивною, тому що вона, по-перше, сприяє формуванню єдиного професійного розуміння кримінальної відповідальності; по-друге, забезпечує паритет законодавчого відображення предмета (кримінальне правопорушення) та метода кримінально-правового регулювання (засоби реагування на вчинення кримінального правопорушення, основним серед яких є кримінальна відповідальність) [92, с. 92].

Відсутність законодавчого визначення кримінальної відповідальності та інших засобів реагування свідчить про брак такого паритету. Дійсно, поняття злочину та все, що з ним пов'язане (стадії, співучасть, множинність

тощо) широко представлені в тексті КК України. Натомість кримінальну відповідальність відображено у ньому фрагментарно, шляхом вживання таких зворотів, як «підстава кримінальної відповідальності» (ч. 1 ст. 2 КК України), «притягнення до кримінальної відповідальності» (ч. 3 ст. 2 КК України), «кримінальна відповідальність настає» (ст. 16 КК України), «кримінальній відповідальності підлягають» (ст. 22 КК України) та багато інших. Звідси й неоднакове розуміння її сутності, змісту, кримінально-правової природи, форм прояву тощо [92, с. 92].

Відомо, що в теорії існують десятки визначень кримінальної відповідальності, що відображають різні уявлення про цей засіб реагування на вчинення кримінального правопорушення. Більшість наявних доктринальних визначень кримінальної відповідальності зводять її до якихось інших кримінально-правових явищ (покарання, обов'язок, кримінально-правові відносини), не розкриваючи при цьому її власної сутності [24]. Звичайно, така ситуація не сприяє забезпеченню належної ефективності застосування цього засобу кримінально-правового реагування на вчинення злочину на практиці. У своєму дослідженні ми орієнтуємось на визначення цього явища, в якому воно не підміняється іншими, а демонструє власні сутність і зміст як «окреме кримінально-правове явище та відповідний йому кримінально-правовий інститут, в межах якого відбувається реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення, що полягає у здійсненні судом засудження правопорушника з обмеженням або позбавленням його певних благ чи без такого» [92, с. 93]. Наведене розуміння кримінальної відповідальності узгоджується з офіційним її визначенням, що міститься у рішенні КСУ від 27 жовтня 1999 року (справа про депутатську недоторканність) [154].

При цьому, як справедливо наголошується фахівцями, КСУ надає не лише визначення поняття зазначеного засобу кримінально-правового реагування, але й алгоритм його пізнання, структуру якого складають:

сутність, зміст, кримінально-правова природа, підстава та умови настання, форми існування кримінальної відповідальності [81, с. 53-54]. Саме за таким алгоритмом, на нашу думку, і слід пізнавати явище кримінальної відповідальності у кримінально-правових дослідженнях прикладного характеру, до числа яких належить і дослідження кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування.

Щодо першої складової вказаного алгоритму, *правової природи* кримінальної відповідальності, на наш погляд, слід наголосити щонайменше на двох положеннях. По-перше, варто ще раз підкреслити, що кримінальна відповідальність не є і, мабуть, ніколи не була одним єдиним засобом кримінально-правового реагування на вчинення правопорушення. Навіть недостатньо розвинені давніші правові системи містили певні альтернативи їй, скажімо помилування зловмисників, а згодом – амністії. По-друге, доцільно визначитися з тим, засобом реагування на які кримінальні правопорушення може бути кримінальна відповідальність: на усі без винятку чи лише на злочини? Останній аспект кримінально-правовою доктриною ще до кінця не з'ясовано, тому нам залишається орієнтуватись на існуючий в Україні законодавчий підхід до вирішення цього питання, згідно з яким кримінальна відповідальність застосовується виключно до фізичних осіб як суб'єктів вчинення злочину. Одним з аргументів на користь саме такого висновку слугує те, що застосування кримінальної відповідальності об'єктивно тягне за собою настання судимості, тому у випадках, коли кримінально-правова політика держави ставить завдання забезпечити відсутність судимості в результаті кримінально-правового реагування на певний вид правопорушень, кримінальна відповідальність за цей вид правопорушень не має запроваджуватись. У підсумку, погоджуючись з наявними з цього приводу висловлюваннями фахівців, можливим є висновок, що кримінально-правова природа кримінальної відповідальності, тобто

відповідь на запитання: «Чим вона є у кримінальному праві України?» полягає в тому, що така відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин, поряд з іншими засобами такого реагування» [81, с. 54]. Отже, кримінальна відповідальність має обмежену сферу свого функціонування. Нею не вичерпується весь арсенал засобів реагування на кримінальне правопорушення, існують й інші відносно неї засоби, про які йтиметься далі.

Суттєві досягнення вітчизняної теорії кримінального права слід відзначити у сфері пізнання сутності та змісту кримінальної відповідальності. У своєму дослідженні кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування ми орієнтуємось на двоєдине розуміння *сутності* кримінальної відповідальності: з об'єктивної сторони вона полягає в засудженні особи, яка вчинила злочин, обвинувальним вироком суду, а з суб'єктивної – в емоційно-психічному переживанні такого засудження особою [81, с. 54]. До предмета нашого дослідження включаємо лише об'єктивну сторону явища «кримінальна відповідальність», оскільки, як слушно зауважують фахівці, її «суб'єктивний аспект заслуговує самостійного дослідження в межах кримінальної психології» [81 с. 54].

Щодо *змісту* кримінальної відповідальності ми, спираючись на найновіші висновки теоретиків з цього приводу, вважаємо, що її обов'язковими ознаками є: 1) засудження особи, визнаної винною у вчиненні злочину, обвинувальним вироком суду (осуд особи і її вчинку); 2) судимість, як специфічний правовий стан засудженої особи. Перша ознака змісту кримінальної відповідальності, засудження особи обвинувальним вироком суду, полягає в офіційній негативній оцінці судом поведінки особи як злочинної, що виявляється не тільки в констатації злочинного характеру діяння, але й в осуді зловмисника, що сам по собі володіє певним каральним

потенціалом, адже офіційне визнання особи злочинцем та негативна оцінка вчиненого нею діяння ганьблять її в очах інших, принижують соціальний статус особи. Одне лише засудження без будь-яких обмежень статусу особи здатне викликати позитивні зрушення в її правосвідомості та справити превентивний вплив на інших» [81, с. 54]. Більше того, як зазначається в публікаціях з цього приводу, засудження, як правило, стає фактом біографії, який дуже довго не підлягає забуттю [155, с. 146], з чим важко не погодитись. А ось деякі інші судження щодо першої обов'язкової ознаки кримінальної відповідальності викликають сумніви. Зокрема, це назва розглядуваної ознаки: її часто іменують осудом замість засудження; наголос на тому, що осуд є формою кримінальної відповідальності, а не її обов'язковою ознакою тощо [23, с.96; 155, с.146]. Якщо з першим із них за певних умов можливо й погодитись, то друге судження виглядає надто категоричним і неточним. Засудження виступає не формою кримінальної відповідальності, а обов'язковою ознакою змісту такої відповідальності.

Стосовно іншої обов'язкової ознаки кримінальної відповідальності, *судимості*, як справедливо зазначається фахівцями, за наявного стану вітчизняного кримінального законодавства в частині регламентації ним явища судимості, можливо говорити лише з позиції *de lege ferenda*. Чинним кримінальним законодавством судимість такою ознакою поки що не визнається. Відомо, що за КК України (розділ XIII Загальної частини) судимість є наслідком покарання і з кримінальною відповідальністю має лише опосередкований зв'язок, що не зовсім адекватно відображає дійсність, адже, на думку вчених, з якою ми погоджуємось, судимість є природним наслідком не покарання, а засудження, тому кримінальної відповідальності без судимості не існує. Засуджена особа автоматично стає судимою, через що судимість має зайняти належне їй місце у змісті кримінальної відповідальності – стати обов'язковою її ознакою [81, с. 54]. Вважати судимість невідворотним наслідком засудження, а відтак ознакою

кримінальної відповідальності слід ще й тому, що судимість зумовлює посилення кари за рахунок різних правообмежень засудженого, яких, за висновком фахівців, існує не менше двохсот [144, с. 66]. Тому, законодавче визнання судимості обов'язковою ознакою кримінальної відповідальності сприяло б зникненню ілюзій безвідповідальності у випадках засудження зловмисника без призначення покарання (так зване звільнення від покарання) або при звільненні особи від його відбування.

Чи не найважливішою складовою алгоритму пізнання кримінальної відповідальності є підстави та умови її настання. При формуванні загального уявлення про *підстави* кримінальної відповідальності зазвичай виокремлюють її філософський та правовий аспекти. Як слушно зауважується фахівцями, зазначене обумовлюється тим, що «проблема підстав кримінальної відповідальності... потребує з'ясування відповідей на питання, чому і за що має наставати цей вид юридичної відповідальності...» [166, с. 145]. Відповідь на перше питання («чому») розкриває сутність філософського аспекту підстав кримінальної відповідальності, а на друге («за що») – юридичного їх аспекту. З точки зору діалектичного матеріалізму особа несе відповідальність тому, що вчинок нею було здійснено добровільно, тобто за наявності свободи її волі. Вказане і є філософською підставою кримінальної відповідальності.

Відповідь на питання «за що» має два відносно самостійні аспекти: фактичний та кримінально-правовий. Перший пояснює, за який факт об'єктивної дійсності настає кримінальна відповідальність. На думку фахівців, з якою Ми виходимо з того, що, вона настає за факт умисного чи необережного вчинення суспільно-небезпечного діяння, що спричинило суттєву шкоду особистості, суспільству чи держави або створило загрозу спричинення такої шкоди. Вказане і є фактичною підставою кримінальної відповідальності.

Щодо юридичного (кримінально-правовий) аспекту підстави кримінальної відповідальності в літературі існують різні підходи, аналіз яких виходить за межі предмета нашого дослідження. Ми лише констатуємо, що є прихильниками точки зору, що юридичною підставою є склад злочину, тобто сукупність визначених кримінальним законом об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують діяння, як злочин. При цьому наголошуємо, що згідно з ч. 1 ст. 2 КК України матеріально-правова підстава кримінальної відповідальності має ускладнений зміст. Вона включає в себе як фактичний, так і юридичний компоненти. Підставою кримінальної відповідальності визнано вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України.

Останнім часом дослідники феномену кримінальної відповідальності справедливо наголошують, що «крім матеріально-правової підстави настання кримінальної відповідальності, вказаної в ч. 1 ст. 2 КК України, існують і необхідні *умови* її настання, тобто обставини, що не будучи причиною кримінальної відповідальності, доповнюють таку причину, забезпечують її розвиток у результат – настання кримінальної відповідальності [81, с. 55].

Першою з таких умов законом називається доведеність винуватості особи у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 2 КК України); другою – відсутність факту застосування кримінальної відповідальності за той самий злочин на виконання принципу *non bis in idem* (ч. 3 ст. 2 КК України), а третьою – відсутність підстав для обов'язкового звільнення особи від кримінальної відповідальності, що означає наступне: кримінальна відповідальність може настати лише тоді, коли відсутня передбачена законом необхідність звільнення особи від кримінальної відповідальності [81, с. 55].

Завершальною складовою алгоритму дослідження кримінальної відповідальності є *форми* її існування. При цьому, звертає на себе увагу та обставина, що в публікаціях на цю тему частіше йдеться не про форми

відповідальності, а про форми її реалізації, а вказані явища при цьому ототожнюються [23 с. 93-97; 32 с. 103-106]. Ми з цього приводу поділяємо іншу точку зору: ототожнення форм кримінальної відповідальності та форм її реалізації – є некоректним. Раз існують два самостійні явища, кримінальна відповідальність та реалізація кримінальної відповідальності, мусять самостійно існувати і форми цих явищ. До речі, КСУ також оперує поняттям «форма кримінальної відповідальності», а не її реалізації. У згаданому його рішенні від 27 жовтня 1999 року зазначено: «Кримінальна відповідальність може мати не лише форму покарання. За вироком суду вона може зводитись ...до... звільнення від покарання ...» [154]. Отже, у названому вище рішенні КСУ фактично йдеться про дві форми кримінальної відповідальності: 1) засудження особи з призначенням покарання чи інших обмежень; 2) засудження особи без призначення їй покарання чи інших обмежень. Обидві вони піддаються розподілу на більш дрібні складові, про що йтиметься у третьому розділі роботи.

Дивно, що цього не помічають дослідники зазначеної проблеми. Одним із них, зокрема, зазначається, що КК України передбачені наступні форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) винесення обвинувального вироку суду, що не поєднується з призначенням будь-якого «заходу кримінального покарання» (кримінальна відповідальність у її «чистому» вигляді, не обтяжена...заходами кримінально-правового впливу)); 2) винесення обвинувального вироку суду, яким злочинцю призначається конкретна міра покарання і в якому водночас міститься рішення суду про (умовне або безумовне) звільнення особи від відбування призначеного їй покарання»; 3) призначення судом в обвинувальному вирокі покарання та ухвалення рішення про його реальне відбування [166, с.142-145]. Навряд чи це так, адже друга і третя з вище названих форм об'єднуються в одну за своїми сутнісними ознаками, головною серед яких є те, що обвинувальним вироком суду призначається покарання засудженому і обмежується його

статус. Перша ж форма не передбачає обмеження статусу засудженого, чим сутнісно відрізняється від іншої. Таким чином, існують визначені в КК України та в зазначеному вище рішенні КСУ обставини, що підтверджують існування не трьох, а двох форм кримінальної відповідальності в Україні, кожній із яких присвячується окремий підрозділ третього розділу нашого дослідження.

Охарактеризовану за запропонованим КСУ алгоритмом кримінальну відповідальність називають *ретроспективною* тому, що вона настає у зв'язку з подіями, що відбулись до її застосування. Кримінальна відповідальність є *негативною* для суб'єкта, який її зазнав, тому що наслідки вчиненого діяння (засудження обвинувальним вироком суду, обмеження або навіть позбавлення певних прав і свобод) важко назвати позитивними не викривляючи дійсності.

Пізнавальне та практичне значення має ще один поділ кримінальної відповідальності на види, а саме, на *потенційну* та *реальну*. Першою з них вважається вид і міра відповідальності, визначені санкцією конкретної статті Особливої частини КК України, безвідносно до реально вчиненого діяння. Реальною ж відповідальністю є засудження суб'єкта за фактично вчинений злочин із встановленням додаткових обмеженням його статусу чи без їх установлення. Потенційна відповідальність є прерогативою законодавця. Саме вона забезпечує диференціацію кримінально-правового реагування на злочинне діяння. Реальна відповідальність є сферою судової діяльності, адже саме цей орган кримінальної юстиції забезпечує індивідуалізацію кримінально-правового реагування на вчинення злочину.

Нарешті, пізнаючи явище кримінальної відповідальності слід зважати на те, що існує чимало прихильників так званої *позитивної* кримінальної відповідальності. Останню уявляють, як вид кримінальної відповідальності, що реалізується в межах регулятивних кримінальних правовідносин і становить форму виконання приписів кримінального закону, що

проявляється в усвідомленому дотриманні суб'єктом вимог кримінально-правової заборони або виконанні суб'єктом свого кримінально-правового обов'язку, чи у використанні ним свого суб'єктивного права, передбаченого нормою чинного закону України про кримінальну відповідальність (КК України). При цьому дехто з дослідників не прямо визнає існування цього виду кримінальної відповідальності, а виокремлює, поряд з негативним, позитивний аспект кримінальної відповідальності прихильно ставлячись при цьому до феномену «позитивна кримінальна відповідальність» [178, с. 15-29].

Поділяючи з цього приводу протилежну думку, висловлену значною кількістю фахівців, що так звана позитивна відповідальність має залишатись виключно у сфері філософського відображення та пояснення об'єктивної дійсності і не повинна поширюватись на сферу кримінального права, ми у своєму дослідженні розглядаємо кримінальну відповідальність виключно як кримінально-правовий засіб реагування на вчинення злочину. Саме в цьому полягає безпосередня роль кримінальної відповідальності. При цьому нами не ставиться під сумнів позитивний аспект такої відповідальності, тобто її здатність регулювати кримінально-правові відносини. Власне, саме для цього вона й існує у вітчизняному кримінальному праві, але таке регулювання здійснюється опосередковано, через реагування на факт кримінального правопорушення. Складовою предмета цього дослідження є інший аспект явища «кримінальна відповідальність», а саме – її безпосередній вплив на суб'єкта кримінального правопорушення. У свою чергу, вказане зумовлює необхідність пізнання кримінальної відповідальності саме у якості засобу протидії конкретному кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 204 КК України.

Суттєве практичне значення має поділ кримінальної відповідальності на такі її *форми*, як засудження з застосуванням додаткових обмежень щодо засудженого суб'єкта та засудження без застосування щодо нього таких

обмежень. Чому йдеться про *додаткові* обмеження? Маються на увазі обмеження, що не витікають з факту судимості, як обов'язкової ознаки змісту кримінальної відповідальності. Обмеження статусу засудженого, зумовлені судимістю, за своїм характером є основними, тому що мають наставати незалежно від волі суду, автоматично як результат засудження особи. Додаткові ж обмеження можуть визначатись і покладатись судом на засуджену ним особу окремо, як доповнення до судимості. Вказані форми кримінальної відповідальності заслуговують більш детального розгляду як різновиди кримінально-правового реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України.

3.2. Засудження із застосуванням додаткових обмежень як перша форма кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування

У практиці протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 204 КК України, відчутно переважає кримінальна відповідальність причому в найжорсткішій своїй формі – засудження з додатковим, крім судимості, обмеженням статусу засудженої особи. Згідно з чинним КК України таке засудження поділяється на наступні види 1) засудження з призначенням покарання без звільнення від його відбування (Розділи X та XI Загальної частини КК України); 2) засудження з призначенням покарання і звільненням від його відбування (Розділ XII Загальної частини; ст. 106 КК України); 3) засудження із застосуванням примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудних осіб (ч. 2 ст. 20 КК України); 4) засудження із застосуванням примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх правопорушників (ст. 105 КК України).

Два останні види цієї форми кримінальної відповідальності, а також звільнення від відбування покарання неповнолітніх за ст. 106 КК України в обвинувальних вироках за ст. 204 КК України не зустрічаються через певну специфіку цього злочину: його вчинення вимагає від суб'єкта достатньо високих психофізичних кондицій, належного рівня соціалізації і навіть значного життєвого досвіду, тому обмежено осудним та неповнолітнім вчинення такого злочину навряд чи під силу.

Розглянемо два види цієї форми кримінальної відповідальності, що зустрічаються в практиці протидії злочину, передбаченого ст. 204 КК України.

Перший її вид, *засудження з призначенням покарання без звільнення від його відбування*, набув найбільшого розповсюдження у провадженнях за статтею 204 КК України, незважаючи на те, що злочин, передбачений ч. 1 цієї статті до 2018 року відносився до злочинів невеликої тяжкості, а злочин, передбачений ч. 2 цієї статті – до злочинів середньої тяжкості. Виникає питання, чому суди обирали найбільш жорсткий вид кримінальної відповідальності навіть за частиною 1 цієї статті, помірно вдаючись до звільнення від його відбування? Висловимо гіпотезу, що причиною зазначеного стану є встановлене законодавцем покарання за цей злочин, а саме – штраф. Відомо, що держава заохочує суди за будь-яку ціну сприяти наповненню «казни». Частково це підтвердили й опитані нами правоохоронці та судді. На питання: «Чи не рідше застосовувалось би покарання без звільнення від його відбування за ч. 1 ст. 204 КК України, якби воно було не у виді штрафу, а в іншому виді?» позитивну відповідь дали більшість опитаних: 60% працівників податкових органів; 89 % прокурорів; 94 % слідчих та 95 науковців [Додаток Б-Г]. Отже, є підстави вважати, що якби на місці штрафу, постало б інше основне покарання, суди реально застосовували б його набагато рідше, ніж сьогодні, вдаючись до іншого виду кримінальної відповідальності першої форми, а саме, до засудження зі звільненням від

відбування покарання. Відомо, що покарання в Україні, якщо воно встановлене у санкціях статей не у виді штрафу, а у більш суворих видах, перестало домінувати в практиці його призначення, поступившись своїм лідерством засудженню зі звільненням від призначеного покарання.

Розгляд покарання за вчинення цього злочину за кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих обставин, продемонстрував дещо іншу ситуацію. Почнемо з останнього, з частини 3 статті 204 КК України. Законодавець визнав незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вчинене за особливо кваліфікуючих обставин, тяжким злочином і передбачив покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. В цілому, з таким законодавчим рішенням слід погодитись, адже йдеться про загрозу життю й здоров'ю невизначеної кількості людей – найвищої соціальної цінності за визначенням Конституції України (ст. 3). Але, на нашу думку, з огляду на тяжкість цього злочину доцільно передбачити й додаткове покарання за його вчинення. Пропонуємо доповнити санкцію частини 3 статті 204 КК України вказівкою на штраф як додаткове обов'язкове покарання. Наша пропозиція узгоджується з теоретичним та законодавчим уявленнями щодо штрафу як виду покарання. По-перше, штраф може застосовуватись як основне, так і додаткове покарання. По-друге, штраф – це грошове стягнення, що покладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України. По-третє, штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК України. До того ж, вона знаходить підтримку серед фахівців. На наше запитання «Чи вважаєте Ви, що санкцію ч. 3 ст. 204 КК доцільно доповнити штрафом у якості додаткового покарання?» стверджувальну відповідь надали: 97% працівників податкових органів; 98% прокурорів; 98% слідчих та 97% науковців.

Щодо інших додаткових покарань, таких як загальна конфіскація майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю, зазначимо, що на нашу думку їх не слід запроваджувати до ст. 204 КК України у якості додаткового покарання через їх архаїчність та сумнівність щодо їх відповідності Європейській конвенції з прав людини та Конституції України.

Стосовно такої кваліфікуючої ознаки цього злочину, передбаченої ч. 2 ст. 204 КК України, як його вчинення особою, яка раніше була засуджена за цією статтею (спеціальний рецидив), рішення законодавця не встановлювати позбавлення волі навряд чи є обґрунтованим. Хоча, як відомо, не суворість покарання забезпечує належне запобігання злочинам, а щось інше, все таки небезпечність вчиненого за вказаних обставин злочину вимагає більш жорсткої санкції. Особливо з урахуванням нашої пропозиції визнати кваліфікуючими обставинами цього злочину такі, як великий розмір аналогів підакцизних товарів, та його вчинення за попереднім зговором групою осіб. На нашу думку, санкція за вчинення цього злочину за названих обставин могла б набути наступного виду: обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років зі штрафом у розмірі від трьох до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повертаючись до невідворотності покарання зазначимо, що вона як один з кримінально-правових принципів взагалі останнім часом ставиться під сумнів. На думку фахівців, яку ми поділяємо, на зміну принципу невідворотності покарання, що останнім часом фактично культивується у виді принципу невідворотності кримінальної відповідальності, прийшов інший, більш гуманний та значно ефективніший принцип – *невідворотності кримінально-правового реагування на виявлені кримінальні правопорушення*. Відповідно до цього принципу, головним у протидії злочинності є обов'язкова правова реакція на виявлений факт вчинення кримінального правопорушення. А якою вона буде, є другорядним питанням, вирішення якого залежить від низки обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру

[90 с. 54]. Також слід визнати справедливість висновку й про те, що невідворотності покарання в Україні не залишилось місця навіть «на словах», а «на ділі» її не існувало ніколи і ніде. Незважаючи на свою зовнішню привабливість, цей принцип є надто жорстким. Через це, а також деякі інші обставини, головною з яких є латентність кримінальних правопорушень та обмеженість можливостей забезпечити стовідсоткову реакцію на вчинення злочину у виді його покарання він ніколи не дотримувався, залишаючись привабливою декларацією [90, с. 55].

Статті Особливої частини КК України містять не усі види першої форми кримінальної відповідальності, а лише найбільш популярний із них, яким є розглянуте вище покарання без звільнення від його відбування. Інші види обох форм кримінальної відповідальності, подібно тому, як це робиться з ознаками складу злочину, частково закріплені у статтях Особливої частини, а частково у статтях Загальної частини КК України. Це стосується й засудження з призначенням покарання за незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів зі звільненням від його відбування. Частину цього виду першої форми кримінальної відповідальності знаходимо в санкціях ст. 204 КК України, а частину – відображено у відповідних статтях Загальної частини КК України.

Вказаний вид засудження за чинним КК України має назву «звільнення від відбування покарання». Відомо, що назва будь-якого явища повинна найбільш повно відображати зміст останнього. Враховуючи те, що зміст явища, що нами характеризується утворюють: а) засудження особи, яка вчинила злочин, обвинувальним вироком суду; б) визначення у цьому вирокі виду і розміру покарання; в) рішення суду про недоцільність відбування всього чи частини призначеного покарання, його нинішня назва (звільнення від відбування покарання) частково відображає лише третю складову змісту цього явища. Зате назва «засудження з призначенням покарання зі звільненням від його відбування» відображає усі три його складові.

Будучи самостійним видом першої форми кримінальної відповідальності, зазначений вид засудження розподіляється на низку підвидів, що відображається у відповідних статтях розділу XII Загальної частини КК України. У свою чергу, підвиди такого засудження розподіляються на конкретні різновиди, кожному з яких присвячено статтю вказаного розділу, а одному з них, звільненню з випробуванням, навіть декілька статей (ст. ст. 75-78 КК України).

Здійснення такого засудження не регламентоване так розлого й чітко, як здійснення засудження з призначенням покарання без звільнення від його відбування в ст. 65-73 КК України. Роль своєрідних загальних засад засудження з призначенням покарання зі звільненням від його відбування виконує так званий складу його здійснення, розроблений теорією кримінального права. До змісту цього складу входять три елементи: передумова, підстава та умови його здійснення, причому для усіх видів і різновидів такого засудження спільною є лише передумова їх здійснення, а підстава та умови у кожного з них різні: вони закріплені у відповідних статтях розділу XII Загальної частини КК України.

На нашу думку, *передумовою* засудження з призначенням покарання зі звільненням від його відбування є недоцільність застосування щодо суб'єкта першого виду цієї форми кримінальної відповідальності, а саме – призначення покарання з його реальним відбуванням.

Щодо *підстави* розглядуваного тут виду засудження слід зазначити, що зазвичай нею є названа у відповідній статті розділу XII Загальної частини КК України причина доцільності застосування конкретного різновиду такого засудження. А *умовами* засудження з призначенням покарання та звільненням від його відбування виступають додаткові обставини формального характеру, визначені в законі, без яких підстава (причина) не зможе перерости в наслідок, тобто не здійсниться вказаний вид засудження.

Особливістю даного виду засудження є те, що деякі його різновиди реалізуються судом на підставі норм, визначених не лише в КК України але й на підставі законів про амністію чи актів помилування.

Стосовно розподілу такого засудження на *види* існують різні думки, але переважно вони різняться за вживаною термінологією. Важливо, щоб поділ такого засудження на види ґрунтувався на певних критеріях. Зокрема, залежно від того, правом чи обов'язком суду є засудження особи з призначенням покарання зі звільненням від його відбування (1) виокремлюють наступні його види: а) обов'язкове та б) необов'язкове (факультативне). До першого належать випадки, коли в КК України імперативно вказується, що особа, засуджена з призначенням покарання, підлягає звільненню від його відбування. Сюди відносяться звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України) та звільнення від відбування покарання за хворобою (ст. 84 КК України).

Другий вид репрезентують усі інші випадки, передбачені законом, коли особа лише може бути засуджена з призначенням покарання та зі звільненням від його відбування. Таких видів засудження переважна більшість.

Керуючись іншими критеріями поділу можливе виокремлення таких видів цієї форми кримінальної відповідальності, як: 1) засудження з остаточним звільненням від відбування покарання і 2) засудження з неостаточним звільненням від нього. Критерієм поділу в даному випадку виступає відсутність чи наявність відповідних умов, виконання яких забезпечує звільнення від відбування покарання. Найбільш розповсюдженим на практиці є другий вид з числа названих вище. Його передбачено статтями 75, 79 та 81 КК України. Особливо популярною в сучасних умовах є перша з названих статей. Нею передбачене засудження зі звільненням від відбування призначеного покарання з випробуванням. Лише успішне проходження

останнього забезпечує звільнення його від відбування призначеного покарання.

Нарешті, за таким критерієм як особливість законодавчого визначення розглядуваного нами виду засудження з додатковими обмеженнями статусу засудженого, слід назвати наступні його види, використовуючи законодавчу термінологію:

- 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням;
- 2) звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років;
- 3) звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку;
- 4) умовно-дострокове звільнення від відбування призначеного покарання;
- 5) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
- 6) звільнення від відбування покарання через хворобу;
- 7) звільнення, на підставі актів амністії та помилування.

Детальний розгляд кожного з них був би виходом за межі предмета нашого дослідження. Єдине, на чому слід загострити увагу, це те, що стосовно жодного з них був би необґрунтованим висновок щодо неможливості його застосування при засудженні за злочин, передбачений ст. 204 КК України. Жодних перепон, окрім визначених у складах застосування зазначених видів засудження, для цього не існує. Те ж саме стосується й можливого оновленого складу цього злочину, що пропонувався нами в попередньому розділі роботи.

Вказане, окрім іншого, свідчить про те, що арсенал засобів кримінально-правового реагування на зазначені злочинні діяння поза реальним відбуванням покарання багатий. Проблема в його розумному застосуванні. За нашими даними, майже у 30% випадків засудження за вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України застосовувався саме

другий вид першої форми кримінальної відповідальності, тобто засудження з призначенням покарання та із звільненням від його відбування. Це свідчить, що практика застосування другої форми кримінальної відповідальності в процесі реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України, демонструє типові для сучасної судової практики прояви кримінально-правового реагування на ненасильницькі злочини.

3.3. Засудження без застосування додаткових обмежень як друга форма кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування

Довгий час теорія і практика протидії злочинності не визнавали існування засудження без додаткових обмежень. Вважалося, що суди не можуть виносити обвинувальні вироки без призначення покарання, яке слугує додатковим обмеженням статусу засудженого поряд з основним, у ролі якого, як було встановлено в попередніх підрозділах, завжди об'єктивно виступає судимість, що суттєво обмежує можливості особи. Однією з причин такої ситуації є невдала назва цієї форми кримінальної відповідальності в розділі XII Загальної частини КК України, де йдеться про звільнення від покарання. Це вочевидь не відповідає дійсності, адже звільнитись можливо лише від призначеного судом покарання, а в даному випадку суд виносить обвинувальний вирок без призначення покарання. Зазначене дозволяє йменувати вказане явище не звільненням від покарання, а засудженням без призначення покарання. У вказаному розділі Кодексу названо чотири види такого засудження: 1) через неможливість вважати особу суспільно небезпечною (ч. 4 ст. 74 КК України); 2) у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК України); 3) засудження через хворобу (ч. 2 ст. 84 КК України); 4) неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст.

105 КК України). Ще один вид такого засудження названо в п. 8 постанови ПВСУ від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [148].

Враховуючи тяжкість злочинів, передбачених різними частинами ст. 204 КК України, а також характеристику суб'єктів їх вчинення, можна стверджувати, що друга форма кримінальної відповідальності (засудження без додаткового обмеження статусу засудженого), за наявності потреби в цьому, а також з урахуванням деяких інших обставин, здатна набути доволі широкого застосування. Під іншими обставинами ми розуміємо ставлення до зазначеної форми кримінальної відповідальності взагалі. Справа в тім, що вона, а також відповідний кримінально-правовий інститут, не отримали поки що належної уваги з боку представників кримінальної юстиції. Не зважаючи на те, що останнім часом зазначеній проблемі присвячено низку фундаментальних публікацій [22; 127; 141], належної ясності щодо так званого звільнення від покарання серед широкого загалу теоретиків і практиків не досягнуто. Результатом вказаної ситуації є те, що до цього часу не всі правники упевнені у тому, що винесення обвинувального вироку можливе і без призначення покарання. Далеко не всі з них чітко розмежовують звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання, а також відмежовують звільнення від покарання від звільнення від його відбування.

Отже, для вітчизняного кримінального права, ця форма кримінальної відповідальності поки що залишається незвичною. Про це свідчить і судова практика кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів: у практиці протидії цьому злочину нам не вдалося знайти жодного випадку звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК України). Подібна ситуація констатується фахівцями і стосовно реагування на вчинення інших злочинів. Зокрема в дисертаційному дослідженні, присвяченому

кримінальній відповідальності за вчинення одного із злочинів проти правосуддя зазначається, що за останній п'ятирічний період суд звернувся до такого виду кримінально-правового реагування як так зване звільнення від покарання лише один раз, та й то застосував його «з грубими порушеннями вимог антикримінального законодавства» [181, с. 143].

Те ж саме можливо стверджувати й про інші види цієї форми кримінальної відповідальності. Жодного випадку застосування у якості засобу реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України, звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ст. 49 КК України); звільнення від покарання через хворобу (ч. 2 ст. 84 КК України); постановлення обвинувального вироку без призначення покарання через відсутність можливості його застосування згідно з п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [148] виявити не вдалось.

Не останню роль у цьому відіграє фактор неналежної якості законодавчого регулювання вказаної форми кримінальної відповідальності. Починаючи з назви відповідного кримінально-правового інституту в розділі XII Загальної частини КК України і закінчуючи законодавчим визначенням кожного з видів цієї форми кримінальної відповідальності законодавець припускається термінологічних неточностей, що не сприяє забезпеченню його належної ефективності. Аналогічні претензії будуть справедливими і щодо теоретичного бачення цього явища з боку більшості вітчизняних криміналістів, особливо представників вищого ешелону кримінально-правової науки [141; 142]. Щоправда, останнім часом на кандидатському рівні кримінально-правової теорії почали висловлюватись думки, що більш адекватно відображають цей вид засудження без обмеження статусу засудженої особи: його називають засудженням без призначення покарання [15; 14].

Зміст засудження без обмежень статусу засудженої особи сьогодні знаходить своє відображення у двох кримінально-правових інститутах: звільнення від покарання (розділ XII Загальної частини КК України) та судимість (розділ XIII Загальної частини КК України). Останній із них ми називаємо лише для того, щоб підкреслити, що правильна назва цього явища дається у розділі XIII Загальної частини КК України, а не в розділі XII цієї частини Кодексу, який власне й мав би присвячуватись лише явищу засудження без призначення покарання. Саме в ч. 3 ст. 88 розділу XIII прямо йдеться про таке засудження. Як зазначено вище, лише в деяких публікаціях за вказаною темою цю форму кримінальної відповідальності називають засудженням без призначення покарання, що найбільш точно відображає сутність зазначеного явища. Вказаною термінологією будемо користуватись і ми в своєму дослідженні.

Назва ж цієї форми кримінальної відповідальності, що винесена в заголовок підрозділу, будучи синонімом засудження без призначення покарання, використовується нами при класифікації форм кримінальної відповідальності як антипод першій її форми – засудження з обмеженнями статусу особи. Отже, засудження без призначення покарання у розділі XII Загальної частини КК України названо звільненням від покарання. Погоджуючись з обґрунтованим запереченням проти цього, висловленим в літературі, ще раз наголошуємо, що звільнитись можливо лише від того, що вже настало, відбулось. В ситуації, що характеризується, покарання не настало, його не призначено, а тому й звільняти немає від чого. А от засудження без призначення покарання, а відповідно, й без обмежень статусу особи, має місце, тому це і обрано у якості назви зазначеного явища та відповідного кримінально-правового інституту.

Таке засудження набуває все більшого розповсюдження в практиці протидії злочинності, коли йдеться про вчинення нетяжких злочинів. Достатньо часто досягнення цілей кримінально-правового реагування

можливе без обмеження чи позбавлення особи, засудженої за вчинення злочину, певних прав чи можливостей. Тому призначення покарання, а тим більше його відбування, все частіше викликає сумніви щодо своєї ефективності, оскільки ускладнює або взагалі унеможлиблює ресоціалізацію особи, яка зазнала покарання. Місце покарання все частіше займає засудження без призначення покарання.

Значна кількість фахівців до недавнього часу заперечувала таку форму кримінальної відповідальності, вважаючи, що постановити обвинувальний вирок без покарання неможливо, оскільки це не відповідало б вимогам процесуального законодавства, зокрема, п. 6 ч. 1 ст. 324 КПК України 1960 року. Згідно з цим пунктом обов'язковим елементом обвинувального вироку були вид та міра покарання. Але вже у той час нормами матеріального права дозволялось винесення обвинувального вироку без призначення покарання. Так, у ч. 3 ст. 88 КК України прямо зазначалось про осіб, «засуджених за вироком суду без призначення покарання».

Чинним КПК ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання прямо дозволяється ч.1 ст. 377. Окрім іншого, запровадження зазначеної форми кримінальної відповідальності підтвердило відсутність принципу невідворотності покарання. Як влучно заявляється в літературі, на її місце прийшла «епоха» невідворотності кримінально-правового реагування на вчинення злочину [90, с. 53-54].

Засудження без призначення покарання, як і попередня форма кримінальної відповідальності, здійснюється за наявності комплексу визначених законом обставин, що називають складом здійснення такого засудження. До нього доцільно включати три обставини: передумову звільнення, підставу та умови його здійснення. З приводу першого елемента складу засудження без призначення покарання, його передумови, висловимо гіпотезу, що таким є факт вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого ст. 204 КК України одним із вказаних у ній способом. Саме ця

обставина зумовлює питання, як реагувати на вчинене діяння – застосовуючи кримінальну відповідальність чи інші кримінально – правові засоби? З цього приводу в літературі рідко висловлюються фахові думки, а якщо це й трапляється, погодитися з ними важко.

Так, вчинення злочину надто віддалене від моменту засудження без призначення покарання, тому не може включатись до складу такого засудження. Напроти, вчинення злочину є, так би мовити, першопричиною будь-якої форми кримінально-правового реагування, а не лише тієї, що розглядається.

Не може бути передумовою зазначеного виду кримінальної відповідальності й засудження особи судом, тому, що воно складає саму сутність цього виду відповідальності. Засудження, тобто негативна оцінка злочинного діяння і суб'єкта його вчинення, що висловлюється в обвинувальному вирокі суду, є елементом змісту цього виду кримінальної відповідальності, тобто включене до неї.

Важко погодитися з тим, що передумовою засудження без призначення покарання є недоцільність або неможливість застосування щодо особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину, інших форм кримінально-правового реагування на вчинене кримінальне правопорушення через наявність визначених законом обставин. Така недоцільність а інколи й неможливість ставить на порядок денний питання, «що робити з особою, винуватою у вчиненні злочину, стосовно якої недоцільно або неможливо призначити покарання, а звільнити від кримінальної відповідальності також недоцільно чи неможливо через певні обставини»? Зазначена передумова є єдиною для усіх видів засудження без покарання. Відповідь на щойно сформульоване питання така: за наявності визначених законом підстави та умов, таких осіб потрібно засуджувати без призначення їм покарання.

Щодо підстави застосування цієї форми кримінальної відповідальності, такою ми схильні вважати головну, сутнісну обставину, що є причиною її

застосування, яка породжує необхідність застосування такої форми кримінальної відповідальності. Вона дає відповідь на питання: «Чому засуджуючи дану особу призначати їй покарання недоцільно»? Єдиної підстави для застосування усіх видів звільнення не існує. У кожного з них вона своя. Ми розглянемо їх стосовно кожного з видів засудження без призначення покарання.

Останнім елементом у складі засудження без призначення покарання є умови його здійснення. На відміну від підстави, такими умовами є обставини формального характеру, що визначені у відповідних статтях КК України, без яких навіть за наявності передумови та підстави засудити особу без призначення їй покарання, неможливо.

Як видно з кримінально-правової характеристики засудження без призначення покарання, воно цілком можливе щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 204 КК України, причому за наявності як основного, так і кваліфікованого складу цього злочину, але суди не використовують цей вид другої форми кримінальної відповідальності у практиці протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів. Як зазначалось вище, причиною цього є неналежне законодавче відображення цього виду засудження. В самій назві ст. 74 КК України, а також у тексті її ч. 4 йдеться про звільнення від покарання, коли насправді звільняти немає від чого, адже покарання у цьому випадку не призначається взагалі. Щоб виконати «букву закону», тобто звільнити від покарання, суд у зазначеному провадженні спочатку мав би призначити покарання, а потім звільнити від нього засудженого, як вимагає чинний закон. Але в такому випадку має місце зовсім інше кримінально-правове явище – засудження до покарання зі звільненням від його відбування.

З метою виправлення ситуації, що склалась навколо зазначеної форми кримінальної відповідальності слід вжити невідкладних заходів щодо удосконалення змісту розділу XII Загальної частини КК України.

Частиною 5 ст. 74 КК України передбачено можливість так званого звільнення від покарання за наявності підстави, визначеної у ст. 49 КК України, а саме: у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Одразу постає запитання щодо конкуренції зазначених кримінально-правових норм. Ми погоджуємось з висновком, що можливість засудження без покарання за правилами ст. 49 КК України настає тоді, коли строки давності притягнення до кримінальної відповідальності закінчуються не в період проведення досудового слідства, а під час судового провадження, що зазвичай закінчується винесенням вироку. Зазначене є умовою застосування цього виду засудження. У вказаній у ч. 5 ст. 74 КК України ситуації суд виносить обвинувальний вирок, але з огляду на те, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності закінчились, постановляє його без призначення покарання.

Але в ситуації що витікає зі змісту ч. 4 ст. 286 КПК України «якщо під час здійснення судового провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання». А відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України, суд у таких випадках має своєю ухвалою закрити кримінальне провадження та звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Звідси, засудити обвинуваченого без призначення покарання можливо лише у тому випадку, коли під час розгляду провадження в суді закінчились строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, та від жодної із сторін кримінального провадження не надійшло клопотання про її звільнення від кримінальної відповідальності. Отже відсутність зазначеного клопотання є ще однією умовою засудження без призначення покарання.

У ч. 5 ст. 74 КК України зазначено, що особа може за вироком суду бути звільнена від покарання, але назвати цей вид засудження

факультативним у загально відомому сенсі цього поняття, мабуть, неможливо. Суд у цьому випадку не вирішує питання засудити особу з призначенням покарання чи без цього. Цей вид засудження є факультативним у тому сенсі, що за наявності підстави та умови, визначених у ч. 5 ст. 74 КК України, суд або засуджує особу без покарання, або відмовляється від її засудження взагалі.

Зазначений вище другий вид другої форми кримінальної відповідальності цілком можливий і при засудженні особи за ст. 204 КК України за наявності визначеної у ч. 5 ст. 74 підстави та сформульованих кримінально-правовою доктриною умов, але статистичні дані про застосування цього виду засудження відсутні. Ще одним видом засудження без призначення покарання є таке засудження *через хворобу*. За своєю назвою ст. 84 КК України мала б визначати виключно те, що ми називаємо засудженням без призначення покарання, як і частини 4 та 5 ст. 74 КК України. Але в ній переважно йдеться зовсім про інше – про звільнення від відбування призначеного покарання, як один з видів другої форми кримінальної відповідальності. Виняток становить ч. 2 ст. 84 КК України. Керуючись нею можна не тільки звільнити особу від відбування призначеного покарання, але й засудити без призначення покарання, адже в ній зазначається, що особа, яка після вчинення злочину захворіла на іншу (крім психічної) тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання. За нашою термінологією – засуджена без його призначення. Перелік таких хвороб міститься в додатку 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України №1348/5/572 від 15.08.2014 р. [145].

Однак, відповідно до ч. 2 ст. 84 КК України сам факт захворювання на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, не створює підстави для засудження без призначення покарання. Для цього потрібне рішення суду

про те, що відповідна хвороба перешкодить відбуванню особою покарання, тому призначати його нераціонально. З урахуванням тяжкості вчиненого злочину, характеру захворювання особи засудженого та інших обставин справи, а також за наявності висновку суду про нераціональність призначення покарання в умовах неможливості його відбування й обумовлює прийняття такого рішення. У зазначеному випадку спостерігається певна непослідовність законодавця: з одного боку він надає право засудити особу без призначення покарання тому, що вона його все рівно не зможе відбувати через критичний стан соматичного здоров'я, а з іншого, обумовлює таку можливість додатковими обставинами, ніби їх відсутність змінить ситуацію зі здоров'ям особи на краще. Жодні «обставини справи», про які йдеться в ч. 2 цієї статті не міняють ситуацію, що характеризується словами «хвороба, що перешкоджає відбуванню покарання». Отже, єдиною підставою зазначеного виду засудження має визначатись в законі наявність у засудженої особи тяжкої несихічної хвороби, що унеможливує відбування покарання.

Далі, з незрозумілих причин законодавець у ч. 2 ст. 84 КК України часом виникнення цієї хвороби визнав період «після вчинення злочину», що, до речі, є умовою такого засудження. Оскільки час вчинення злочину жодним чином не впливає на визначення характеру хвороби, що перешкоджає відбуванню покарання, слід у законі зазначити, що на засудження без покарання може претендувати й особа, яка страждала на зазначену хворобу і до вчинення злочину. Головним тут виступає наявність соматичної хвороби, що унеможливує відбування покарання. Цей вид «звільнення» стосується лише строкових покарань, про що свідчить зміст ч. 2 ст. 84 КК України, у якому йдеться лише про відбування покарання, що характерно для строкових його видів. Від нестрокових видів покарання, а таким якраз і є штраф у санкції ст. 204 КК України, суд не може звільнити особу за ч. 3 ст. 84 КК України, оскільки штраф як вид покарання не

відбувається, а виконується у встановленому кримінально-виконавчим законодавством порядку (ст. 49 КВК України).

Засудження без призначення покарання за наявності визначених у ч. 2 ст. 84 підстави та умов, є цілком можливим при засудженні особи за ст. 204 КК України.

Висновки до розділу 3

1. Кримінальна відповідальність як засіб кримінально-правового реагування на вчинення злочину полягає в засудженні фізичної особи обвинувальним вироком суду, що набув чинності, зумовлюючи стан судимості такої особи з визначенням додаткових обмежень її статусу чи без такого визначення.

2. Провідне місце серед форм кримінальної відповідальності за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування належить першій її формі – засудженню із застосуванням додаткових обмежень. З числа визначених КК України видів зазначеної форми кримінальної відповідальності, в практиці протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів зустрічаються лише два: 1) засудження з призначенням покарання без звільнення від його відбування (Розділи X та XI Загальної частини КК України); 2) засудження з призначенням покарання зі звільненням від його відбування (Розділ XII Загальної частини КК України).

3. У провадженнях за статтею 204 КК України найбільшого розповсюдження набув *перший* з названих вище вид цієї форми кримінальної відповідальності, незважаючи на те, що злочин, вчинений за обставин, передбачених її частинами 1 і 2 не є тяжким. Причинами зазначеного є: а) безальтернативні санкції у ст. 204 КК України; б) визнання єдиним покаранням у перших двох її частинах штрафу, який у сучасних умовах хронічного бюджетного дефіциту зазвичай виконується реально.

4. Розгляд покарання за вчинення цього злочину за особливо кваліфікуючих обставин (ч. 3 ст. 204 КК України) також демонструє перевагу першої форми кримінальної відповідальності над іншими, що в цілому не викликає заперечень, адже йдеться про тяжкий злочин за винятком одного – з огляду на тяжкість злочину доцільно передбачити й додаткове покарання за вказаною частиною цієї статті, а з огляду на його корисливу спрямованість таким покаранням міг би бути штраф. При цьому конфіскацію легально набутого майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у якості додаткового покарання недоцільно запроваджувати до санкції вказаної норми через їх архаїчність та сумнівність з точки зору відповідності Європейській конвенції з прав людини та Конституції України.

5. За вчинення некваліфікованого злочину, ознаки якого, як зазначалось у попередньому розділі, доцільно сформулювати в ч. 2 ст. 204 КК України, пропонується покарання у виді штрафу в розмірі від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи обмеження волі на строк від одного до трьох років зі штрафом у розмірі від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За вчинення кваліфікованих злочинів, ознаки яких, як зазначалось у попередньому розділі, доцільно сформулювати в ч. 3 ст. 204 КК України, пропонується покарання у виді обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років зі штрафом у розмірі від трьох до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За вчинення особливо кваліфікованих злочинів, ознаки яких, як зазначалось у попередньому розділі, доцільно сформулювати в ч. 4 ст. 204 КК України, пропонується покарання у виді позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років зі штрафом у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

6. Загальною частиною КК України встановлено біля десяти різновидів *другого* виду першої форми кримінальної відповідальності, а саме – засудження з призначенням покарання зі звільненням від його відбування. Усі вони цілком допустимі як засоби кримінально-правового реагування на злочин, передбачений ст. 204 КК України, але через специфіку складу цього злочину та обмеженість санкцій за його вчинення вони майже не застосовуються. Виключення складає засудження із звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), що набуло певного поширення в судовій практиці.

7. Жоден з числа існуючих видів другої форми кримінальної відповідальності (засудження без застосування додаткових обмежень) не набув широкого розповсюдження у практиці протидії злочину, передбаченому ст. 204 КК України через неоднозначне розуміння кримінально-правової природи цих засобів реагування на вчинення кримінальних правопорушень, обумовлене їх недосконалою законодавчою регламентацією.

За умови належного ставлення судів до індивідуалізації кримінально-правового реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України, усі види такого засудження цілком можливі для застосування.

РОЗДІЛ 4.

ІНШІ ЗАСОБИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТОВАРАМИ У СФЕРІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

4.1. Загальна характеристика інших засобів кримінально-правового реагування

Специфіка кримінально-правової природи інших засобів кримінально-правового реагування полягає в тому, що вони є самостійною групою таких засобів, яка не включається до змісту кримінальної відповідальності. Зазначене відображено у самій назві цих засобів: вони є іншими по відношенню до кримінальної відповідальності і саме у такій якості вони досліджуються в теорії кримінального права [47; 79]. Оскільки обов'язковими ознаками кримінальної відповідальності ми визначили засудження особи за вчинення злочину та судимість, як наслідок такого засудження, можемо стверджувати, що іншим засобам кримінально-правового реагування ні засудження, ні судимість не притаманні.

В теорії висловлюються й альтернативні думки щодо кримінально-правової природи інших засобів кримінально-правового характеру та їх відмежування від кримінальної відповідальності. Популярною є точка зору, щодо визнання «водорозділом» між ними такого явища, як кара за вчинене кримінальне правопорушення. Як зазначає А.М. Яценко, «усі заходи кримінально-правового характеру... можна поділити на каральні та некаральні». До каральних заходів кримінально-правового характеру він відносить усі покарання, а некаральні заходи включають у себе: 1) некаральні заходи через які реалізується кримінальна відповідальність; 2) заходи які реалізуються поза межами кримінальної відповідальності [185, с. 41]. Схожу

позицію з цього питання відстоює Ю.А. Пономаренко, зазначаючи, що покарання відносять до сфери кримінальної відповідальності, а примусові заходи медичного та виховного характеру, а також обмежувальні заходи (ст. 91-1 КК України) – до інших засобів [144, с. 63].

Вцілому не заперечуючи проти такої постановки питання, все ж наголосимо, що запропонований варіант розмежування не досить чіткий та надійний. По-перше, він не спрацьовує стосовно примусових заходів медичного та виховного характеру, адже вони мають подвійну кримінально-правову природу: в одних випадках відносяться до кримінальної відповідальності, коли застосуються до суб'єктів злочину, а в інших – до інших засобів, коли застосовуються щодо неосудних та малолітніх. По-друге, про відсутність універсальності цього критерію свідчить те, що віднесення до числа «інших» встановлених законом засобів реагування щодо юридичних осіб здійснюється за зовсім іншим критерієм – за об'єктом щодо якого їх застосовують (фізична чи юридична особа).

Відсутність єдиного критерію відмежування кримінальної відповідальності від інших засобів реагування на кримінальне правопорушення зумовлює наявність у кримінально-правовій доктрині різних точок зору щодо кількості інших засобів реагування. Викладене у першому розділі роботи наше розуміння співвідношення між кримінальною відповідальністю та «іншими засобами», засноване на критерії наявності/відсутності засудження та судимості, зобов'язує нас вважати іншими засобами кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення наступні: 1) «звільнення» від кримінальної відповідальності; 2) обмежувальні заходи (ст. 91-1 КК України); 3) примусові заходи медичного характеру щодо неосудних; 4) примусові заходи виховного характеру щодо малолітніх; 5) примусове лікування; 6) спеціальну конфіскацію; 7) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Ще одним видом інших засобів мали б стати кримінально-

правові стягнення щодо суб'єктів кримінальних проступків, якщо такі буде запроваджено до КК України, але через певні обставини суб'єктивного характеру це навряд чи станеться і засобом реагування на вчинення проступків буде визнана кримінальна відповідальність у виді покарання, що поставить під сумнів саму ідею запровадження кримінальних проступків в Україні.

Вивчення судової практики застосування ст. 204 КК України продемонструвало, що з названих вище засобів до суб'єктів незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів застосовуються лише два: перший («звільнення» від кримінальної відповідальності) та передостанній (спеціальна конфіскація). Не існує жодних перепон для застосування й останнього з числа названих засобу (заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб), але судова практика поки що не демонструє подібних випадків.

Нещодавно запроваджені до КК України обмежувальні заходи (розділ XIII-І Загальної частини) взагалі стосуються зовсім інших правопорушень, а випадків застосування стосовно неосудних чи малолітніх суб'єктів діяння, передбаченого ст. 204 КК України, примусових заходів відповідно медичного чи виховного характеру чи примусового лікування нами не виявлено. Пояснюємо це тим, що специфіка вчинення такого діяння вимагає від його суб'єкта здорової та стійкої психіки, достатнього життєвого досвіду, характерного для повністю осудних та повнолітніх, а також відсутності соціально небезпечних хвороб. Для суб'єктів з протилежними психофізичними даними навряд чи до снаги наладити незаконне масове виробництво аналогів підакцизних товарів або вчиняти інші дії, передбачені ст. 204 КК України. З огляду на вказане, зосередимось на дослідженні лише тих засобів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування, що застосовуються та можуть

застосовуватись у найближчому майбутньому в практиці протидії цьому кримінальному правопорушенню.

Першим із них є так зване *звільнення від кримінальної відповідальності*. На питання: «Чому так зване?» переконливу відповідь вже сформульовано дослідниками цього явища [84, с. 106]. Ми погоджуємося з тим, що звільнитися від будь-чого можливо лише тоді, коли воно вже настало, відбулося. В ситуації, що розглядається, кримінальна відповідальність ще не настала і ніколи не настане, а законодавець вважає, що від неї можливо звільнитись, що вочевидь не відповідає істині. Вказане викликає сумніви щодо правильності законодавчої назви цього засобу реагування на кримінальне правопорушення.

Отже, попри значну кількість досліджень, присвячених вказаному засобу кримінально-правового реагування, залишаються дискусійними декілька аспектів його розуміння, починаючи з сумнівів щодо точності його законодавчої назви [84, с. 105] і доцільності збереження в арсеналі засобів кримінально-правового реагування [16; 184, с. 42]. та закінчуючи визнанням його ефективним сучасним засобом реагування на прояви злочинності [8; 21; 53; 83; 85; 89].

Дослідження цієї форми кримінально-правового реагування на вчинення злочину зазвичай здійснюється за алгоритмом, схожим на алгоритм пізнання змісту кримінальної відповідальності: сутність та зміст цього явища, його кримінально-правова природа, юридичний склад здійснення та кримінально-правові наслідки застосування [91, с. 286-290].

Почнемо з *сутності* та *змісту* «звільнення» від кримінальної відповідальності. Знаходимо їх в офіційному визначенні цього явища, що «потрапило» до тексту постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [147] з відомої монографії Ю.В. Бауліна, присвяченої вказаній проблемі [8, с. 58]

та стало аксіоматичним для практичного застосування кримінального закону в цій частині [131, с. 135]. У п. 1 названої постанови ПВСУ зазначено, що звільненням від кримінальної відповідальності є відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених у КК України, в порядку, встановленому КПК України. Оцінюючи вказане визначення звертаємо увагу на те, що ототожнення у ньому звільнення з відмовою від застосування є не зовсім коректним, адже звільнення і відмова – це самостійні явища, що характеризуються власними змістами. Наполягання на тому, що «звільненням» є «відмова» нівелює вказану очевидність. Крім того, застосовуючи «відмову» як форму реагування на вчинене суспільно небезпечне діяння, що містить склад злочину, суб'єкти кримінальної юстиції (прокурор, суд) створюють ілюзію відсутності такого реагування. У масовій свідомості відмова від застосування кримінальної відповідальності ототожнюється з відсутністю будь-якого впливу на суб'єкта такого діяння. Намагання знайти заміник звільненню від кримінальної відповідальності в ситуації, коли таке звільнення неможливе, зрозуміла. Дійсно, відмовитись можна від чогось потенційно можливого, а звільнитись – від чогось реального, що вже відбулось чи настало. Кримінальна відповідальність при так званому звільненні від неї ще не настає, тому й звільнитись ще немає від чого. В ситуації, передбаченій статтями розділу IX Загальної частини КК України, має йтися про щось інше, а не про звільнення від відповідальності чи про відмову від її застосування.

Точне визначення явища, названого законодавцем «звільнення» від кримінальної відповідальності неможливе без попереднього з'ясування його *кримінально-правової природи*. Щодо останньої в теорії висловлювались різні судження, ґрунтовний огляд яких здійснено Ю.В. Бауліним [7, с. 341-342] – від визнання такого звільнення формою реалізації кримінальної

відповідальності до ототожнення його з юридичним фактом, що припиняє кримінальне провадження. З останнім, доречи, можна було б погодитись, якби йшлося про кримінально-процесуальну природу цього явища. Саме так уявляє її законодавець, визнаючи звільнення від кримінальної відповідальності однією з форм припинення кримінального провадження. Але до визначення кримінально-правової, тобто матеріально-правової природи цього явища зазначене не має стосунку. Не може бути таке звільнення й формою реалізації кримінальної відповідальності, тому що самої відповідальності при цьому ще не виникає. Подібне розуміння природи звільнення суперечило б наведеним нами вище уявленням про саму кримінальну відповідальність як передбачене законом та здійснюване судом засудження особи за вчинений злочин з визначенням виду та міри обмежень прав і свобод засудженого, установлених законом, індивідуалізованих судом та здійснюваних кримінально-виконавчими органами держави чи без визначення жодних обмежень. Важко не погодитись з висновком, що звільненням від кримінальної відповідальності фактично є те, що в чинному законодавстві названо звільненням від відбування покарання. Це справді звільнення від визначеної судом і вже покладеної на суб'єкта кримінальної відповідальності, але звільнення не в повному її обсязі, а лише частково, адже від засудження суб'єкт при цьому не звільняється. З огляду на сутність і зміст кримінальної відповідальності, викладені в попередніх розділах, повністю звільнитися від неї, мабуть, взагалі неможливо. Єдиним випадком повного звільнення від застосованої до суб'єкта кримінальної відповідальності, за висновком фахівців, є хіба що його повна реабілітація [91 с. 287]. Вже через одне це доцільно змінити назву засобу реагування на вчинення кримінального правопорушення, що іменується в законі звільненням від кримінальної відповідальності.

З огляду на сутність і зміст кримінальної відповідальності, а також охарактеризований у першому розділі роботи механізм її застосування

(притягнення до неї; покладання та реалізація), можна вважати, що так зване звільнення від неї за своєю кримінально-правовою природою є іншою, в порівнянні з кримінальною відповідальністю, формою реагування на злочинне діяння. Що ж це за форма? На це запитання в теорії кримінального права існує обґрунтована відповідь. Зводиться вона до того, що в такій ситуації звільнення відбувається не від самої відповідальності, яка ще не виникла й ніколи не виникне, а від реально існуючого стану притягнутості особи до такої відповідальності. Більш благозвучно це явище могло б називатися звільненням від притягнення до кримінальної відповідальності [91 с. 288]. В подальшому викладі матеріалу ми користуємось саме вказаним поняттям як таким, що адекватно відображає ситуацію в зазначеній сфері кримінально-правової дійсності.

Перше, на що слід звернути увагу, це те, що при звільненні від притягнення до кримінальної відповідальності складається менше враження, що вчинене суспільно небезпечне діяння залишається без кримінально-правових наслідків. Насправді такий наслідок має місце. Він проявляється в державно-правовій реакції на антисоціальний вчинок у виді спочатку притягнення суб'єкта до кримінальної відповідальності, а потім у припиненні такого притягнення або, що одне й те ж, у звільненні від нього. В пам'яті звільненої особи, а також оточуючих, подібна реакція на злочинний вчинок залишається надовго, тим більше, що таке звільнення з процесуально-правового боку є таким, що не реабілітує особу через її протиправне діяння. Отже, незважаючи на відсутність засудження особи в результаті її звільнення від кримінальної відповідальності, певний спеціально-превентивний та загально-превентивний вплив такого звільнення відбувається.

За чинними КК України звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності поділяють на два види: загальне та спеціальне, залежно від того, приписами якої частини Кодексу вона регламентується. Оскільки щодо незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування у ст.

204 КК України спеціального звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено, розглянемо можливі види загального звільнення від неї. Відомо, що таке звільнення поділяється на види за різними критеріями. Зокрема, в залежності від того, суд має право чи він зобов'язаний звільнити особу від притягнення до кримінальної відповідальності, є можливим виокремлення таких видів звільнення, як обов'язкове та необов'язкове.

Крім того, доктрина традиційно розподіляє таке звільнення на безумовне та умовне, що нагадують відповідні види звільнення від відбування призначеного покарання: і тут, і там критеріями виокремлення цих видів звільнення називають відсутність або наявність певних умов, виконання яких дозволяє здійснити таке звільнення. Більшість видів звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності визначені в законі як безумовні. Умовними названо лише звільнення з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації (ст. 47 КК України) та звільнення неповнолітнього із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України). У зазначених випадках особа звільняється від кримінальної відповідальності за умови, що впродовж певного строку вона буде поводити себе так, як визначено у вказаних статтях, інакше може зазнати кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин.

Щодо *складу* звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності слід зазначити, що ми є прихильниками чіткого розподілу в його структурі передумови, підстави та умови звільнення, відповідно до якого *передумовою* звільнення є обставина, що надає лише можливість ставити питання про таке звільнення; *підстава* – це причина звільнення, а *умови* – додаткові формалізовані обставини, що сприяють «розвитку» цієї причини в результат. При цьому єдиною його складовою, що є загальною для усіх видів такого звільнення, можна вважати *передумову* його здійснення. Такою є вчинення суб'єктом суспільно небезпечного діяння, передбаченого

Особливою частиною КК України. Єдиної *підстави* для звільнення загалом, а також для окремих його видів не існує; кожен випадок звільнення має свою підставу, визначену законом. Крім підстави, необхідно встановлювати й умови звільнення, тобто факультативні елементи складу його здійснення, певні обставини формального характеру, встановлені законом, скажімо, тяжкість діяння, відсутність його повторності чи судимості за його вчинення тощо [91, с. 292].

Як слушно зауважують дослідники проблеми кримінально-правового реагування на прояви злочинності, в публікаціях на тему звільнення від відповідальності рідко знайдеш чітке виокремлення зазначених елементів складу такого звільнення, особливо розмежування підстав та умов його здійснення, однак вирішення цього питання є важливим для розвитку понятійного апарату кримінально-правової науки і гарантією дотримання закону [91, с. 292]. Тому в подальшій характеристиці звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності як засобу реагування на окремі випадки незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, на відміну від традиційного змішування елементів складу звільнення від кримінальної відповідальності, дотримано їх чіткий розподіл на передумову, підставу та умови.

Щойно здійснене нами з'ясування загальних питань звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності дозволяє в наступному підрозділі розглянути можливість його застосування щодо незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів.

Тепер, про *спеціальну конфіскацію*. Цей засіб кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення, як результат євростремлінь держави, було запроваджено в Україні 18 квітня 2013 року [41]. Певний час кримінально-правова природа спеціальної конфіскації була невизначеною. Її «розмістили» в розділі XIV Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру», але вона все частіше почала

зустрічатись і в санкціях багатьох кримінально-правових норм Особливої частини КК України. За таких обставин неможливо було збагнути, така конфіскація є складовою змісту кримінальної відповідальності чи інших засобів реагування на кримінальні правопорушення? До того ж, група теоретиків пророкувала спеціальній конфіскації кримінально-процесуальну долю, вважаючи її засобом кримінально-процесуального характеру, що випадково опинився у лоні кримінального права [9, с. 33; 123, с. 411; 129, с. 24].

Ще більш цікава ситуація склалась зі спеціальною конфіскацією в санкції ст. 204 КК України. З її появою в КК України як самостійного засобу реагування на кримінальне правопорушення, законодавець включив її до санкції цієї статті. При цьому, поряд з власне спеціальною конфіскацією у її ч. 3 йшлося ще й про *вилучення та знищення* вироблених товарів, тобто про засіб реагування взагалі не властивий кримінально-правовому забезпеченню протидії злочинності. Зазначене можливо пояснити багатолітньою традицією користатись лише одним засобом кримінально-правового реагування – кримінальною відповідальністю, причому переважно у виді покарання. До появи під впливом глобалізаційних процесів інших форм такого реагування вітчизняна кримінально-правова система виявилась не готовою, звідки й така незвична санкція у ст. 204 КК України.

Згодом все стало на свої місця. Усвідомивши кримінально-правову природу спеціальної конфіскації та її відмінність від конфіскації як виду додаткового покарання, законодавець привів санкції кримінально-правових норм, у тому числі й передбачену ст. 204 КК України, до належного стану, тобто виключив із них вказівку на спеціальну конфіскацію та інші не властиві покаранню положення. Але «нормальний» стан санкції вказаної статті тривав недовго. Вже у 2018 році текст ст. 204 КК України було в черговий раз змінено, причому цього разу не на краще, а навпаки: спеціальна конфіскація знову стала різновидом покарання, а разом з нею повернувся до

вказаної статті і такий нехарактерний для кримінального права засіб реагування на кримінальне правопорушення, як знищення визначених предметів.

Незважаючи на нестабільність законодавчої позиції, можна стверджувати, що *кримінально-правова природа* спеціальної конфіскації полягає у тому, що вона є видом інших відносно кримінальної відповідальності засобів кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень [37, с. 122]. Підстави й умови застосування цього засобу кримінально-правового реагування на вчинення діяння, передбаченого ст. 204 КК України, та інші складові кримінально-правової характеристики спеціальної конфіскації розглядаються в окремому підрозділі цього розділу роботи.

Ще одним засобом кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, який поки що не зустрічається в практиці протидії цьому правопорушенню, але в перспективі може набути широкого розповсюдження, є так звані *заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб*, які насправді є засобами реагування на деструктивну позицію таких осіб у відповідних сферах життєдіяльності суспільства. Як зазначається в літературі, найбільш масовими є правопорушення юридичних осіб у сфері підприємницької діяльності [46, с. 52], яка є важливим аспектом більш широкого явища – господарської діяльності. В межах предмета нашого дослідження саме і йдеться про таку деструкцію юридичних осіб у сфері господарської діяльності та супутній їй сфері акцизного оподаткування. Юридичну особу визнано повноцінним суб'єктом кримінально-правових відносин в Україні відносно недавно, у 2013 році. До цього часу така особа в зазначених правовідносинах фігурувала лише у якості потерпілої від кримінального правопорушення сторони. Сьогодні ж, у відповідності до існуючої в цивілізованому світі традиції,

юридичну особу визнано об'єктом застосування встановлених розділом ХІУ-І Загальної частини КК України засобів кримінально-правового реагування.

Щодо можливих *перспектив* розвитку інституту інших засобів кримінально-правового реагування, у тому числі й на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, слід зауважити, що вони (перспективи) залежать від вирішення питання про те, які засоби такого реагування будуть запроваджені вітчизняним законодавцем стосовно кримінальних проступків – кримінальна відповідальність чи інші засоби. Сьогодні напрацьовано декілька варіантів запровадження проступків до кримінального законодавства України. Найбільш оптимальним серед них вважаємо той, що передбачає визнання такими проступками усіх злочинів невеликої тяжкості та найбільш шкідливих адміністративних правопорушень з установленням за їх вчинення не кримінальної відповідальності, а інших засобів кримінально-правового реагування у виді кримінально-правових стягнень, що не тягнутимуть за собою судимості [79]. При цьому, щоправда, доведеться переглянути процесуальну сторону вирішення цього питання, але для цього особливі зусилля не знадобляться.

Тепер більш детально розглянемо ті види інших засобів кримінально-правового реагування, що зустрічаються в судовій практиці за даною категорією проваджень або можуть набути певного розповсюдження за умови більш уважного ставлення до протидії деструктивній діяльності юридичних осіб у сфері господарювання.

4.2. Звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності

Як свідчить судова практика, частка інших заходів, що не є кримінальною відповідальністю, серед засобів кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів

залишається незначною при тому, що переважна більшість цих злочинів, судячи з установлених законом санкцій за їх вчинення, є нетяжкими. Це не узгоджується з ідеєю гуманізації кримінально-правового реагування, що стала однією з домінант сучасної кримінально-правової політики в Україні. Зазначене вимагає наукового осмислення ситуації та надання відповідних практичних рекомендацій.

Найбільш вживаним іншим засобом реагування на кримінальні правопорушення є так зване звільнення від кримінальної відповідальності, яке доцільно йменувати, як було з'ясовано нами в попередніх підрозділах роботи, звільненням від притягнення до кримінальної відповідальності. Розглянемо можливість його застосування щодо незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів. Перш за все, слід звернути увагу на те, що таке звільнення є неможливим на підставі примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України), оскільки воно розраховане виключно на приватну сферу життєдіяльності суспільства. Відповідно до ст. 468 КПК України звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності за примиренням не допускається у випадку, якщо злочином завдано шкоди державним чи суспільним інтересам, а саме таким інтересам і завдається шкода незаконним поводженням з аналогами підакцизних товарів.

На випадки спричинення шкоди публічному інтересу, що є характерним для незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, КК України передбачені наступні види так званого звільнення від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); 2) у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); 3) у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48); 4) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49) Усі вони могли застосовуватись у зв'язку із вчиненням злочину, передбаченого ст. 204 КК України до посилення санкцій за цей злочин у 2018 році [42], результатом чого стало визнання некваліфікованого незаконного поводження з аналогами акцизних товарів злочином середньої тяжкості. Зазначене

посилення санкцій унеможливило «звільнення» від кримінальної відповідальності суб'єктів цього злочину за ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям. Отже, залишилось три інші можливості звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності як засобів некарального реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів. Розглянемо їх більш детально, але спочатку висловимось і стосовно передбаченого ст. 45 КК України звільнення від кримінальної відповідальності *через дієве каяття*. Потреба в цьому вбачається з точки зору двох можливих ситуацій: по-перше, на той випадок, якщо законодавець, усвідомивши нераціональність свого рішення, поверне некваліфікований злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України до числа злочинів невеликої тяжкості, а можливо й до числа кримінальних проступків; по-друге, проявить інтерес до нашої пропозиції щодо встановлення спеціального звільнення при вчиненні цього злочину, підстава якого майже співпадає з дійовим каяттям.

Статтею 45 КК України визначено, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Вочевидь, у цьому випадку закон передбачає обов'язкове і безумовне «звільнення» особи від кримінальної відповідальності.

Передумовою його застосування, як і усіх інших видів звільнення, є факт вчинення діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України. Якщо передумовою звільнення вважати обставину, що надає лише можливість ставити питання щодо звільнення, то саме факт вчинення такого діяння і надає таку можливість. На підтвердження цього висновку слід додатково послатись на ч. 1 ст. 44 КК, зміст якої зводиться до того, що звільненню від кримінальної відповідальності підлягає лише «особа,

яка вчинила злочин». Тобто, вчинення злочину сигналізує про те, що правозастосовник повинен відреагувати на це визначеними в законі засобами, вдавшись або до застосування кримінальної відповідальності, або до «звільнення» від неї.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 45 КК України є необхідність його здійснення через дієве каяття особи. Воно характеризується трьома обставинами, взятими в сукупності, а саме: 1) щирим розкаянням; 2) активним сприянням розкриттю злочину; 3) повним відшкодуванням завданих збитків або усуненням заподіяної шкоди. Відсутність хоча б однієї з них виключає підставу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Умовами звільнення за зазначених обставин в законі названі:

- 1) вчинення діяння вперше, тобто якщо: а) його вчинено дійсно вперше або б) його вчинено хоча і не вперше, але за попередній випадок втрачено можливість кримінально-правового реагування на злочин (закінчилися строки давності, погашена судимість тощо);
- 2) це діяння має містити ознаки злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості за виключенням корупційного.

Діяння, передбачені ч. 1 ст. 204 КК, ще недавно саме й репрезентували злочин невеликої тяжкості, при вчиненні якого мало відбуватись звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за наявності визначених статтею 45 КК України обставин. Вивчення судової практики продемонструвало значний інтерес судів до цього виду звільнення. Однією з причин цього було те, що наявність передумови, підстави й визначених статтею 45 КК України умов зобов'язувало суди звільняти від притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів таких правопорушень. Визначальну роль в реалізації цієї норми відігравали прокурори, які здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримуючи публічне обвинувачення в судах часто

ініціювали вказане звільнення, оскільки законодавець відніс його до числа обов'язкових за наявності визначених законом передумови, підстави та умов для цього. Сьогодні, як вже зазначалось, звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочину, передбаченого ст. 45 КК України, стало неможливим через визнання законодавцем навіть некваліфікованого незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування злочином середньої тяжкості.

Зате, навіть визнання діяння, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК України злочином середньої тяжкості не стало перепорою на шляху звільнення від кримінальної відповідальності з *передачею особи на поруки*. У статті 47 КК України йдеться про те, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

Далі в законі визначено негативні наслідки порушення умов передачі на поруки, а саме – вказано, що у разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

Як і в попередньому випадку, передумовою застосування цього виду звільнення, як і всіх інших, є факт вчинення діяння, передбаченого статтею 204 КК України. На нашу думку, підставою такого звільнення є доцільність передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації. Саме вона обумовлює не лише сам факт звільнення, але і його вид з точки зору обов'язковості здійснення такого звільнення. Якби підставою виступала необхідність звільнення, як у попередньому випадку, таке звільнення мало б визнаватися обов'язковим. Доцільність звільнення, як підстава його

здійснення зумовлює віднесення розглядуваного виду звільнення до числа альтернативних, тобто необов'язкових.

Законодавча регламентація умов звільнення у ст. 47 КК України дещо ускладнена в порівнянні з попереднім видом звільнення, через що в літературі спостерігається розмаїття їх трактувань. На наш погляд, вказані умови доцільно розподіляти на: 1) умови передачі на поруки; 2) умови власне звільнення від кримінальної відповідальності. У свою чергу, умови першого виду розподіляються на сутнісні та процедурні. Сутнісними є: а) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості без додаткової їх диференціації за формами вини за виключенням корупційного; б) вчинення такого злочину вперше; в) щире каяття особи, яка вчинила такий злочин. Процедурною умовою в ч. 1 ст. 47 КК України названо лише одне: наявність відповідного клопотання колективу підприємства, установи чи організації.

Як бачимо, під вимоги першої сутнісної умови підпадає як злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України, так і злочин, передбачений ч. 2 цієї статті, оскільки він хоч і є умисним, але залишається злочином середньої тяжкості. Отже, сфера дії норми, передбаченої ст. 47 КК України, щодо незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів є досить широкою. Цим самим законодавець ніби компенсує її факультативний характер.

Щодо умов власне звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 47 КК України слід зауважити, що такою законодавець визначив лише одну – особа протягом року після передачі її на поруки повинна виправдати довіру колективу. Щоправда, в законі названо дві обставини, якими у їх сукупності має підтверджуватись факт виправдання довіри: 1) така особа не має ухилятися від заходів виховного характеру; 2) вона не має порушувати громадського порядку. У разі порушення зазначеної умови шляхом ухилення від заходів виховного характеру або порушення громадського порядку, до переданої на поруки особи застосовується кримінальна відповідальність за вчинений нею злочин.

Ще одним видом загального факультативного звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності є звільнення *у зв'язку зі зміною обстановки*, передбачене ст. 48 КК України, із змісту якої витікає, що підставами для цього є: 1) втрата діянням суспільно небезпечного характеру внаслідок зміни обстановки або 2) втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

Розглядаючи можливість звільнення з першої підстави, слід мати на увазі, що втрата діянням суспільно небезпечного характеру може бути двох видів: а) пов'язана із втратою суспільної небезпечності цілого виду злочинних діянь; б) пов'язана із втратою суспільної небезпечності лише конкретного діяння, вчиненого особою, при збереженні суспільної небезпечності даного виду злочинних діянь. Зазначені види втрати діянням суспільної небезпечності інколи пов'язують з масштабами зміни обстановки, відповідно виокремлюючи масштабну зміну обстановки та локальну її зміну [8 с. 150]. Перше матиме місце в ситуації, коли, наприклад, під час кримінального провадження за фактом незаконного поводження з певним аналогом підакцизного товару прокурору з офіційних джерел стало відомо, що через позитивні соціально-економічні зміни прийнято в першому читанні відповідний законопроект про виключення цього товару з числа підакцизних. У цьому разі суб'єктів, що допустили незаконне поводження з аналогом такого підакцизного товару доцільно звільнити від кримінальної відповідальності, адже все рівно їх діяння буде визнано такими, що не становлять суспільної небезпечності.

Другий випадок можна проілюструвати таким гіпотетичним прикладом. Суб'єкт незаконно зберігав з метою збуту певну кількість аналогів підакцизних товарів, виготовлених у якості пробної партії до одержання ним дозволу на виготовлення таких товарів і під час провадження за фактом незаконного виготовлення та зберігання вказаних товарів йому було надано дозвіл на їх виготовлення. Через це він має підлягати звільненню

від притягнення до кримінальної відповідальності, адже змінилась обстановка: на час вчинення діяння воно було суспільно небезпечним, а під час провадження через зміну обстановки (надано дозвіл на виготовлення такого товару) діяння втратило свою суспільну небезпечність. Але законодавець, чомусь, відніс цей вид звільнення від кримінальної відповідальності до числа факультативних, а не обов'язкових. Таке законодавче рішення викликає сумнів щодо його обґрунтованості. У випадках, подібних змодельованому нами, доцільно встановити обов'язкове звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності. При цьому звільнення у зв'язку з втратою суспільної небезпечності особи, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, необхідно залишити серед необов'язкових видів звільнення. Така диференціація звільнення за ст. 48 КК України сприяла б приведенню положень кримінального законодавства у відповідність з об'єктивною реальністю.

Жодним чином не ставлячи під сумнів обґрунтованість запропонованого вище поділу зміни обстановки на масштабну та локальну, звернемо увагу на те, що його автор відносить змодельовану нами ситуацію, що ілюструє перший різновид зміни обстановки, до другого її різновиду: виключення певного товару з числа підакцизних, на його думку, є локальною зміною обстановки [8 с. 153]. На наше переконання, це – її «масштабна» зміна, тому, що вона розповсюджується на всю сферу дії кримінального закону, а не на конкретний випадок його застосування щодо певної особи.

Розглядаючи другу підставу звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України (втрата внаслідок зміни обстановки суспільної небезпечності не діянням, а особою), не слід забувати, що небезпечність особи підтверджується двома обставинами: а) фактом вчинення нею злочину; б) можливістю вчинення нею нового тотожного чи однорідного злочину. Отже, суспільна небезпечність особи визначається виключно її зв'язком із злочинним діянням: вчиненим або потенційно

можливим. Щодо зазначеної обставини має бути зібраний достатній для такого висновку масив інформації про зв'язок особи із злочинним діянням. Висновок про наявність суспільної небезпечності має ґрунтуватись на основі характеристики даної особи та зовнішніх умов її життєдіяльності. Без знання основних характеристик суспільної небезпечності неможливо встановити факт її втрати особою, тому ми й згадали про них, перед тим як характеризувати втрату такої небезпечності.

Визначення втрати небезпечності особою, що вчинила злочин, у тому числі й передбачений ст. 204 КК України, слід розпочинати з установаження зміни обстановки навколо такої особи в період з часу вчинення нею діяння, передбаченого цією статтею, й до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Перший часовий показник свідчить про виникнення самої передумови для застосування ст. 48 КК України, а другий – про те, що закінчення вказаних строків є підставою для обов'язкового звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України.

Зміна обстановки в зазначений період часу повинна таким чином вплинути на особу, щоб в уповноваженого на звільнення суб'єкта не залишилось сумніву в тому, що суспільної небезпечності така особа більше не становить. У такому випадку діяння залишається злочинним, але особа перестає бути суспільно небезпечною. На практиці чи не найпопулярнішою зміною обстановки, що нейтралізує суспільну небезпечність особи, є її призов до Збройних Сил України. У якості таких нейтралізаторів також враховуються: добровільне припинення незаконного поведіння з аналогами підакцизних товарів та розірвання зв'язків із співучасниками злочину, тяжке захворювання особи тощо

Умовами обох видів звільнення у зв'язку із зміною обстановки є вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості (ст. 12

КК України) за виключенням корупційного. Тому при вчиненні злочинів, передбачених частинами 1 та 2 ст. 204 КК України таке звільнення є можливим.

Підставою завершального виду звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності у випадку незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів – *у зв'язку із закінченням строків давності* (ст. 49 та ст. 106 КК України) – є закінчення визначених цими статтями періодів часу між вчиненням злочинного діяння та притягненням його суб'єкта до кримінальної відповідальності. Вказані періоди часу поставлені законодавцем у залежність від тяжкості злочину: чим небезпечніший злочин, тим більший період часу виокремлено для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Щоправда, стосовно злочину невеликої тяжкості законодавець запровадив ще один критерій визначення строків давності, а саме, вид покарання. При вчиненні злочину невеликої тяжкості, за який законом передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі, встановлено дворічний строк давності, а в інших випадках – трьохрічний.

За некваліфіковане незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204 КК України), яке ще недавно було злочином невеликої тяжкості, передбачався лише штраф, причому, як зазначалось, в незначному розмірі, тобто покарання менш суворе, ніж обмеження волі, тому підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за його вчинення було закінчення двохрічного строку з дня вчинення цього злочину (п. 1 ч. 1 ст. 49 КК України). Сьогодні ж, коли цей злочин «перемістився» до числа злочинів середньої тяжкості, до нього а також щодо злочину, передбаченого ч. 2 ст. 204 КК України, який також є злочином середньої тяжкості, незалежно від виду покарання підставою звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності визначено закінчення п'ятирічного строку з дня вчинення цього злочину (п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України). Нарешті, стосовно тяжкого злочину, яким є особливо кваліфіковане незаконне поводження з аналогами

підакцизних товарів, передбачене ч. 3 ст. 204 КК України, підставою такого звільнення є закінчення п'ятирічного строку з дня вчинення цього злочину (п. 4 ч. 1 ст. 49 КК України).

Важливе практичне значення має правильне обчислення зазначених строків. Для цього потрібно визначити початковий та кінцевий їх строки, пам'ятаючи, що строк давності починається з дня закінчення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), незалежно від того, яким є склад злочину матеріальним чи формальним. Певною особливістю характеризується строк давності щодо триваючих злочинів, яким може бути й незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів у формі їх зберігання або транспортування. Він обчислюється з дня фактичного припинення триваючого злочину незалежно від причини його припинення.

При вчиненні продовжуваних злочинів, а такими можуть бути усі інші форми діяння, передбаченого ст. 204 КК України, строк давності обчислюється з дня вчинення останнього діяння з тих, що утворюють одиничний продовжуваний злочин.

Кінцевим строком давності притягнення до кримінальної відповідальності є день набрання законної сили обвинувальним вироком суду у відповідному провадженні. Отже, якщо зазначені в ч. 1 ст. 49 КК України строки закінчились до дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особу засуджено за ст. 204 КК України, вона підлягає звільненню від кримінальної відповідальності.

В частинах 2 і 3 ст. 49 КК України відображено дві умови звільнення у зв'язку із закінченням строків давності. Першою з них є те, щоб особа яка вчинила злочин, протягом строків, зазначених у ч. 1 ст. 49 КК України, не ухилялась від кримінальної відповідальності переховуючись від слідства та суду. Друга умова полягає в тому, щоб така особа не вчинила нового середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Законом

визначені негативні для суб'єкта злочину наслідки порушення вказаних умов. Ухилення від кримінальної відповідальності має

Якщо особа, яка вчинила злочин, ухиляється від слідства або суду, перебіг давності зупиняється і відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або з моменту її затримання. При цьому особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення нею злочину минуло п'ятнадцять років і давність не було перервано вчиненням нового злочину.

При перериванні давності новим злочином час, який минув з дня вчинення першого злочину, втрачає своє юридичне значення. При новому обчисленні давності він взагалі не береться до уваги. Обчислення давності у цьому випадку починається з дня вчинення нового злочину.

Вочевидь, у вказаних вище випадках (ст. 49 КК України) закон передбачає не лише обов'язкове, але й безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності, тому що не ставить можливість скасування такого звільнення в залежність від будь-яких подальших обставин об'єктивного чи суб'єктивного характеру.

Підсумовуючи зазначимо, що при виборі засобу кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, за наявності відповідних передумов, підстав та умов для цього, перш за все слід застосовувати звільнення від кримінальної відповідальності, як більш гуманний та прогресивний засіб протидії злочинним проявам і лише за неможливості його застосування вдаватись до кримінальної відповідальності, пам'ятаючи, що сучасним принципом протидії злочинності є не суворість кримінально-правового реагування, а його невідворотність.

Нагадаємо, що вище йшлося лише про загальне звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, тобто про те, що здійснюється за відповідними нормами Загальної частини КК України. Спеціального звільнення ст. 204 КК України не передбачає, що навряд чи

заслуговує позитивної оцінки вже через те, що не узгоджується з сучасною тенденцією, що намітилась у світовій та вітчизняній кримінально-правовій політиці, сутність якої полягає в розширенні сфери заохочення позитивної посткримінальної поведінки. Як зазначають фахівці, суттєве значення для запобігання злочинам мають стимулюючі кримінально-правові норми, які викликають намір відмовитись від подальшої злочинної поведінки [172, с. 36]. При цьому особливої уваги заслуговують наступні два аспекти правової дійсності: 1) розвиток антикримінального заохочувального потенціалу за рахунок гармонізації інтересів зловмисника з суспільними та державними інтересами (перший через звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності одержує можливість на законних підставах ухилитись від засудження, а суспільство й держава забезпечити захист своїх інтересів); 2) помірне розширення диспозитивності антикримінального законодавства, надмірна імперативність якого не сприяє підвищенню його ефективності [179, с.128-129].

Зазначене зумовлює можливість внесення пропозиції доповнити ст. 204 КК України окремою частиною, яка б визначала підстави та умови спеціального звільнення від кримінальної відповідальності деяких суб'єктів незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів.

Підставою такого звільнення можливо було б визначити факт добровільної заяви суб'єкта цього злочину про його вчинення спеціально уповноваженій службовій особі. Умовами такого звільнення доцільно визначити наступні обставини: 1) вчинення такого злочину вперше; 2) надання заяви уповноваженій особі про вчинений злочин до отримання такою особою інформації про нього з інших джерел; 3) передача вказаній службовій особі незаконно виготовлених аналогів підакцизних товарів, обладнання та інших предметів, необхідних для виготовлення аналогів підакцизних товарів, засобів для їх транспортування та зберігання або

повідомлення про їх місцезнаходження; 4) передача в дохід держави всього прибутку, одержаного від вчинення цих діянь.

При цьому в тексті відповідної частини цієї статті доцільно встановити, що звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності неможливе при настанні в результаті вчинення цього злочину тяжкого тілесного ушкодження або смерті людини. Окрім іншого, реалізація вказаної ідеї компенсувала б неможливість застосування ст. 45 КК України щодо фактів вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України у зв'язку з ужорсточенням санкцій за вчинення цього злочину, що потягло за собою його визнання злочином середньої тяжкості.

4.3. Спеціальна конфіскація в санкціях ст. 204 КК України

При з'ясуванні *сутності* спеціальної конфіскації слід орієнтуватись на текст ст. 96-1 КК України «Спеціальна конфіскація» та ст. 96-2 «Випадки застосування спеціальної конфіскації». В ч. 1 першої з них ідеться про те, що така конфіскація полягає в примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом за умови вчинення визначеного законом умисного злочину чи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу. А зі змісту другої статті витікає, що конфіскації підлягає як нелегальне майно, що опинилось у володінні суб'єкта правопорушення, так і легальне, але таке, що має стосунок до вчинення кримінального правопорушення. Намагання синтезувати інформацію щодо сутності спеціальної конфіскації, що міститься в зазначених статтях КК України виливається в різні визначення сутності цього явища. Наприклад, у першій в Україні, після введення спеціальної конфіскації, монографії, присвяченій конфіскації майна, з приводу сутності

спеціальної конфіскації знаходимо наступний висновок: вона полягає в обмеженнях майнового характеру щодо особи у зв'язку з наявністю для цього визначених законом підстави та умов [37, с.124]. З таким напрямом роздумів щодо сутності цього явища в цілому можливо погодитись, але з одним суттєвим уточненням: спеціальна конфіскація полягає не в обмеженнях, а в позбавленнях майнового характеру. Майно, що підлягає спеціальній конфіскації, вилучається у власність держави в повному обсязі. До речі, цим спеціальна конфіскація відрізняється від традиційної конфіскації як виду покарання. Переліку майна, що не підлягає спеціальній конфіскації не існує й існувати не може, на відміну від традиційної конфіскації.

Спираючись на вказане розуміння сутності спеціальної конфіскації, як іншого засобу кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення, логічно допустити, що її *зміст* складає визначений кримінальним законодавством вид майнових позбавлень, що застосовується до суб'єкта відповідного кримінального правопорушення. Вичерпний перелік таких позбавлень міститься в ст. 96-2 КК України.

Як слушно зауважується в літературі, застосування спеціальної конфіскації передбачає діяльність суду з установлення передумови, підстави та умови її визначення [185, с. 315]. Щодо *передумови* її застосування, у якості якої називають факт вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального правопорушення, заперечень з нашого боку немає. Дійсно, це та обставина, у зв'язку з якою власне й постає питання про застосування спеціальної конфіскації. Не було б факту його вчинення, не виникло б саме питання про застосування такого засобу кримінально-правового реагування.

Підставою застосування спеціальної конфіскації різні дослідники називають різні обставини. Зокрема, на думку Яценка А.М. такою підставою є наявність спеціальної конфіскації у структурі санкції відповідної кримінально-правової норми [185, с. 315]. Зазначена позиція не витримала

випробування часом. Варто було законодавцю виключити спеціальну конфіскацію з санкцій кримінально-правових норм і прихильникам такого розуміння підстави застосування спеціальної конфіскації довелось шукати іншу підставу, що є свідомим помилковим її визначенням.

Більш обґрунтованим видається думка, що *підставою* застосування спеціальної конфіскації є дві обставини: по-перше, це необхідність забезпечення почуття справедливості, порушеного появою у певної особи грошей, цінностей чи іншого майна, здобутого злочинним шляхом чи придбаного на кошти, здобуті таким шляхом; по-друге, це запобігання вчиненню кримінальних правопорушень за допомогою майна, призначеного для вчинення кримінального правопорушення, що підлягає спеціальній конфіскації [37, с.126-127].

Умовами застосування будь-якого засобу реагування на вчинення кримінального правопорушення, як вище зазначалося, є встановлені законом обставини формального характеру, що доповнюють підставу, без яких підстава, як причина певного явища не зможе реалізуватися у це явище. Таких обставин у статтях 96-1 та 96-2 КК України названо чимало, але це не значить, що в кожному випадку суд повинен враховуватись весь їх комплекс. Навпаки, для кожного конкретного випадку її застосування існують відповідні умови, визначені відповідними статтями розділу XIV Загальної частини КК України.

Після з'ясування кримінально-правової природи спеціальної конфіскації, передумови, підстави та умов її застосування, доцільно висловити свою думку з приводу її *предмета*, тобто майна, що може підлягати такій конфіскації. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України спеціальній конфіскації підлягають гроші, цінності та інше майно:

- 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна;
- 2) призначались (використовувались) для схилення особи до вчинення злочину або винагороди за його вчинення;

3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі коли його не встановлено, - переходять у власність держави;

4) були підшукані, виготовлені пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Крім того, ч. 2 цієї статті передбачено, що у разі, якщо гроші та цінності були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна. Вважаємо, що вказане законодавче положення є обґрунтованим і підлягає думку фахівців, що це сприятиме ефективному застосуванню спеціальної конфіскації в протидії злочинності [180 с. 5-6].

Від суто кримінально-правового явища спеціальної конфіскації слід відмежовувати так звану процесуальну конфіскацію, тобто вилучення речових доказів на підставі ст. 100 КПК України. Остання застосовується у будь-якому кримінальному провадженні і, мабуть, не потребує матеріально-правової основи тому, що не обмежує прав і законних інтересів особи, до якої її застосовують. Кримінально-процесуальна конфіскація (вирішення питання про долю речових доказів) являє собою відібрання предметів матеріального світу, пов'язаних з вчиненням кримінального правопорушення і визнаних судом відповідно до КПК України речовими доказами у кримінальному провадженні. Зазвичай, вони не становлять цінності або вилучені з цивільного обороту. Метою такого вилучення (відібрання) є

припинення кримінального правопорушення і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Зі змісту ст. 96-2 КК України випливає, що спеціальна конфіскація може застосовуватись:

- 1) як самостійний кримінально-правовий засіб реагування на правопорушення, пов'язане з поводженням з речами, виключеними з цивільного обороту, у випадках закриття кримінального провадження не пов'язаного з застосуванням інших засобів кримінально-правового реагування;
- 2) як додаток до однієї з форм кримінальної відповідальності;
- 3) у поєднанні з іншими засобами кримінально-правового характеру, передбаченими Розділами XIV та XV Загальної частини КК України у разі вчинення суспільно небезпечного діяння неосудним або неповнолітнім;
- 4) у поєднанні з іншими засобами кримінально-правового характеру або самостійно щодо юридичних осіб (розділ XVI-I Загальної частини КК України).

В останньому випадку не слід ототожнювати конфіскацію як інший засіб кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб (ст. 96-8 КК України), зі спеціальною конфіскацією, передбаченою статтями 96-1 та 96-2 КК України. Це зовні схожі, але все таки окремі, самостійні засоби кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень, що не включаються до змісту кримінальної відповідальності, а охоплюються поняттям «інші засоби кримінально-правового реагування».

Предмет конфіскації конкретизовано в ст. 96-2 КК України. Як вже зазначалося, спеціальній конфіскації підлягають чотири категорії майна. До першої з них віднесено конфіскацію грошей, цінностей та іншого майна, якщо вони одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від

такого майна. З цього приводу в теорії висловлено позицію вважати за доцільне розширення переліку злочинів, при вчиненні яких можливо застосувати конфіскацію [19 с. 21]. Ми пропонуємо дещо інший варіант законодавчого вирішення цього проблемного аспекту спеціальної конфіскації, а саме – відмовитись від будь-яких переліків у ст. 96-1 КК України, а спеціальній конфіскації піддавати усі випадки, передбачені ст. 96-2 КК України. До речі в останній ідеться про доходи, одержані внаслідок використання злочинно здобутого майна або розпорядженням ним, яке не потягло остаточного вибуття такого майна зі сфери майнових інтересів винного, тобто не пов'язані з відчуженням відповідних матеріальних цінностей. Наприклад, доходами можуть бути орендна плата за здачу в найм злочинно здобутого майна, відсотки за депозитом, на якому знаходяться грошові кошти, отримані злочинним шляхом, а також надання грошових коштів у борг під сплату відсотків за користування злочинними грошима та ін.

До другої категорії майна, що може бути конфісковане згідно ч. 1 ст. 96-1 і ст. 96-2 КК України, законодавець включив гроші, цінності та інше майно, що призначались (використовувались) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення. В даному випадку, на відміну від першої категорії майна, спеціальній конфіскації підлягає майно незалежно від того належить воно підозрюваному, обвинуваченому або засудженому на законних чи незаконних підставах.

Третьою категорією майна, що підлягає спеціальній конфіскації, охоплюються гроші, цінності та інше майно, яке було предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави. Під предметом злочину звичайно розуміють матеріальні утворення, наділені ознаками, які прямо названі у кримінальному законі чи впливають з інших ознак складу

злочину і за вчинення посягання щодо яких передбачена кримінальна відповідальність.

Як зазначалось у другому розділі роботи, ми стоїмо на позиції, що предметом злочину, поряд з речами, слід визнавати інші явища об'єктивного світу (енергію, людей, інформацію тощо), з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діянні особи ознак складу конкретного злочину. Таку позицію підтримує і Верховний Суд України, який у п. 2 Постанови Пленуму № 10 від 6 листопада 2009 року „Про судову практику у справах про злочини проти власності” зазначив, що „предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія” [146]. Останнє положення знаходить позитивне відображення і серед фахівців [52, с. 137].

До четвертого виду майна, що підлягає спеціальній конфіскації, відносяться гроші, цінності та інше майно, що були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У випадках, коли гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Скажімо, коли суб'єкт на гроші, одержані в результаті незаконного виготовлення спиртних напоїв, набуває собі нерухоме чи рухоме майно, воно підлягає спеціальній конфіскації. У випадку, коли він на придбання майна витратив частково законно придбані грошові кошти, а частково незаконно, спеціальній конфіскації підлягає лише та частина майна, що придбана на кошти, одержані злочинним шляхом.

Від спеціальної конфіскації як іншого у порівнянні з кримінальною відповідальністю засобу кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення, слід відрізнити кримінально-процесуальну конфіскація, що полягає у вилученні засобів і знарядь вчинення злочину. Вказаний вид конфіскації здійснюється в режимі поводження з речовими доказами.

У випадку засудження особи за злочин, передбачений ст. 204 КК України, за наявності при цьому підстав для застосування спеціальної конфіскації, остання застосовується судом поряд з відповідною формою кримінальної відповідальності шляхом винесення обвинувального вироку. При застосуванні судом іншого засобу кримінально-правового реагування, наприклад, звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності або примусових заходів медичного чи виховного характеру, спеціальна конфіскація застосовується разом з іншими засобами кримінально-правового характеру, про що судом виноситься відповідна ухвала чи постанова.

4.4. Засоби кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб при вчиненні в їхніх інтересах злочину, передбаченого ст. 204 КК України

Бурхливий розвиток соціально-економічних відносин у ХХ столітті суттєво розширив поле для правопорушень, у тому числі злочинів, які вчиняються керівниками або представниками юридичних осіб в інтересах останніх.

Україна відповідно до міжнародних нормативно правових документів, таких як: Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (ETS 173) від 17 січня 1999 року [65], Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [55], Конвенції про

кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року [56], взяла на себе зобов'язання щодо запровадження до національного антикримінального законодавства засобів кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб. Як справедливо наголошується фахівцями, «саме міжнародно-правові угоди стали тією рушійною силою, що обумовила постановку питання про можливість і доцільність визнання юридичної особи об'єктом застосування кримінально-правових засобів у нашій державі [93, с. 7].

Тривалий час положення вищезазначених міжнародних нормативно-правових актів не імплемтувались до вітчизняного законодавства. Відбулося це 23 травня 2013 року шляхом прийняття Закону України №314-VII „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” [40]. Вказаним законом Загальну частину КК України було доповнено Розділом XIV-I, який дістав назву „Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”.

За висновком одного з перших вітчизняних дослідників проблеми юридичної особи в кримінальному праві Куца В.М., у світі існує два основних підходи щодо визнання юридичних осіб повноправними суб'єктами кримінально-правових відносин, кожен з яких включає низку теорій та відповідних моделей. Перший підхід засновується на тому, що кримінально-правовий вплив на корпорацію є похідним від кримінальної відповідальності індивіда, який вчиняє кримінальне правопорушення в інтересах юридичної особи. Другий підхід передбачає розрив зв'язку між індивідуальною і корпоративною відповідальністю. На переконання його прихильників кримінально-правовий вплив на корпорацію не має бути похідним від відповідальності індивіда, а засновуватись на корпоративній винуватості [94, с. 78].

Іншими фахівцями висловлено думку щодо існування у світовій практиці трьох основних моделей кримінально-правового впливу на юридичних осіб, а саме:

а) традиційна модель кримінальної відповідальності юридичних осіб, коли юридична особа поряд із фізичною особою визнається самостійним суб'єктом злочину та у певних випадках підлягає кримінальній відповідальності (Велика Британія, США, Австрія, Франція).;

б) друга модель базується на принципі винної кримінальної відповідальності фізичної особи (суб'єкта) за вчинення нею злочину в інтересах юридичної особи, за що і остання зазнає кримінальної відповідальності (Швейцарія, Іспанія, Туреччина);

в) відповідно до третьої моделі юридична особа зазнає специфічної адміністративної відповідальності за причетність до злочину, вчиненого в її інтересах фізичною особою (Німеччина, Італія, Швеція) [135, с. 45].

Поява в КК України названого вище розділу XIV-1 дає підстави для гіпотези про існування й четвертої моделі кримінально-правового реагування на деструктивну позицію юридичних осіб у сфері забезпечення правопорядку в суспільстві. Її сутність полягає у тому, що юридичні особи кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, вчинене в їхніх інтересах, взагалі не зазнають. Таку відповідальність несе лише фізична особа, яка злочинним чином діяла в інтересах юридичної. Щодо останньої запроваджено інші засоби кримінально-правового реагування, які не є кримінальною відповідальністю.

Дехто з вітчизняних криміналістів не зрозумівши цього очевидного факту доходять висновків, що у законі не визначена юридична природа і сутність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а встановлені щодо юридичних осіб «заходи» є ні чим іншим, як спеціальними видами покарань. Зокрема, штраф (ст. 96-7 КК) і конфіскацію майна (ст. 96-8 КК), на їх думку, слід визнати видами однойменних загальних покарань,

передбачених статтями 53 і 59 КК оскільки вони виступають елементами однієї системи. Схожим на покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК), вони вважають такий вид заходів кримінально-правового характеру, як ліквідація юридичної особи (ст. 96-9 КК) [135, с. 47].

З таким баченням ситуації погодитись неможливо з наступних міркувань. Згідно з рішенням КСУ від 27 жовтня 1999 р. у справі про депутатську недоторканність кримінальна відповідальність означає офіційну оцінку судом поведінки як злочинної виключно фізичної особи. Підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях фізичної особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Кримінальна відповідальність полягає у застосуванні до фізичної особи, яка вчинила злочин, кримінально-правових засобів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. Кримінальна відповідальність може мати не лише форму покарання. За вироком суду вона може зводитись до засудження фізичної особи, яка вчинила злочин, без призначення будь-якого покарання. [154]. Загальновідомо, що інші засоби кримінально-правового характеру (звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, примусові заходи медичного і виховного характеру щодо несуб'єктів злочину тощо), на відміну від кримінальної відповідальності не передбачають засудження особи та наявність обвинувального вироку суду.

Отже, співвідносити засоби кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб з покаранням фізичних осіб, а тим більше ототожнювати їх вважаємо недоречним. Перші виходять за межі кримінальної відповідальності і за своєю кримінально-правовою природою є іншими у порівнянні з такою відповідальністю, засобами кримінально-правового реагування. Вони застосовуються або «замість» кримінальної відповідальності, або поряд з нею. Через це ми й назвали кримінальну

відповідальність головним засобом кримінально-правового реагування на правопорушення, а інші засоби – допоміжними у першому розділі роботи.

Не впливає на вирішення цього питання і вжитий у назві Закону України № 314-VII від 23 травня 2013 року, яким юридичних осіб визнано об'єктами кримінально-правового реагування, термін «відповідальність юридичних осіб». Тут спостерігається неточне вживання термінології.

Вагомим аргументом на користь відсутності в Україні кримінальної відповідальності юридичних осіб слугує закріплений ст. 61 Конституції України принцип особистої відповідальності за вчинення правопорушення. Кримінальна відповідальність юридичних осіб була б не особистою, а корпоративною, колективною, що є нехарактерним для сучасного періоду розвитку цивілізації. Якби законодавцем було запроваджено таку відповідальність, розділ XIV-1 мав би зовсім іншу назву, на зразок розділу XV Загальної частини КК України він би, скоріше за все, називався так: «Особливості кримінальної відповідальності юридичних осіб».

Статтею 96-3 КК України визначено *підстави* для застосування до юридичних осіб заходів, а насправді, як нами було з'ясовано в першому розділі роботи, *засобів* кримінально-правового характеру. Підставами названо дві обставини: 1) вчинення певного злочину уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи; 2) незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення певного виду злочинів.

Крім того, вказаною статтею цього розділу КК України визначені умови застосування засобів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Такими умовами є вчинення фізичною особою не будь-якого злочину, а лише чітко визначеного в пунктах 1 – 4 ч. 1 ст. 96-6 КК України. Чому законодавець обрав саме таку модель «складу» (підстава та умова) застосування цих засобів, можливо лише здогадуватись. Проглядається одна

з причин такої ситуації: до числа злочинів, вчинення яких від імені чи в інтересах юридичної особи є умовою застосування засобів кримінально-правового реагування й до самої юридичної особи, включено переважно так звані конвенційні злочини, тобто ті, що найбільше турбують сьогодні міжнародну спільноту, що знаходить своє відображення у відповідних міжнародних угодах. Через це не знайшлося місця в зазначених переліках злочинів правопорушенню, передбаченому ст. 204 КК України, як і багатьом іншим, що, на наше переконання, заслуговують на поміщення до подібних переліків. Але включення до ст. 96-3 КК України усіх злочинів, що можуть вчинятись від імені або в інтересах юридичних осіб, виглядає нереальним, адже довелося б включити до цього списку практично всі статті Особливої частини КК України. Зазначене породжує сумніви щодо правильності обраної законодавцем моделі кримінально-правового забезпечення протидії деструкції юридичних осіб. Висловлюємо гіпотезу щодо недоцільності вибіркового визначення злочинів, що можуть вчинюватись від імені та в інтересах юридичних осіб як умову застосування щодо них встановлених законом засобів кримінально-правового реагування. Натомість пропонуємо вважати такою умовою вчинення від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого злочину, у том числі й незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, передбаченого ст. 204 КК України.

Згідно зі ст. 96-6 КК України щодо юридичних осіб можуть бути застосовані такі засоби кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація. При цьому, штраф та ліквідація застосовуються як основні засоби кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий.

Найбільш широку сферу застосування відведено штрафові. Відповідно до ч. 1 ст. 96-7 КК України штраф щодо юридичних осіб – це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. Тут же зазначається, що судом штраф застосовується виходячи з двократного

розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. Постає питання: «Одержаної ким, фізичною чи юридичною особою»? Логічно стверджувати, що юридичною, раз штраф, як засіб реагування, спрямовується на неї. В ч. 2 цієї статті закріплені правила визначення розміру штрафу у випадках, коли неправомірну вигоду не було одержано або її розмір неможливо обчислити. За основу визначення розміру штрафу в таких випадках взято тяжкість злочину, вчиненого фізичною особою від імені та в інтересах юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених у виді вичерпного переліку в ст. 96-9 КК України.

З огляду на обмежений обсяг дослідження, а також на відсутність поки що законодавчої можливості застосування засобів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у зв'язку із вчиненням від їх імені та в їх інтересах злочину, передбаченого ст. 204 КК України, детально розглядати усі вище зазначені засоби недоцільно. Пропонується визначитись лише з деякими аспектами застосування у майбутньому конфіскації щодо юридичних осіб. Потреба у цьому виникає через багатоплановість явища конфіскації в кримінальному праві. На відміну від загальної конфіскації майна, передбаченої ст. 59 КК України у якості додаткового покарання, а також спеціальної конфіскації, як одного з інших в порівнянні з покаранням засобів реагування на вчинення кримінального правопорушення (ст. ст. 96-1 та 96-2 КК України), конфіскація щодо юридичних осіб застосовується виключно у разі вчинення уповноваженою особою злочину від імені та в інтересах юридичної особи. Отже, конфіскація щодо юридичних осіб може бути застосована судом лише поряд з однією з форм кримінальної відповідальності щодо особи фізичної, яка вчинила один із визначених законом злочинів від імені та в інтересах юридичної особи.

Сутність конфіскації майна щодо юридичної особи полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи (ст. 96-8 КК України). Зміст конфіскації майна щодо юридичної особи складає визначений законом і судом обсяг відповідних майнових обмежень.

Отже, конфіскація майна щодо юридичних осіб є додатковим засобом кримінально-правового характеру, що доповнює один з основних таких засобів.

На відміну від України, за законодавством деяких європейських держав, наприклад Швеції, Естонії, конфіскація майна може застосовуватись до юридичної особи не лише як додатковий, але й як основний вид кримінально-правового реагування, коли йдеться про економічні злочини, шахрайство тощо. Крім конфіскації майна в багатьох європейських країнах існує і такий вид засобів реагування щодо юридичних осіб як конфіскація незаконних доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності [17, с. 232]. У наших реаліях визнання конфіскації одним із основних видів засобів кримінально-правового реагування виглядало б як прояв непослідовності, адже у всіх інших випадках, передбачених законом, вона виконує роль додаткового або допоміжного кримінально-правового засобу. Не логічним було б і включення до переліку засобів кримінально-правового характеру конфіскації доходу юридичної особи, адже ч. 2 ст. 96-6 КК України на юридичну особу вже покладено зобов'язання відшкодувати не лише нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, але й отриману і навіть заплановану неправомірну вигоду.

У статті 96-6 КК України відсутня вказівка на те, що суд при застосуванні до юридичної особи засобів кримінально-правового характеру за вчинення її уповноваженою особою одного злочину повинен призначити лише один основний захід. Однак, оскільки положення ст. 96-8 КК України свідчать про те, що конфіскація майна застосовується судом у кожному випадку ліквідації юридичної особи згідно з КК України, а отже, зазначений

додатковий засіб кримінально-правового характеру не може бути застосований з таким основним засобом, як штраф, очевидно, що застосування за вчинення одного злочину конфіскації майна і штрафу виключається [70, с. 243].

Передумовою застосування конфіскації майна щодо юридичної особи є вчинення її представником в інтересах останньої суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, а підставою – судове рішення про її ліквідацію. Отже, конфіскація майна юридичної особи – це інший засіб кримінально-правового реагування відносно кримінальної відповідальності. Вона має примусовий, майновий, безоплатний характер, полягає у вилученні у власність держави всього майна юридичної особи та застосовується на підставі вироку суду у разі вчинення її уповноваженою особою одного із злочинів, передбачених ст. 96-9 КК України та у випадках ліквідації юридичної особи.

Поки що вказаний засіб в протидії незаконному поведженню з аналогами підакцизних товарів не використовується, як до речі, і в практиці протидії іншим злочинам. Незважаючи на загально визнану підвищену суспільну небезпечність кримінальних правопорушень, що вчинюються в інтересах юридичних осіб, фахівцями відзначається неналежна інтенсивність застосування запроваджених до вітчизняного законодавства засобів кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб. Основною причиною такого стану справ називається консерватизм професійного мислення представників кримінальної юстиції, переважна більшість яких звикла до застосування кримінальної відповідальності як єдиного засобу реагування на кримінальні правопорушення [93, с. 6-7]. Існує низка й інших причин наявної ситуації у цій сфері, зокрема, незвичність і складність законодавчих положень, відображених у розділі XIV-I Загальної частини КК України, відсутність належного розуміння актуальності проблеми

причетними до цього особами тощо. Але вказане виходить за межі предмета нашої роботи і тому чекає своїх дослідників.

Висновки до розділу 4

1. Інші засоби кримінально-правового реагування є самостійною, відмінною від кримінальної відповідальності у будь-яких її формах та видах групою встановлених законом засобів реагування на кримінальні правопорушення.

2. Серед інших засобів кримінально-правового реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України, на практиці застосовується так зване звільнення від кримінальної відповідальності, що насправді є звільненням від притягнення до неї, причому в обмежених випадках. Неможливим є «звільнення» за ст. 45 і ст. 46 КК України через те, що починаючи з 2018 року злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України визнано злочином середньої тяжкості. Крім того, останній вид звільнення допускається лише тоді, коли шкоду спричинено виключно приватному інтересу, що не є характерним для незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів. Отже, залишається можливість звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів діяння, передбаченого ст. 204 КК України, лише за підставами, передбаченими статтями 47, 48 та 49 Кодексу.

3. Ситуація могла б змінитись на краще у випадку запровадження спеціального звільнення шляхом включення до ст. 204 КК України заохочувальної кримінально-правової норми наступного змісту: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частинами 1 чи 2 цієї статті, якщо вона добровільно до відкриття кримінального провадження за цією статтею повідомила про вчинене органам кримінальної юстиції, сприяла розслідуванню цього кримінального

правопорушення іншими особами та передала слідству предмети, засоби й знаряддя вчинення цього злочину».

4. Також «іншим» засобом кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування є спеціальна конфіскація. Вона може застосовуватись як додаток до однієї з форм кримінальної відповідальності або в поєднанні зі звільненням від притягнення до кримінальної відповідальності.

Спеціальну конфіскацію не слід ототожнювати з конфіскацією як засобом кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб (ст. 96-8 КК України). Це зовні схожі, але самостійні засоби кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень, що не включаються до змісту кримінальної відповідальності, а охоплюються поняттям «інші засоби кримінально-правового реагування». Основна відмінність між ними полягає в суб'єкті, до якого вони застосовуються: перша – виключно до фізичних осіб, а друга – до юридичних.

5. Звертає на себе увагу непослідовність законодавчої позиції щодо спеціальної конфіскації у ст. 204 КК України. Цей засіб то з'являється в її тексті, то зникає. В 2018 році його знову повернено до санкції цієї статті, причому разом із знищенням таких предметів та обладнання для їх виготовлення. Останнє законодавче рішення слід визнати недоречним, адже з появою в 2013 році в Україні інституту спеціальної конфіскації усі питання вилучення у зловмисників аналогів підакцизних товарів, обладнання для їх виготовлення та незаконного обігу тощо повинні вирішуватись виключно в межах вказаного інституту із застосуванням ст. 96-1 та ст. 96-2 КК України.

6. Запроваджені в 2013 році до КК України «заходи» кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, що насправді є *засобами* кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб, поки що не зустрічаються в практиці протидії незаконному поводженню з аналогами

підакцизних товарів, але рано чи пізно вони набудуть належного розповсюдження, оскільки вказане правопорушення доволі часто вчинюється у сфері функціонування юридичних осіб та в їхніх інтересах.

7. Щодо юридичних осіб, причетних до незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, може застосовуватись лише такий засіб кримінально-правового реагування, як штраф. Конфіскація їх майна неможлива, оскільки вона застосовується виключно при ліквідації юридичної особи, а остання при вчиненні злочину, передбаченого ст. 204 КК України не встановлена законом. Зазначене не сприяє ефективній протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів тому пропонується визнати цей злочин таким, при вчиненні якого в інтересах юридичної особи остання може бути ліквідована.

8. Ще один «інший» засіб кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів пропонується запровадити до ст. 204 КК України у випадку сприйняття законодавцем висловленої нами у другому розділі роботи пропозиції щодо визнання найменш небезпечних проявів незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів кримінальним проступком. Засобом кримінально-правового реагування на вказаний проступок має стати кримінально-правове стягнення у виді штрафу або громадських робіт. Воно повинне призначатись судом без засудження особи, тобто поза межами кримінальної відповідальності. Лише таким чином можливо виконати одне з важливих положень Концепції реформування кримінальної юстиції – запровадити такі засоби кримінально-правового реагування, які не мали б своїм наслідком судимість.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено результати наукового дослідження, спрямованого на розв'язання важливого завдання – з'ясування кримінально-правової природи, соціальної зумовленості встановлення, передумов, підстав і умов застосування кримінальної відповідальності та інших засобів кримінально-правового реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, а також їх форм і видів з теоретичним обґрунтуванням доцільності відповідних змін до законодавства з метою вдосконалення кримінально-правового забезпечення протидії злочину, передбаченому ст. 204 КК України. У ході дослідження отримано низку висновків, найважливішими з яких є наступні:

1. Всебічне пізнання кримінально-правових засобів протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування та обґрунтовані висновки щодо удосконалення їх законодавчого закріплення здійснено на основі матеріалістичної методології, основу якої складає діалектико-матеріалістичний та системно-функціональний підходи до пізнання об'єктивної дійсності.

2. Механізм кримінально-правового *реагування* на вчинення вказаного злочину утворюють динамічні та статичні компоненти. Першими з них є *заходи* кримінально-правового реагування на вчинення вказаного злочину (притягнення, покладання та реалізація засобів кримінально-правового характеру). Другими є *засоби* кримінально-правового реагування (кримінальна відповідальність, інші по відношенню до неї засоби). Вказані засоби є первинною ланкою в механізмі реагування на незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування, від належної якості якої залежить ефективність протидії злочину, передбаченого ст. 204 КК України, а також усього комплексу злочинів у сфері господарської діяльності.

3. В Україні здійснено вагомі кроки у напрямі теоретичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері акцизного оподаткування, зокрема підготовлено та захищено низку кандидатських дисертацій, здійснено значну кількість наукових публікацій, але вони побачили світ переважно до прийняття Податкового кодексу України, або зачіпають цю тему дотично, в процесі розгляду більш загальної проблематики. Бракує комплексного дослідження, присвяченого кримінально-правовим засобам протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування з урахуванням динаміки вітчизняного кримінального та податкового права, тому здійснення такого дослідження в межах запропонованої дисертації було цілком доречним.

4. Аналіз складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України продемонстрував наступне:

4.1. предметом у складі цього злочину виступають не підакцизні товари, як вважає законодавець, а їх нелегальні замінники, аналоги підакцизних товарів. Обов'язковими ознаками вказаних аналогів є незаконність їх виготовлення (фальсифікат), та неможливість включення до їх ціни акцизного податку (непідакцизність);

4.2. незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів насправді є кримінальним правопорушенням проти порядку зайняття господарською діяльністю, а не проти системи оподаткування чи у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України, як прийнято вважати, оскільки саме зазначений порядок виступає його основним безпосереднім об'єктом. Існуючий порядок акцизного оподаткування також страждає від цього злочину, але опосередковано, тому він є додатковим його об'єктом. В особливо кваліфікованому складі цього злочину (ч. 3 ст. 204 КК України) має місце й факультативний об'єкт – безпека життя чи здоров'я людей;

4.3. названі в ст. 204 КК України придбання, збуту, зберігання, транспортування певних товарів (ч. 1); їх виготовлення (ч. 2) є способами

вчинення такого злочинного діяння, як незаконне поводження з аналогами таких товарів. Загальною обов'язковою ознакою усіх способів такого поводження є їх незаконність. Незаконність виготовлення аналогів підакцизних товарів є наслідком порушення законодавства, що регламентує порядок створення власне підакцизних товарів. Незаконність інших способів поводження з аналогами підакцизних товарів обумовлюється незаконністю їх виготовлення. Тому, придбання, збуту, зберігання і транспортування справжніх підакцизних товарів, тобто виготовлених у законний спосіб, не може утворити склад злочину, передбаченого ст. 204 КК України;

4.4. змістоутворюючим способом вчинення злочинного діяння у складі цього злочину, тобто незаконного *поводження* з аналогами підакцизних товарів, є їх *виготовлення*. Цей спосіб «підкріплюється» такою об'єктивною ознакою, як масовість виробництва, для чого у ст. 204 КК України вказується на «підпільні цехи», що викликає обосновані критичні зауваження. Але головним недоліком такої моделі є те, що основний склад злочину сформульовано, всупереч традиції, не в одній, а зразу у двох частинах цієї статті, причому без зазначення самого злочинного діяння, а шляхом перерахування способів його вчинення;

4.5. виправити ситуацію доцільно включивши до законодавчого визначення об'єктивної сторони цього злочину вказівки на конкретні розміри незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів, що не лише оптимізує законодавче закріплення об'єктивної сторони злочину, але й забезпечить максимально можливу диференціацію засобів кримінально-правового реагування на його вчинення;

4.6. визначення розмірів слід поставити в залежність від вартості відповідного обсягу справжніх підакцизних товарів, що й закріпити у примітці до ст. 204 КК України.

4.7. вина в основному складі цього злочину характеризується наявністю прямого умислу, а в особливо кваліфікованому складі (ч. 3 ст. 204

КК України) має місце складна вина, тобто умисне ставлення до злочинного діяння та необережне ставлення до його шкідливих наслідків, однак в цілому такий злочин визнається умисним;

4.8. важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони цього злочину відіграє *мета* його вчинення, а саме – *збут* підакцизних товарів, що означає суб'єктивне уявлення про майбутнє відчуження цих товарів, випуск їх у неконтрольований цивільний обіг;

4.9. суб'єктом у складах злочинів, передбачених частинами 1 та 3 ст. 204 КК України, є загальний суб'єкт без додаткових ознак, тобто фізична, осудна особа, яка досягла 16 років і порушивши кримінально-правову заборону загального характеру вчинила передбачене відповідною частиною ст. 204 КК України діяння.

4.10. суспільну небезпечність незаконного поведження з аналогами підакцизних товарів суттєво збільшують наявність судимості суб'єкта не лише за аналогічний злочин, але й за однорідні, а також вчинення цього злочину організованою групою, що слід відобразити в тексті ст. 204 КК України.

5. Головним засобом кримінально-правового реагування на вчинення злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є кримінальна відповідальність, що має дві форми свого прояву: 1) засудження з додатковим обмеженням статусу засудженої особи; 2) засудження без додаткового обмеження статусу засудженої особи. Обидві вони розподіляються на низку видів і різновидів, серед яких найбільш розповсюдженими є покарання у виді штрафу та покарання зі звільненням від його відбування з випробуванням .

6. Допоміжними засобами реагування на вчинення цього злочину є інші по відношенню до кримінальної відповідальності засоби кримінально-правового характеру. Такими на практиці найчастіше виступають так зване загальне звільнення від кримінальної відповідальності та спеціальна конфіскація, а в перспективі певного розповсюдження можуть набути заходи

кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Законодавцю доцільно запровадити спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні цього діяння шляхом включення до ст. 204 КК України відповідної заохочувальної норми.

7. З урахуванням наведених в дисертації положень, редакція ст. 204 КК України могла б набути наступного виду:

«Стаття 204. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів.

1. Вчинене у незначних розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут,

—

тягне за собою кримінально-правове стягнення у виді штрафу розміром від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від семидесяти до ста п'ятдесяти годин.

2. Вчинене у значних розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут,

—

карається штрафом у розмірі від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи обмеженням волі на строк від одного до трьох років зі штрафом у розмірі від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Вчинене у великих розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут, а також вчинення зазначених діянь, незалежно від розміру, за попередньою

змовою групою осіб або особою, яка раніше була засуджена за цією статтею чи статтями 199, 205 чи 227 цього Кодексу, –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років зі штрафом у розмірі від трьох до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Вчинене в особливо великих розмірах з метою збуту виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших аналогів підакцизних товарів, придбання таких товарів, їх зберігання чи транспортування або збут, а також вчинення зазначених діянь незалежно від розміру організованою групою чи щодо товарів, виготовлених з недоброякісної сировини або з порушенням технології виготовлення, транспортування чи зберігання підакцизних товарів, що створило загрозу для життя, здоров'я людей або призвело до тяжкого тілесного ушкодження чи смерті людини, або спричинило інші тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років зі штрафом у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5. Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені цією статтею, добровільно заявила про це службовій особі, наділеній правом повідомляти про підозру, до отримання такою особою інформації про цей злочин з інших джерел, передала вказаній службовій особі обладнання та інші предмети, необхідні для виготовлення аналогів підакцизних товарів або вказала їх місцезнаходження та активно сприяла розкриттю цього злочину, а також передала в дохід держави весь прибуток, одержаний від вчинення цих діянь. Звільнення неможливе при настанні в результаті вчинення цього злочину тяжкого тілесного ушкодження чи смерті людини або інших тяжких наслідків.

Примітка.

1. Вчиненим у незначних розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, не перевищувала б ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

2. Вчиненим у значних розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від ста до п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

3. Вчиненим у великих розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б від п'ятиста до двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

4. Вчиненим в особливо великих розмірах у цій статті визнається незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів, вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б більше двох з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на час його вчинення.

5. Іншими тяжкими наслідками в частині 4 цієї статті є заподіяння майнової шкоди власнику майна, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину, або масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, або створення загрози безпеці повітряних польотів чи масове порушення нормальної роботи будь-якого транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А.С. Антиметодологическое рассуждение об эффективном и справедливом в праве. *Право Украины*. 2014. № 1. С. 203–211.
2. Андрушко П.П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності. К.: Юрінком Інтер, 2007. 288 с.
3. Афанасьев В.Г. Системность и общество. М.: Политиздат, 1980. 368 с.
4. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Дн-ск: «Пороги», 1992. 167 с.
5. Бажанов М.И. Избранные труды /М.И. Бажанов; [сост. В.И. Тютюгин, А.А. Байда, Е.В. Харитоновна, Е.В. Шевченко отв. Ред. В.Я. Таций]. – Харьков: Право, 2012. – 1244 с
6. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с.
7. Баулін Ю.В. Вибрані праці. Х.: Право, 2013. 928 с.
8. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. К.: Атіка, 2004. 296 с.
9. Баулін Ю.В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 12. 2006. С. 23–35.
10. Берзін П.С. Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. К.: КНТ, 2007. 392 с.
11. Білуха М.П. Основи наукових досліджень: підруч. К.: Вища школа, 1997. 211 с.
12. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук*. № 3 (49). 2005. С. 180–190.
13. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К.: Атіка, 2000. 288 с.

14. Брящей Р.І. Звільнення від покарання як форма кримінально-правового реагування на вчинення злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
15. Брящей Р., Куц В. Кримінально-правова природа звільнення від покарання та юридичний склад його здійснення. *Протидія злочинності: теорія і практика*: Матеріали III міжвуз. наук.-практ. конф., К.-Луганськ, 2012. С. 91–95.
16. Бурдін В.М. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності: доцільність існування та проблеми правозастосування. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 вересня 2018 р. / [упоряд. Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 124–129.
17. Вакулова О.М. Види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року, м. Харків) / МВС України: Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2015. С. 231–232.
18. Вереша Р.В. Вина і кримінальна відповідальність: основні аспекти співвідношення. *Вісник академії адвокатури України: наук. журн.* 2016. Т. 13. Число 3 (37). С. 43–50.
19. Висков Н.В. Специальная конфискация: юридическая природа, уголовно-правовые и уголовно-процессуальные средства исполнения: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08, 12.00.09. Волгоград, 2006. 222 с.
20. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідження державно-правових явищ. *Право України*. 2000. № 3. С. 41–44.
21. Головка Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб, 2002. 544 с.

22. Горох О.П. Сучані кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування. К.: «Дакор», 2019. 676 с.
23. Грищук В.К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 10-11 жовт. 2013 р. Х.: Право, 213. С. 93–98.
24. Грищук В.К. Философско-правовая парадигма ответственности человека: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління и права, 2015. 640 с.
25. Гуророва Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части УК Украины с научно-практическим комментарием. Харьков: Одиссей, 2003. 256 с.
26. Гуророва Н.О. Кримінально-правова охорона фінансів України: монографія. Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 384 с.
27. Давыденко Л.М., Давыденко М.Л., Литвинов А.Н. Противодействие преступности: вопросы теории и практики: курс лекций. Х.: Тимченко, 2009. 152 с.
28. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд-во ДВГУ, 1974. 94 с.
29. Дудоров О.О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013, № 1(1). С. 84–102.
30. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Передне слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. Ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 952 с.
31. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.

32. Дудоров О.О. Кримінальна відповідальність: окремі дискусійні аспекти. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 10-11 жовт. 2013 р. Х.: Право, 213. С. 101–107.
33. Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: монографія. К.: Істина, 2006. 648 с.
34. Дуюнов В.К. Кара как реакция государства на совершение преступления, ее сущность, содержание и ближайшая цель. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 10-11 жовт. 2013 р. Х.: Право, 213. С. 60–64.
35. Дуюнов В.К. Уголовно-правовое воздействие: теория и практика: монография. М.: Научная книга, 2003. 520 с.
36. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
37. Єрмак О.В. Куц В.М. Конфіскація як засіб кримінально-правового реагування. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2018. 232 с.
38. Загиней З.А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.
39. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
40. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 р. №314-VII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18. (дата звернення: 12.11.2018 р.).
41. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 р. №222-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/222-18>. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

42. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» від 23.11.2018р. №2628-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#n799. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

43. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011р. № 4025-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/4025-17 (дата звернення: 12.11.2018 р.).

44. Законопроект №7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 12.11.2018 р.).

45. Злобин Г.А. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. М.: Наука, 1982. 304 с.

46. Калина С. Проблемы правового регулирования ответственности за правонарушения юридических лиц в области предпринимательской деятельности. *Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал*. 2010. №3 (220). С. 52–55.

47. Карпов К.Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск, 2010. 226 с.

48. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Коваленка; за наук ред. О.М. Джужи та А.В. Савченка. К.: Атака, 2011. 648 с.

49. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Аванта, 2001. 560 с.

50. Кириченко О.В. Умови, які впливають на формування особи злочинця, що вчинює злочини проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 199–207.

51. Кириченко О.В. Кримінальна поліція як суб'єкт оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 254–260.

52. Кириченко Ю.В. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом самовільного використання: сучасні проблеми кримінальної відповідальності та перспективи їх наукової розробки. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 4. С. 136–143.

53. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: моногр. К.: Освіта України, 2009. 204 с.

54. Козловський О. Систематизація законодавства як гносеологічний процес. *Право України*. 2000. № 2. С. 49–51.

55. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

56. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року: URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

57. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 3. Ст. 141.

58. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року N 311/2008 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

59. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

60. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: монография. Владивосток: Дальневосточный ун-т, 1987. 268 с.
61. Костенко В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним обігом підакцизних товарів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2013. 190 с.
62. Кривуля О., Куц В. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1997. № 2. С. 70–75.
63. Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона. М.: Наука, 1977. 152 с.
64. Криминология: приглашение к дискуссии: монографія / Авт. кол.: А.В. Баляба, Э.В. Виленская, Э.А. Дидоренко, Б.Г. Розовский. Луганськ: РИО ЛИВД, 2000. 318 с.
65. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (ETS 173) від 17 січня 1999 року: URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101. (дата звернення: 12.11.2018 р.).
66. Кримінальне право (Особлива частина); підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т.1. Луганськ: видавництво «Елтон-2», 2012. 780 с.
67. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем: Навч. посіб. К.:Алтера. 576 с.
68. Кримінальний кодекс Молдови URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835. (дата звернення: 12.11.2018 р.).
69. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2015. 1064 с.
70. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те

вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І.Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

71. Кримінальний кодекс Франції. URL: <http://constitutions.ru/archives/5859>. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

72. Кримінальний кодекс ФРН. URL: <http://constitutions.ru/archives/5854/6>. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

73. Кримінологія: Альбом схем. Загальна та Особлива частини: уавч. посіб. / О.М. Джужа, Є.М. Моїсеєв, В.В. Василевич: За аг. ред. О.М. Джужа. – К.: НАВСУ, 2000. 400 с.

74. Кримінологія: навч. посіб. / О.М. Джужа та ін. К.: Прецедент, 2004. 208 с.

75. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование: механизм и система. СПб. Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. 262 с.

76. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: Кондор, 2003. 192 с.

77. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2006. 304 с.

78. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М.: Юрист, 1999 304 с.

79. Куц В., О. Мамотенко Інші засоби кримінально-правового реагування на незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2015. URL: www.1sej.org/ua. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

80. Куц В. Невідворотність покарання: міф чи реальність? *Європейські перспективи: науково-практичний журнал*. 2017, № 3. С. 123–126.

81. Куц В.М. Кримінальна відповідальність в системі засобів кримінально-правового реагування. *Фундаментальні проблеми кримінальної*

відповідальності: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 вересня 2018 р. / [упоряд. Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 53–56.

82. Куц В.М. Про матеріально-правові засади запровадження в Україні кримінального проступку. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 274–276.

83. Куц В.М. Звільнення від кримінальної відповідальності в контексті реалізації ідеї відновного правосуддя. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2007. № 4. С. 73–75.

84. Куц В.М. Звільнення від кримінальної відповідальності чи відмова від її застосування? *Малий і середній бізнес (право, держава економіка)*. № 4 (55). 2013. С. 105–109.

85. Куц В.М. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 2. С. 25–30.

86. Куц В.М. Методологія и методика уголовно-правового исследования. *Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку*. Х., НУВС, 2004. С. 44–48.

87. Куц В.М. Науково-правове забезпечення протидії злочинності. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали II-ї міжвузівської науково-практичної конференції / Нац. акад. прокур. України, Нац. акад. СБУ, К.: 2011. С. 24–28.

88. Куц В.М. Поняття злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 34–39. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/102016/02/> (дата звернення: 12.11.2018 р.).

89. Куц В.М., Ященко А.М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект): моногр. Х.: Юрайт, 2013. 328 с.

90. Куц В.М. Про еволюцію деяких принципів кримінального права. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 24-25 жовтня 2014 р. у 2-х частинах.* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. Ч. 1. С. 53–55.

91. Куц В.М. Проблеми кримінальної відповідальності: навч. посіб. К.: Національна академія прокуратури України. 2013 URL: http://www.ap.gov.ua/ua/07_01.html#folder_07. (дата звернення: 12.11.2018 р.).

92. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ.* Х.: 1996, Вип. 1 С. 17–23.

93. Куц В.М., В.С. Сотніченко Юридична особа як об'єкт застосування кримінально-правових заходів: моногр. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. 250 с.

94. Куц В.Н. Зарубежные модели уголовно-правового воздействия на юридических лиц и возможности их реализации на постсоветском пространстве. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць.* Випуск 70. 2013. С. 76–81.

95. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М.: НОРМА, 2000. 400 с.

96. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: моногр. Х.: Видавництво Харківського Національного університету внутрішніх справ, 2008. 446 с.

97. Ломако В.А. Зміст умислу і його види: текст лекції. Х.: Юридичний інститут, 1991. 57 с.

98. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учебное пособие. М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1989. 119 с.

99. Мамотенко О.П. Місце незаконного обігу підакцизних товарів у структурі економічної злочинності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 313–322.

100. Мамотенко О.П. Сучасний стан незаконного обігу підакцизних товарів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 28. Том 3. – С. 22–26.

101. Мамотенко О.П. Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого статтею 204 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 6-1. 2014. С. 148–152.

102. Мамотенко О.П. Уголовная ответственность за незаконное обращение с подакцизными товарами в Украине. *Leges si viata: международный научно-практический правовой журнал*. 2015. № 12/2. С. 69–72.

103. Мамотенко О.П. Кримінально-правове покарання за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування. *Юридична Україна*. 2018. № 10. С. 28–33.

104. Мамотенко О.П. Методика дослідження соціальної обумовленості криміналізації незаконного звертання з підакцизними товарами. *Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку: матеріали науково-практичної конференції (12 березня 2004 року, м. Харків)*. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2004. С. 73–75.

105. Мамотенко О.П. Санкція за злочин, передбачений статтею 204 КК України. *Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства: матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 травня 2004 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2004. Ч. I. С. 138–140.

106. Мамотенко О.П. Проблеми спеціальної конфіскації в санкції статті 204 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 травня 2005 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2005. Ч. I. С. 84–86.

107. Мамотенко О.П. Суб'єктивна сторона незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (31 жовтня 2008 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2008. Ч. II. С. 109–112.

108. Мамотенко О.П. Щодо предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК України. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (15 жовтня 2010 року). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С. 141–144.

109. Мамотенко О.П. Чи можуть підакцизні товари виступати предметом злочину? *Людина, суспільство і держава в умовах реформ та інновацій*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (25 лютого 2016 року, м. Київ). К.: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 162–164.

110. Мамотенко О.П. Недоліки кримінально-правового забезпечення протидії незаконному виготовленню та обігу підакцизних товарів. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VIII Міжнародної науково-

практичної конференції (26 жовтня 2018 року, м. Київ). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 274–277.

111. Мінаєв М.М. Відповідальність за виготовлення, зберігання та збут самогону або інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 10. С. 99–104.

112. Мінаєв М.М. Деякі логіко-граматичні особливості формулювання диспозицій статті 204 Кримінального кодексу України та їх вплив на кримінально-правову кваліфікацію. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 1. С. 84–89.

113. Мінаєв М.М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2005. 232 с.

114. Мінаєв М.М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2005. 20 с.

115. Мінаєв М.М. Поняття та деякі питання кваліфікації незаконного придбання підакцизних товарів за Кримінальним кодексом України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 3. С. 71–76.

116. Мінаєв М.М. Проблема відмежування збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів від обману покупців та замовників (за чинним кримінальним законодавством України). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства» 28-29 травня 2004 року, м. Запоріжжя: У 2-х ч. Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2004. Ч. 1. С. 141–144.

117. Мінаєв М.М. Проблеми використання поняття «підакцизні товари» та похідних від нього понять у чинному Кримінальному кодексі

України. *Дні науки: Зб. тез доповідей*: В 3 т. / Гуманітарний університет «ЗІДМУ», 28-29 жовтня 2004 р.; Ред. кол. В.М. Огаренко та ін. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2004. Т. 3. С. 69–70.

118. Мінаєв М.М. Проблеми застосування санкцій кримінально-правових норм, передбачених ст. 204 КК України (на матеріалах м. Запоріжжя). *Життя і право*. 2005. № 2. С. 61–67.

119. Мінаєв М.М. Соціальна обумовленість криміналізації незаконного виготовлення та обороту підакцизних товарів. *Збірник тез доповідей учасників «Тижня науки» в Гуманітарному університеті «ЗІДМУ»*: В 3 т. Т. 3, ч. 8: Науково-практична конференція «Актуальні проблеми правознавства». 30-31 жовтня 2003 р. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ». С. 38–39.

120. Мельничок В.М. Криміналістична характеристика вини. *Судова практика*. 2009. № 5. С. 18–25.

121. Набиуллин Ф.К. Некарательные меры уголовно-правового характера; природа, система и социально-правовое значение: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2008. 208 с.

122. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації [навч. посібник]. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

123. Навроцький В.О. Проблеми кваліфікації злочинів: конспект лекцій для студентів юридичних факультетів/ Навроцький В.О. – Львів: Львівський держ. ун-т, 1993. – 82 с.

124. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). К.: Атіка, 2001. 200 с.

125. Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: моногр. Х.: Право, 2012. 272 с.

126. Назимко Є.С. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення депеналізації в Україні: монографія / Є.С. Назимко. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 280 с.

127. Назимко Є.С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України (нарис з методології дослідження): монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. 370 с.

128. Назимко Є.С. Щодо статусу спеціальної конфіскації майна. Адвокат. 2009. № 6. С. 22–24.

129. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.

130. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

131. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему законодательству. *Советское государство и право*. 1965. № 6. С. 27–35.

132. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация /под. ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. М.: Наука, 1982. 304 с.

133. Павлик Л.В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 18 с.

134. Панов М.І., Харитонов С.О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 44–55.

135. Панов М.І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства*

України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ конф., 11-12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов ред.), В.І Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2012. С. 25–29.

136. Панов Н.И. О точности норм уголовного права и совершенствовании законодательной техники. *Правоведение*. 1987. № 4. С. 9–84.

137. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков: Вища школа, 1982. 160 с.

138. Пенітенціарний кодекс Естонії. URL: http://estonia.news-city.info/docs/systemsw/dok_iegdab/index.htm (дата звернення: 20.11.2018 р.).

139. Пикуров Н.И., Уголовное право в системе межотраслевых связей: Монография. Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. 220 с.

140. Письменський Є.О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2011. 387 с.

141. Письменський Є.О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2014. 728 с.

142. Податковий кодекс України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ (дата звернення: 20.11.2018 р.).

143. Пономаренко Ю.А. Кримінальна відповідальність та інші заходи кримінально-правового характеру. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 вересня 2018 р. / [упоряд. Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 56–68.

144. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затверджений наказом Міністерства юстиції України

№1348/5/572 від 15.08.2014 р. URL: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14/stru#Stru](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14/stru#Stru) (дата звернення: 20.11.2018 р.).

145. Постанова ПВС України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» №10 від 6 листопада 2009 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09. (дата звернення: 20.11.2018 р.).

146. Постанова ПВС України від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05 (дата звернення: 20.11.2018 р.).

147. Постанова ПВС України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03. (дата звернення: 20.11.2018 р.).

148. Постанова ПВС України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03. (дата звернення: 20.11.2018 р.).

149. Постанова ПВС України від 25.04.2003 № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03 (дата звернення: 20.11.2018 р.).

150. Про акцизний збір : Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 18-92. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 10. С. 82.

151. Проблеми протидії злочинності: підруч. / [О.Г. Кальман, І.М. Козьяков, В.М. Куц, Б.В. Лизогуб, С.С. Мірошніченко, О.М. Подільчак, А.М. Толочко, М.С. Туркот]; за заг. ред. О.Г. Кальмана. Х.: Новасофт, 2010. 352 с.

152. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. пос. Вид. 10-те доповн. Львів: Край, 2008. 312 с.

153. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>. (дата звернення: 20.11.2018 р.).

154. Рубашенко М.А. До питання про зміст осуду як форми кримінальної відповідальності. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 вересня 2018 р. / [упоряд. Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 143–147.

155. Сабитов Р. Общественная опасность как критерий криминализации. Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний: сборник научных трудов. Омск: Омская высшая школа милиции МВД СССР, 1980. 144 с.

156. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: моногр. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.

157. Словник української мови: в 11 томах. Том 6. К.: «Слово», 1975. 1250 с.

158. Триньова Я.О. Біоетичні проблеми кримінального права України: монографія. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 398 с.

159. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. М.: ИКД Зерцало-М, 2001. 144 с.

160. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / По состоянию на 19 марта 2015 года. URL: pravoteka24.com/zakonydrugihstran/190ugolovnyu_kodeks_stran_sng.html. (дата звернення: 23.11.2018 р.).

161. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава; вступ. ст.В.И. Михайлова. Обзорн. ст. д.ю.н., проф. О. Гамкредидзе; перев. с грузин.

И. Мериджанашвили. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 409 с.

162. Уголовный кодекс Дании. М.: Издательство Московского государственного университета, 2001. 171 с.

163. Уголовный кодекс Испании / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. М.: Зерцало, 1998. 107 с.

164. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900275>. (дата звернення: 23.11.2018 р.).

165. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник/ за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

166. Ус О.В. Кримінально-правовий вплив: сутність і зміст. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. Х.: Право, 2013. С. 213–217.

167. Фальковський А.О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса., 2011. 20 с.

168. Фефелов П.О. Критерии установления уголовной наказуемости деяний. *Советское государство и право*. 1970, № 11. С. 101–105.

169. Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. 180 с.

170. Філософія права: навч. посіб. / за заг. ред. М.В.Костицького, Б.Ф. Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

171. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. К.: Атіка, 2005. 332 с.

172. Хавронюк М.І. Заходи кримінально-правового впливу і кримінальна відповідальність. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. Х.: Право, 2013. С. 130–134.

173. Хавронюк М.І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. № 21 (934). 2013. С. 6–7.
174. Хавронюк М.І. Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення: монографія. К.: Атіка, 2011. 324 с.
175. Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини): дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 204 с.
176. Хилюк С.В. Методологія дисертаційних досліджень з питань Особливої частини кримінального права України. *Кримінальне право України*. 2006. № 5. С. 43–54.
177. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія. Х.: Харків юридичний, 2009. 448 с.
178. Хряпінський П.В. Шодо диспозитивності у кримінальному праві. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали між нар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р.* /редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 126–130.
179. Цимбалюк В.І. Правова природа спеціальної конфіскації. *Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. №2(10) С. 2–11.
180. Цховребов А.О. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпро, 2017. 236 с.
181. Шаблистий В.В. До питання кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. *Митна політика України: економічні та правові аспекти: Матеріали науково-практичного круглого столу (м. Запоріжжя, 8 червня 2018 р.)*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 107–111.
182. Шаблистий В.В. Актуальні питання протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні кримінально-правовими засобами. *Актуальні проблеми*

державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: матеріали III-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 28 травня 2018 р. / Редкол.: С.К. Бостан, Р.М. Максакова, Т.Є. Леоненко. Запоріжжя: «ЛПРА ЛТД», 2018. С. 355–358.

183. Яценко С.С. Інститут кримінальної відповідальності в новому Кримінальному Кодексі України та інших нормативно-правових актах: аспект узгодженості. *Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків 25-26 жовт. 2001 р. К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. С. 41–44.*

184. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 2014. 388 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мамотенко О.П. Місце незаконного обігу підакцизних товарів у структурі економічної злочинності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 313–322.

2. Мамотенко О.П. Сучасний стан незаконного обігу підакцизних товарів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 22–26.

3. Мамотенко О.П. Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого статтею 204 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Випуск 6-1. Том 3. С. 148–152.

4. Мамотенко О.П. Уголовная ответственность за незаконное обращение с подакцизными товарами в Украине. *Legea si viata: международный научно-практический правовой журнал*. 2015. № 12/2. С. 69–72.

5. Мамотенко О.П. Кримінально-правове покарання за незаконне поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування. *Юридична Україна*. 2018. № 10. С. 28–33.

6. Мамотенко О.П. Методика дослідження соціальної обумовленості криміналізації незаконного звертання з підакцизними товарами. *Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку: матеріали науково-практичної конференції (12 березня 2004 року, м. Харків)*. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2004. С. 73–75.

7. Мамотенко О.П. Санкція за злочин, передбачений статтею 204 КК України. *Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 травня 2004 року,*

м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2004. Ч. I. С. 138–140.

8. Мамотенко О.П. Проблеми спеціальної конфіскації в санкції статті 204 КК України. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 травня 2005 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2005. Ч. I. С. 84–86.

9. Мамотенко О.П. Суб'єктивна сторона незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (31 жовтня 2008 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2008. Ч. II. С. 109–112.

10. Мамотенко О.П. Щодо предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК України. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (15 жовтня 2010 року). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С. 141–144.

11. Мамотенко О.П. Чи можуть підакцизні товари виступати предметом злочину? *Людина, суспільство і держава в умовах реформ та інновацій*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (25 лютого 2016 року, м. Київ). К.: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 162–164.

12. Мамотенко О.П. Недоліки кримінально-правового забезпечення протидії незаконному виготовленню та обігу підакцизних товарів. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26 жовтня 2018 року, м. Київ). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 274–277.

Додаток Б

Анкета

для проведення опитування *працівників податкових органів* з окремих аспектів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування (ст. 204 КК України) - 60 чол.

Шановні колеги! Науковцями Запорізького Національного університету здійснюється дослідження за темою «Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування». З метою забезпечення обґрунтованості і достовірності його висновків просимо надати відповіді на наступні питання:

1. Чи вважаєте Ви доцільним включення до КК України ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»?
Так – 55 (92 %). Ні – 5 (8 %)
2. Чи існують на практиці суттєві проблем з доказуванням ознак цього злочину, які відсутні в інших кримінальних провадженнях?
Так – 20 (33 %). Ні – 40 (67 %)
3. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням предмета злочину в тексті ст. 204 КК?
Так – 20 (33 %). Ні – 40 (67 %)
4. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням поняття «інші тяжкі наслідки» в тексті ст. 204 КК?
Так – 8 (13%). Ні – 52 (87 %)
5. Чи підтримали б Ви пропозицію визнати «тяжкими наслідками» у складі цього злочину тяжку шкоду, заподіяну власності, довкіллю, громадській безпеці тощо, за умови незначних змін редакції ст. 204 КК України?
Так – 45 (75 %). Ні – 15 (25 %)
6. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої таку обставину, як наявність у суб'єкта судимості не лише за статтею 204 КК, але й за ст. 199 та 205 КК України
Так – 40 (67%). Ні – 20 (33%)
7. «Чи не рідше застосовувалось би покарання без звільнення від його відбування за ч. 1 ст. 204 КК України, якби воно було не у виді штрафу, а в іншому виді?»
Так – 36 (60%). Ні – 24 (%)
8. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої обставин вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб та організованою групою?
Так – 56 (93 %). Ні – 4 (7 %)
9. Чи вважаєте Ви, що санкцію ч. 3 ст. 204 КК доцільно доповнити штрафом у якості додаткового покарання?
Так – 58 (97%). Ні – 2 (3 %)
10. Чи доцільно визнати злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України проступком?
Так – 36 (60%). Ні – 24 (40%)

Додаток В

Анкета

для проведення опитування *прокурорів* з окремих аспектів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування (ст. 204 КК України) –90 чол.

Шановні колеги! Науковцями Запорізького Національного університету здійснюється дослідження за темою «Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування». З метою забезпечення обґрунтованості і достовірності його висновків просимо надати відповіді на наступні питання:

1. Чи вважаєте Ви доцільним включення до КК України ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»?
Так – 90 (100%). Ні – 0 (0%)
2. Чи існують на практиці суттєві проблем з доказуванням ознак цього злочину, які відсутні в інших кримінальних провадженнях?
Так – 10 (11 %). Ні – 80 (89%)
3. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням предмета злочину в тексті ст. 204 КК?
Так – 12 (13 %). Ні – 78 (87%)
4. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням поняття «інші тяжкі наслідки» в тексті ст. 204 КК?
Так – 10 (11%). Ні – 80 (89%)
5. Чи підтримали б Ви пропозицію визнати «тяжкими наслідками» у складі цього злочину тяжку шкоду, заподіяну власності, довкіллю, громадській безпеці тощо, за умови незначних змін редакції ст. 204 КК України?
Так – 80 (89%). Ні –10 (11%)
6. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої таку обставину, як наявність у суб'єкта судимості не лише за статтею 204 КК, але й за ст. 199 та 205 КК України?
Так – 75 (83 %). Ні –15 (17 %)
7. «Чи не рідше застосовувалось би покарання без звільнення від його відбування за ч. 1 ст. 204 КК України, якби воно було не у виді штрафу, а в іншому виді?»
Так – 80 (89%). Ні – 10 (11%)
8. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої обставин вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб та організованою групою?
Так – 90 (100 %). Ні – 0 (0 %)
9. Чи вважаєте Ви, що санкцію ч. 3 ст. 204 КК доцільно доповнити штрафом у якості додаткового покарання?
Так – 88 (98 %). Ні – 2 (2 %)
10. Чи доцільно визнати діяння, передбачене ч. 1 ст. 204 КК України проступком?
Так –64 (71%). Ні –26 (29%)

Додаток Г

Анкета

для проведення опитування *слідчих* з окремих аспектів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування (ст. 204 КК України) – 80 чол.

Шановні колеги! Науковцями Запорізького Національного університету здійснюється дослідження за темою «Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування». З метою забезпечення обґрунтованості і достовірності його висновків просимо надати відповіді на наступні питання:

1. Чи вважаєте Ви доцільним включення до КК України ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів?

Так – 76 (95 %). Ні – 4 (5 %)

2. Чи існують на практиці суттєві проблем з доказуванням ознак цього злочину, які відсутні в інших кримінальних провадженнях?

Так – 5 (6 %) . Ні – 75 (94 %)

3. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням предмета злочину в тексті ст. 204 КК?

Так – 10 (12 %). Ні – 70 (88 %)

4. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням поняття «інші тяжкі наслідки» в тексті ст. 204 КК?

Так – 10 (12%). Ні – 70 (88%)

5. Чи підтримали б Ви пропозицію визнати «тяжкими наслідками» у складі цього злочину тяжку шкоду, заподіяну власності, довкіллю, громадській безпеці тощо, за умови незначних змін редакції ст. 204 КК України?

Так – 50 (63 %). Ні – 30 (38%)

6. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої таку обставину, як наявність у суб'єкта судимості не лише за статтею 204 КК, але й за ст. 199 та 205 КК України

Так – 70 (88 %). Ні – 10 (12 %)

7. «Чи не рідше застосовувалось би покарання без звільнення від його відбування за ч. 1 ст. 204 КК України, якби воно було не у виді штрафу, а в іншому виді ?»

Так – 75 (94%). Ні – 5 (6%)

8. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої обставин вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб та організованою групою?

Так – 50 (63 %). Ні – 30 (38%)

9. Чи вважаєте Ви, що санкцію ч. 3 ст. 204 КК доцільно доповнити штрафом у якості додаткового покарання?

Так – 78 (98 %). Ні – 2 (25 %)

10. Чи доцільно визнати діяння, передбачене ч. 1 ст. 204 КК України проступком?

Так – 70 (88%). Ні – 10 (13%)

Додаток Г

Анкета

для проведення опитування науковців-криміналістів з окремих аспектів кримінально-правового реагування на незаконні дії з товарами у сфері акцизного оподаткування (ст. 204 КК України) – 74 чол.

Шановні колеги! Науковцями Запорізького Національного університету здійснюється дослідження за темою «Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування». З метою забезпечення обґрунтованості і достовірності його висновків просимо надати відповіді на наступні питання:

1. Чи вважаєте Ви доцільним включення до КК України ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»
Так – 74 (100%). Ні – 0 (0%)

2. Чи існують на практиці специфічні труднощі з доказуванням ознак цього злочину, які відсутні в інших кримінальних провадженнях?
Так – 14 (19%). Ні – 60 (81%)

3. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням предмета злочину в тексті ст. 204 КК?
Так – 64 (86%). Ні – 10 (14%)

4. Чи виникали у Вашій практиці труднощі, пов'язані з розумінням поняття «інші тяжкі наслідки» в тексті ст. 204 КК?
Так – 14 (19%). Ні – 60 (81%)

5. Чи підтримали б Ви пропозицію визнати «тяжкими наслідками» у складі цього злочину тяжку шкоду, заподіяну власності, довкіллю, громадській безпеці тощо, за умови незначних змін редакції ст. 204 КК України?
Так – 70 (95 %). Ні – 4 (5%)

6. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої таку обставину, як наявність у суб'єкта судимості не лише за статтею 204 КК, але й за ст. 199 та 205 КК України
Так – 60 (81 %). Ні – 14 (19 %)

7. «Чи не рідше застосовувалось би покарання без звільнення від його відбування за ч. 1 ст. 204 КК України, якби воно було не у виді штрафу, а в іншому виді?»
Так – 70 (95%). Ні – 4 (5%)

8. Чи доцільно включити до тексту ст. 204 КК у якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої обставин вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб та організованою групою?
Так – 68 (92 %). Ні – 6 (8%)

9. Чи вважаєте Ви, що санкцію ч. 3 ст. 204 КК доцільно доповнити штрафом у якості додаткового покарання?
Так – 72 (97%). Ні – 2 (3%)

10. Чи доцільно визнати діяння, передбачене ч. 1 ст. 204 КК України проступком?
Так – 74 (100%). Ні – 0 (0%)

Додаток Д**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Заступник начальника
слідчого управління
ГУНП України
в Дніпропетровській області
полковник поліції

О.В. Брандис

2019 року

АКТ

15 січня 2019 року

м. Дніпро

Про впровадження у діяльність
слідчих підрозділів ГУНП України
в Дніпропетровській області
матеріалів дисертаційного дослідження
Мамотенка О.П.

Комісія у складі:

голови – заступника начальника слідчого управління – начальника
організаційно-методичного відділу ГУНП України в Дніпропетровській
області полковника поліції Веселої Г.А.;

членів комісії:

1) начальника відділу розслідування особливо тяжких злочинів (служба
детективів) слідчого управління ГУНП України в Дніпропетровській області
підполковника поліції Міщанинця О.М.

2) начальника відділу розслідування злочинів загально кримінальної
спрямованості слідчого управління ГУНП України в Дніпропетровській
області майора поліції Тверезовської Т.М.

склали цей акт про те, що слідчим управлінням ГУНП України в
Дніпропетровській області впроваджено у діяльність слідчих підрозділів
матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального
права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного
університету Мамотенка Олега Петровича «Кримінально-правові засоби
протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного
оподаткування» у виді методичних рекомендацій.

Голова комісії**Г.А. Весела****Члени комісії****О.М. Міщанинець****Т.М. Тверезовська**